

L. SIMON LÁSZLÓ

Ki viszi a puskát?

Emlékezet és politika



Az egyéni gondolkodók, szellemi tekintélyek véleménye sokat számít, ugyanakkor nem szabad elvitatni a döntés jogát azoktól, akiket a néppel felruházott, legfeljebb választásról választásra vissza lehet tőlük venni ezt a jogosítványt.

L. SIMON LÁSZLÓ

Ki viszi a puskát?

L. SIMON LÁSZLÓ

Ki viszi a puskát?

Emlékezet és politika

Nemzeti Művelődési Intézet
Lakitelek, 2020

A borítón a Szabadság-szobor 1967-ben készült fényképe látható.
Forrás: Fortepan / Rádió és Televízió Újság

© L. Simon László, 2020
© Nemzeti Művelődési Intézet, 2020

Csillag István (1967–2020)
irodalomtörténész, szerkesztő,
jóbarát emlékére

Előszó

Megtisztelő és váratlan felkérésre írom e sorokat. Jólesik, amikor életkoromból is eredően, a korhadó szellemi gyökerek ilyen impulzusokat kapnak. Különösen pedig akkor, ha az írás irányultságával az olvasó rokonszenvét is kiváltja. Mert ez a könyv jó ízléssel, változatos témaválasztásokkal a hiánypótlás nemes feladatát is teljesíti.

A kötetben jeles férfiakkör is szólnak méltató sorok, akiket egy gonoszakból és ostobákból rekrutálódott uralmi korszak jó-részt fasiszta–reakciós–klerikális jelzőkkel gyalázott ki a történelemből. Sokan vannak még, akik példáját láttatni kellene, és egy korét, amelyben még többen voltak, akik egy tudatosan összetört és szétforgácsolt ezeréves országból működőképes és önálló állami arculatú hazát teremtettek. (Egy országot, amelyik a szerencsétlen Károlyi-kormányzás után 20 év alatt a nemzeti jóvedelmét megduplázta.)

Sorokat kap e kötetben az író–értelmiségi–politikus szerep dilemmája is. Nem véletlenül. Az író írjon – mondják sokan, de azt is, hogy ne írjon. Egyes esetekben ez bizony jogos vágy lehet. Az értelmiségi pedig, ha ilyen kategória egyáltalán létezik, csak kellő szellemi tápláló termőtalaj birtokában büszkélkedjen. A politikusok körében egyre gyakrabban feltűnő férc-figurák is okot adnak elmarasztaló ítéletekre és közmegvetésre. De e szerepek egymással már a műfaj sajátosságai miatt se vetélkedjenek.

L. Simon László azonban író. Gondolatai és a szövegszerkesztés művészete ezt egyértelműen igazolja. És kultúrpolitikus is. A teljesítő és a szervezetrendszer bemutató rangos beszámolója, jelentésnek is betudható írása is erről ad számot. A szándékokban

az eszmények és döntések összhangja mellett a kivitelező energia is tetten érhető. Remélhetően a gyakori változtatások világa is szűkül vagy lezárul, és ezzel a hatásköri és illetékességi zavarok időszaka is. Azután pedig sor kerülhet a „megfelelő személyek megfelelő helyre” követelményének az érvényesítésére is.

A kötet interjúval zárul. A szerzőt – életkori adottságai miatt is – az általa ismert korok jelenségei és állapotai foglalkoztatják elsősorban. Talán ezért elnézőbb a Kádár-korszak második felével, mint az a generáció, amelynek személyi, anyagi, szellemi világát, fenyegető élethelyzeteit a megelőző évtizedek gyalázatos terrorvilága teremtetten meg. Az akkori világ pozicionáltjai közül sokan váltak a rendszerváltoztatás után magyar- és nemzetellenes mozgalmak zászlóvivőivé. Ugyanakkor a szerző a sikerek örömeit, ami mindnyájunk öröme, illetve az aktív cselekvésre vágyakozást is élénk tárja.

Erre a könyvre szükség van. Különösen most, amikor egyre dühösebb támadások érik az országot és a kormányzati irányultságot kifejező felfogásrendet. Amikor a Nyugat szellemi zavarai egyre erőteljesebben törnek ránk, s ehhez hazai szövetségeseiket is szereznek. Szükség van vezető kultúrharcosokra e nem lekezelendő ellenfelekkel szemben. Egy halódó civilizáció kulturális arculatát láthatjuk a maga sokszor aberrált követeléseiben.

Kellenek tehát az ilyen könyvek és írások. Adjanak biztatást és reményt a kesergőknek is! A szerzőtől pedig igényeljünk további írásokat, mert minden egymásra rakott betű egyben a nemzet szolgálata is.

Budapest, 2020 novembere

Boross Péter
Magyarország korábbi miniszterelnöke

A reménytelenség győzelme

Ady 100*

Két hete az íróasztalom mellé a padlóra helyeztem Ady bronzba öntött halotti maszkját. Nézegetem, kerülgetem, mint egy földre kiterített halottat. Éjszakánként a vaskályha pislákoló fénye mellett kibotorkálok a mosdóba, elmegyek a szőnyegen nyugvó test mellett, rá nem taposok, át sem lépek rajta, óvatosan és tisztelettel kerülöm meg, akár a vadász a frissen elejtett nagyvadat. Kísérteties mindez: „Remegve, bújva, lesve, lopva / Nézni egy idegen halottra.”

Együtt van velem Ady hullája. Ady hullája? Micsoda szó ez, pedig így írta Móricz is: „A betegszoba mély csönddel csap rám, sötétből a világosba lépek, mégis megdöbbenés.

Emberek állanak, megdöbbenve néznek, fakó emberek, hosszú sovány arc hajlik felém, szólalni nem mer. Fehér hölgy rajzol az ablakban, odanézek, ahova ő néz, s a szívembe ült a valóság, hiszen tudtam, de mégis, ez iszonyú, Ady hullája.

Egy merev test a puszta ágyon, mélyen a vaságyon, fekete szegény tetem, egy lepedővel betakarva, a fekete, kendővel felkötött arc, odavetve az ágyra, hidegen, a haja a barna párnán.

Borzasztó, tényleg halott.”

Ady arcvonásai, a közelemben képzelt merev test, a szobámat betöltő búsmagyar hang – Latinovitsé, ahogy Adyt szaval – felkavaró erejű érzéseket vált ki belőlem, ősi ösztöneim, titkolt vágyaim

* Elhangzott 2019. január 27-én a Nemzeti Sírkertben, az Ady Endre halálának 100. évfordulóján rendezett állami megemlékezésen.

világából. Hiszen Ady a gondolkozás és az érzés költészetével szemben „az ösztönök költészetét írja”, vallotta Horváth János, s „az emberi életfolyamat öntudatlan mozzanatait akarja azon melegiben elfogni s élénk állítani”. Nem is tudnak ezzel mit kezdeni az utókor kritikusai, akik hol az életformáját, emberi gyarlóságát, hol a közéleti munkásságát, téves politikai ítéleteit kérik rajza számon. Pedig egyiknek sincs értelme. Adynak nem a személyes életútja, hanem a költészete a példa, nem emberi gyarlóságából, hanem a szavaiból, mindent elsöprő erejű gondolataiból meríthetünk erőt magunknak. Viszont ez a csodás látomásözön csak áldozatok árán születhetett meg, ahogy Horváth János kifejtette, Adynál a költői inspirációhoz „az ellenőrző tudat elhallgattatása szükséges”. Ennek eléréséhez az egyik eszköz az életforma, az életmód, ám a sok virrasztás, a mámor óriási teher is egyben. „Így élni nem kívánatos, de minden műalkotás életbeli áldozatot kíván. S életet sajnálatosabban, kevesebb szép költeményért senki fel nem áldozott Adynál. [...] »Ezeket a bűnös dalokat« nem dalolhatja olyan, ki az életet »félig éli«. Az életnek az a másik fele szüli ezeket, melybe józan, magát állandóan fegyelmező ember nem mer, nem akar belemerülni.”

Úgy látszik, még mindig nem jött el az az idő, amikor Ady nagyságát konszenzus övezi, egyelőre nem teljesedett be Pilinszky jóslata, mely szerint az Ady „értékelésében mutatkozó apály előbb-utóbb eltűnik majd”. Pedig fölösleges számon kérni Adyn az életformáját, az erkölcsökhöz való viszonyát, úgy csinálva, mintha botlásai és bűnei bármit is levonnának költészetének értékéből és elementáris erejéből. Horváth János a már idézett, 1910-ben megjelent *Ady s a legújabb magyar lyra* című alapvető dolgozatában előre vetíti az akkor még csupán 33 éves költő erkölcsi felfogásának megváltozását. Ne higgyük, hogy „a décadence-nak nevezett

bizarr keverék eo ipso erkölcstelen, vagy visszaszítandó. Sőt éppen ami benne ősi, ösztöni atavisztikus maradék, ami tehát erkölcsi tekintetben legfenyegetőbb, vezethet ismét mélyebb erkölcsiséghez. Éppen nem csodálkoznám, ha már nemsokára Ady Endre prédikálná a fajszeretetet ígéit, s még kevésbé, ha – aminek némi jelei már észre is vehetők – a bűnbánat, töredelem, mély s őszinte vallásos megalázkodás zsoltárait énekelné.” És valóban, hányszor és hányan merítettünk erőt, kaptunk hitet, s erősödünk meg nemzetünk szeretetében Ady verseit olvasván.

Éppen ezért értelmetlen napjainkban Ady szemére vetni, hogy saját nemzetét ostorozta, hiábavaló erkölcsi alapon pálcát törni szabadkőműves múltja, téves politikai ítéletei, s Tiszával való vitája felett (akit 1901-ben még „Biharország szeretett reménységének” aposztrofált, 1903-ban pedig ezt írta róla: „Gróf Tisza István nagy tudású, tiszta szemű ember, igazi európeér.” Száz évvel Tisza halála után szerencsére erősen átértékelődött az egykori miniszterelnök negatív megítélése. Ugyanakkor az akkori társadalmi folyamatoknak, a tömegek csalódottságának az ismeretében kellő távolságtartással kell értékelnünk *A Rohanunk a forradalomba* oly sokat citált geszti bolondos szakaszát, amelyben egyértelműen benne van a vélt ellenfél nagyságának és történelmi jelentőségének az elismerése is. S persze azok a mai zsunalisztikai produktumok, amelyek a Tisza elleni 1912-es merényletet, majd a későbbi gyalázatos gyilkosságot Ady nyakába akarják varrni, szinte szót sem érdemelnek.) Ady Endre halálának 100. évfordulójához közeledve érzékelhettük, hogy nagy költőnk kortárs ítései úgy vitáznak örökségével, mintha Ady ma is aktív alakítója lenne a közéletnek, mintha életmódjáról, történelmi felfogásáról, politikai nézeteiről, valamint magyarságképéről nem folytak volna le alapvető és érdemi polémiák mind az irodalom-, mind

a történettudományban. Pedig elég lett volna Horváth Jánost elolvasni, aki szerint „mindennapos dolog, hogy a magyarságot szidják, kisebbitik, gúnyolják, s »kultúrembernek« csak az tartatik a magyarok közül, ki a szidalmazókhoz szegődik, vagy bárgyú udvariassággal tér napirendre gáncsaik fölött. Ady nekik igen nagy nyereség: olyan magyarán bánik el a magyarral, s oly irodalmi hűhó kíséretében, hogy gyönyörűség nézni.” Horváth Széchenyi és Eötvöst hozza fel példának, akikre igaz volt, s igaz ma is, hogy „csak a múlt legszentebbjeinek kijáró tisztelettel övezi” alakjukat ugyanazon nemzet tagjainak részéről, amelyik nemzetről „sebzőbb hatású, szánalmasabb, s nevetségesebb képet senki sem festett, mint ők”. Ugyanakkor Széchenyi és Eötvös „nemcsak támadta, hanem szerette is a magyart”. S lám, az életmű egésze alapján ugyanezt tudjuk elmondani Adyról is. „Ady nemcsak keseregte a magyarságot, hanem alkotta is” – vélte Németh László, aki szerint „a magyar irodalomnak lehetnek nagyobb alakjai, a magyar önismeretnek aligha van mélyebb forrása nála”. Keresztury Dezső, aki Ady halálának huszonötödik évfordulójára írt művében ugyan hosszasan vitatkozik a költő magyarságképével, mégis kiemeli, hogy „amit Ady a magyarság önszemléletének felbolygatása, gazdagítása, átformálása s elmélyítése érdekében tett, legnagyobb tiszteletünkre méltó.” Istenem, teszem hozzá én, bárcsak mindenki úgy szeretné a hazáját s nemzetét, ahogyan azt Ady tette, legyen bár „kritikus, ostorozó nemzetszerelem” ez, ahogyan monográfusa, Kenyeres Zoltán jellemezte, mégis mily mély, milyen őszinte, felrázó erejű, katartikus, fájdalmasan gyönyörű.

Ady bár azt vallotta *A magunk szerelme* című versében, hogy „De lelkemből más sohasem érdekelt / Fölszánt poéta-ceruzamat, / Csupán Politika és Szerelem.”, valójában Móricznak volt igaza, aki azt írta róla 1930-ban, hogy „Ady nem volt politikus.

Pláne abban az értelemben, ahogy ma már a politika tudomány lett. Ma a tudomány szögezi le, hogy a kis nemzetek a világpolitika függvényei. Még a harminc év előtti ifjúság ezt nem tudta, s aki rájött, hogy Magyarország egy bezárt dzsungel, amelyet csak mesterségesen tartottak abban az illúzióban, hogy ez külön magyar glóbus: az forradalmár volt. Ady nem foglalkozott politikai tudományokkal: ő csak fia volt ennek a lezárt dzsungelnek, ennek a magyar glóbusnak, aki a saját lelkén és testén keresztül érezte meg a szörnyűségét a lefojtottságnak, amiben hazája szenved, s felhördült minden pillanatban, mint egy sebzett vad. Ez a fel-felhördülés, ez volt a politikai költészete.” Móricz szavaival azonosulva nem kérhetjük számon Adyn azokat a tévedéseit, amelyeket az utókor nem ritkán még a hivatásos politikusok esetében is elnézően kezel, illetve sokoldalúan, egymásnak ellentmondóan ítél meg.

Ady hatása megkérdőjelezhetetlen, olyan elevenen él bennünk, ahogyan szinte egyik költő sem, ez alól talán csak József Attila kivétel. Ady aktualitását és érvényességét éppen az adja, hogy soha senki nem volt képes olyan elemi erővel felszabadítani azokat a belső vágyakat és érzéseket, amelyek valahol mélyen mindannyiunkban benne vannak, mint ahogyan ő tette. Halálának 100. évfordulóján éppen ezért nem csupán az olvasók, a magyar irodalom szerelmesei, nemcsak az irodalmi élet aktív tagjai, az állam hivatalos irodalmi intézményének, a Petőfi Irodalmi Múzeumnak a munkatársai, hanem a hatalmon levő magyar politikai elit tagjai is leróják tiszteletüket. Mindannyian tudjuk, világunk összetettsége kizárja az olyan értelmezési lehetőségeket, amelyekben egy művészi, politikusi vagy bármilyen alkotói életút hiba nélkülinek, tökéletesnek, mindenki által teljességgel elfogadhatónak állítható be. Ugyanakkor az emberi élet összetettségéhez, éle-

tünk teljességéhez elengedhetetlenül hozzátartozik az a katarzis, amelyet csak kivételes tehetségek, az Ady nagyságú alkotók képesek korszakokon átnyúlóan, újabb és újabb nemzedékek számára megadni. Ehhez persze az is kell, hogy erőteljesen változtassunk az irodalomtanításunkon annak érdekében, hogy gyermekeink számára is sokat jelentsen a magyar költészet. Ki kell szabadítanunk az életrajzi és a stilisztikai adathalmazok rabságából nemzetünk nagy költőinek életműveit. Fordulat kell az egyetemi oktatásban, a tanárképzésben és az irodalomtudományban is. Milyen igaza van egykori professzoromnak, Kenyeres Zoltánnak, aki legújabb könyvében az irodalom visszahumanizálásáról ír: „Mi a teendő? [...] az irodalomról való vélekedést (az ennek a vélekedés-korpusznak a szcientizmus nevű fekete lukba zuhanása előtt) el kell menteni a szépirodalom felségterületére. Át kell lépni ezt a határt. Ne elvont tudományt csináljunk a művészetből. Próbáljunk meg a művészetről elnevezések nélkül gondolkodni, próbáljuk meg a gondolkodást – szemben Heidegger véleményével – igenis elmenekíteni a költészetbe, úgy, ahogy Hölderlin írta: »...dichterisch wohnet der Mensch...«. Próbáljuk meg visszahumanizálni az irodalomról való vélekedéseket, vissza a szubjektivitást is magában foglaló, társalgási értékmezőbe az eldologia-sodott, kívülséggé vált objektivitás elől.”

Ha ez sikerül, akkor talán Adyval is elfogadóbbak, megértőbbek leszünk. Utólag sem várjuk el azt tőle, amire mi sem vagyunk képesek. S közéleti emberként megértjük, amit Kenyeres Zoltán oly sokszor elmondott, hogy miért is fontos Ady kevésbé ismert verse, *A ló kérdez*, s nem sértődünk meg a benne levő jogos (ön)kritika aktualitásán, sőt még képesek is vagyunk meglátni a szépséget a mi ellentmondásos, sajátos, sírva vigadós, lelki értelemben is kelet és nyugat között megrekedt magyar való-

ságunkban. Mert rettenetes szép, fájdalmasan nagyszerű ajándék magyarnak lenni.

Lovamra patkót senki nem veret,
 Be szerencse, hogy senki sem szeret:
 Döcögök, lógok követlen úton
 S hogy merre megyek, nem nagyon tudom.

S a rossz úton, mert minden ellovan,
 Felüti néha fejét a lovam
 És megkérdi, míg szép feje kigyúl:
 Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?

(Kortárs 2019/3.)

A természet egy darabja*

Prohászka Ottokár domborművéénél

„Mikor a nyirkos éjszakák novemberben-decemberben megfosztják az erdőt lombjaitól, azt gondolnók, hogy meghalt az élet. S mikor letaroljuk a tölgyest, s kitermeljük a fáját, úgy látszik, hogy nem a fáját, hanem a lelkét szaggatták, hasogatták szét a szekercek. De sem abban a novemberi-decemberi éjszakában nem halt meg az élet, sem abból a letarolt tölgyesből ki nem vész a jövőendő tavasz, hanem a fölületről a mélységbe száll, és annak a letarolt tölgyesnek a gyökerei nem a korhadás kriptáiba, hanem egy új tavaszt megalapozó rétegek mélységeibe vonulnak, és biztosak vagyunk róla, hogy lesz élet, lesz virág, lesz szépség a földön megint!” És valóban: egyéni és közösségi tragédiáinkat elszenvedve hányszor vagyunk kénytelenek erőt meríteni újrakezdéseinkhez a természet csodálatos megújulásának példájából, ahogyan ezt Prohászka Ottokár is tette. Hányszor hisszük azt, hogy mindennek vége, mindent elvesztítettünk, miközben az élet kíméletlenül megy tovább. A természet folytonos megújulása egyszerre ad erőt saját feltámadásainkhoz, s egyszerre figyelmeztet bennünket életünk kicsinységére és végességére. Minden új levél, minden friss hajtás, valamennyi kipattanó rügy élő, lüktető fel-

* Elhangzott a kápolnásnyéki Halász-kastély kertjében 2018. október 12-én Elek Imre szobrászművész Prohászka-domborművének avatásakor. Az alkotást Prohászka Ottokár születésének 160. évfordulóján a Fejér megyei közéleti panteon részeként helyezte el a Velencei-tavi Kistérségért Alapítvány. Felavatta s megáldotta: Spányi Antal megyéspüspök.

kiáltójel: a megújulás és megmaradás kulcsa az élet továbbadásának Istentől kapott képességében van. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, a természet végtelenségével és hatalmas erejével való szembesülésünk nem jelenti azt, hogy lemondhatunk az alakításának jogáról, lehetőségéről. Az ember kiváltsága, hogy a maga képére alakítsa a környezetét, hogy kultúrtájat hozzon létre. Prohászka szerint fennmaradásunk érdekében a Jóisten a természet legyőzésére kötelezett bennünket. A mai harcias környezetvédők számára szentségtörés az, amit a természettel együtt élő, gazdálkodó ember felismert: „a természetnek mondvacsinált s megtömjénezett racionalista tökéletességével s szentségével szemben áll a mi öntudatunk, melynek más a szentsége s más a tökéletessége, s ezek alapján mi sok esetben a természetnek nem legyezgetésére, hanem legyőzésére köteleztetünk. Sőt maga a világi s lelki kultúra is a természet fölött való uralkodásban, annak nemesítésében s tökéletesítésében áll. A természet nem szent, hanem ösztönös és nyers. A természet nem ember s nem emberi; nem is lehet az, hiszen az ember csak egy darabja a természetnek, kinek azonban a nagy természet feladataitól eltérő, új igényei, s új feladatai s egészen új távlatai vannak. Neki nem szabad nyersnek, ösztönösnek s kegyetlennek lennie. A természet vak s kemény, azt irányítani s mindenféleképpen enyhíteni kell. E fölé a vak, nyers, kegyetlen természet fölé mi egy új világot teremtünk, melyben az ember szerint módosított s a céljaira hasznosított természet mint kultúr világ mutatkozik be.”

Ma éppen azért vagyunk itt, mert tudjuk, hogy éltek és járnak köztünk olyanok, akiknek azért adott talentumot és több terhet a Jóisten, hogy mások életére is hatást gyakorolva aktívan alakítsák természeti és társadalmi környezetüket. Akik meghazudtolva a természeti törvényeket, szavaikban, mindent átható taní-

tásaikban, eleven alkotásaikban élnek tovább közöttünk s bennünk. Akiknek a bronzba öntött portréja csak egy jel, ami mögött meg kell keresni a művet. Prohászka szerint „ne akarjon s ne várjon az ember mindent a környezettől, hanem adjon magából is s vigyen bele valamit a világba. Hiszen az ember is részét képezi annak a nagy rendszernek, melyet világnak s természetnek hívunk; neki is vannak erői; ugyanazok a törvények illenek rá, a részre, melyek kormányozzák a természetet, azt a nagy egészet: következőleg az embernek önfegyelem, nemesbülés s átszellemülés által kell a természetnek lendítenie. Az ember nem bábu, melyet a természet rángat, s nem paprikajancsi, mellyel az ösztön játszik. Tegyen tehát mindent, ami tőle telik; tegye meg a természettel szemben is kötelességét. Legyen aktív s ne csak passzív!”

Az aktív ember szellemi és fizikai alkotómunkája, a természeti és épített környezetet formáló ereje az alapja a világ fejlődésének. Prohászka nagysága abban is megmutatkozott, hogy a civilizációs, technikai, anyagi jellegű haladást nemhogy nem kifogásolta, hanem a fentiek jegyében egyfajta isteni szándéknak látta és láttatta. Éppen 100 esztendővel ezelőtt, a nagy háború befejezésekor így fogalmazott: „ezt a haladást s ezzel együtt a haladás iránti érdeklődést nem lehet kifogásolnunk, sőt természetesnek kell találnunk. E reális irányban fog haladni s újult erővel megindulni a világ főleg a háború után. Ha valamikor, hát most kell majd dolgoznunk, most teremtenünk s újjáalkotnunk. Veszteségeket szenvedtünk, melyeket nem lehet számokban kifejezni. Lerongyolódtunk s elgyengültünk s így nemcsak anyagi javakat kell teremtenünk, hanem a leromlott életerőt kell óvnunk s ápolnunk. Az egész nép kimerült, testileg s lelkileg rokkanttá lett. Mind e károkat termeléssel s ugyanakkor egyszersmind emberkíméléssel kell kipótolnunk. A munkának produktív munkának

kell lennie, ugyanakkor pedig a leromlott és sokat szenvedett embernek pihenőt, otthont, boldogulást kell biztosítanunk.

Jobb élet, lakályosabb otthon, a »standard of life«-nak fokozatos emelése, ez végre is az Isten gondolata, aki azt akarta, hogy a földön az ember legyen az úr, s aki neki erre képességet adott, midőn őt egyre jobban kifejleszthető erőkkkel megáldotta.”

Csodálkozunk tehát, hogy Prohászka életművét két irányból is erőteljes támadások érték, s érik mind a mai napig? A baloldal, s mára különösen a liberális értelmiség egyes tagjai – a jogosan felemlegetett, ugyanakkor a kontextusából kiragadott, ezáltal túldimenzionált zsidóellenessége mellett – két dolgot bizonyosan nem tudnak megbocsátani neki: egyrészt a szociáldemokrácia és az osztályharc kíméletlen és tüéles, intellektuálisan mélyen megalapozott kritikáját, valamint a haladásra, a technikai, társadalmi és kulturális változásokra, újításokra való nyitottságát. Azt a gondolkodására jellemző korszerűséget, ami rácafol arra a baloldali toposzra, amely a keresztény konzervatívizmust minduntalan a maradisággal, a múltba fordulással, a fejlődés elvetésével vagy elítélésével akarja azonosítani. Ugyanakkor Prohászkanak éppen az volt a tragédiája, hogy saját kora egyházi vezetőinek is megakadt a torkán a fehérvári főpap munkásságának több emblematisz darabja. A modernizmusnak hadat üzenő X. Pius pápa vezette Apostoli Szék 1911-ben elítélte és a tiltott könyvek jegyzékére helyezte három, az egyház korszerűsítését is szorgalmazó írását, s Prohászka minderről a hivatalos sajtóból szerzett tudomást. A sors iróniája, hogy a huszadik század első felének óriási hatású avantgárd költője Guillaume Apollinaire 1912-ben született nagyívű költeményében, az *Égővben* így írt Piusról: „Európában csak te nem vagy antik ó kereszténység s hiába / A legmodernebb európai te vagy X. Pius pápa”.

Mi, kései utódok mindezért vállaljuk a vitát, s megküzdünk Prohászka életművéért, tudva, hogy ami emberi, soha sem lehet teljes és tökéletes, de egykori püspökünk esetében a mérleg pozitív serpenyőjében ezerszer több van, mint a másik oldaliban. Ráadásul mai politikai küzdelmeinkhez is számos érvényes iránymutatást találhatunk nála, különösen is megvédendő keresztény kultúránkra vonatkozóan. Szerinte ugyanis az európai kultúra alapjait, gondolkodásunknak s érzéseinknek az alapelveit „az Evangélium adta, de a tudományos, gazdasági, állami, társadalmi fejlődés további szakaiban az Evangélium iránt változik az érzés s a befogadási képesség. Néha ez nagy, máskor meg alig van belőle, főleg amikor az érdeklődés egész az elkeseredésig földi célok elérésére irányul. Ilyenkor e belső kultúrának csendben kell tovább dolgozni, s meg kell várnia a maga idejét, tudván azt, hogy »még nem jött el az én órá» (Ján. 2., 4.), de azt is, hogy majd megjön.”

Úgy érezzük, éppen itt van az ideje.

(<https://www.latoszorgblog.hu> 2018)

Széchenyi – Klebelsberg – Magyary*

„Egy férfi kellene, kinek szívében / Jóság, agyában gondolat terem.
/ Aki megáll a balsors ellenében / S mint Krisztus, átvezet a tengeren. // Egy férfi kellene, ki az időnek / Igéjét érti és jövőbe néz / S míg intésére falak égbe nőnek / Földön szavára érik a vetés. // Egy férfi kellene, ki nem habozva / Kelet, nyugat közt, mint szélben a nád, / Előre vinne új, nagy századokba, / Kiküzdvé a magyarság igazát. // Egy férfi kellene, ó add, te végzet! / Ki nem csak múlton kérődző tanítvány / S eszembe jut, hogy most száz éve lépett / Örök pályára ő: Széchenyi István!” Juhász Gyula 1925-ben született verse nem csupán a legnagyobb magyarra emlékeztet, hanem egyértelművé teszi, hogy a számomra oly fontos kápolnásnyéki kastély parkjába nem véletlenül került egymás mellé Széchenyi István, Klebelsberg Kuno és Magyary Zoltán mellszobra. Az évfordulók csupán az alkalmakat teremtettk meg: Pető Hunor Klebelsberget ábrázoló alkotását a kultuszminiszter születésének 140. évfordulója alkalmából Rétvári Bence, Pogány Gábor Benő Széchenyi-portréját a legnagyobb magyar világra jöttének 225. évfordulóján Gulyás Gergely avatta fel, s Magyary születése után 130 évvel Navracsics Tibor ajánlja az érdeklődők figyelmébe a jeles tudós Blaskó János készítette portréját.

A három alkotás felállításával olyan politikusi krédót szeretünk volna bronzba öntve összefoglalni, amelyet mindannyian

* Elhangzott Kápolnásnyéken, 2018. július 14-én, Blaskó János Magyary Zoltánt ábrázoló mellszobrának avatásakor.

büszkén vállalnánk. Egyben a jövő nemzedékeinek szeretnék üzeni: olyan példaképeink szobrai ékesítik a park e szegletét, akiknek sohasem fogunk a nyomába érni. Akiknek az életpályája és -műve arra figyelmeztet bennünket, amit Széchenyi írt, s amit a legnehezebb betartani: „Nem, mi nem születünk reformátoroknak, előbb mi magunkat kell megreformálnunk. Látogatnunk kell az alázat, az önmegtagadás iskoláját.”

A parkban sétálva három történelmi jelentőségű személlyel nézhetünk farkasszemet. Az első a nagy álmodozó, aki nagy tervek szót, aki a közember számára elérhetetlennek tűnő távlatos célokat tudott maga és nemzete elé tűzni, s a haza sorsát új irányba kormányzó reformokat javasolni. Aki ugyan tudta, hogy „a képzelet mindent nagyobbra fest, mint a valóság lenni szokott”, ám az ő esetében az elképzelt újítások többsége mégis megvalósult.

A második a kultúrpolitikus, aki tudta, mit sem érnek a nagy tervek, a távlatos célok, a szárnyaló fantázia, ha mindeközben nem figyelünk az identitásunkra. Tervek és célok, fejlesztések és gazdasági újítások akkor is kellenének, ha a haza a nemzet számára elveszne, ha más nyelven álmodó emberek laknák be őseink földjét, ha egyszer nem magyarok élnének a Kárpát-medencében. A megmaradás záloga az önazonosság: a kultúra és a nyelv megőrzése, valamint tovább öröklése. Kornis Gyula így vallott a nagy politikusról 1933-ban megtartott emlékbeszédében: „Klebelsberg nem a pillanatnak, hanem a messze jövőnek dolgozott. Művei messze túléltek ennek a nemzedéknek történelmi epizódját: iskoláiban századok múlva is tanulnak, klinikáin akkor is majd gyógyítanak, laboratóriumaiban akkor is majd kísérleteznek, amikor ez a nemzedék, amely a kritikának annyi mérges nyilat lőtte rá, már régen elporladt.” Klebelsberg világosan látta, hogy „a kultúrát

nem az önmagát boncoló ész, a kritizáló elmélet teremti, hanem az öntudatlanul feltörő alkotóerő, amely ösztönösen hisz az életnek magasabb értelmében, a kultúrának: vallásnak, erkölcsnek, tudománynak, művészetnek értékeiben és eszményeiben.”

Magyary pedig pontosan tudta, hogy mit sem érnek a nagy politikusi álmok és tervek, a semmibe hullanak a gigantikus kulturális ambíciók és programok, ha mindezeket valakik nem valósítják meg. A tervekből, koncepciókból, papírra vetett célokból valakiknek jogszabályokat kell írniuk, s az elfogadott törvényeket, rendeleteket végre kell hajtani, s a végrehajtást ellenőrizni is szükséges. A politikusok terveit és ígéreteit a közigazgatás szürke eminenciásai viszik sikerre. Ahogy Magyary írta: „A közigazgatás nem az egyes emberek hatalma a többiek fölött, hanem a nemzet szervezete közös céljainak megvalósítására, közös szükségleteinek kielégítésére. A közigazgatásnak nincs más létjogosultsága, nincs más mértéke, mint az emberek és a nemzet szolgálata.” A közszolgák nélkül nem működik az állam, ma is érvényes tehát Magyary gondolata: „az emberek számára azt a tudatot és szilárd bizalmat kell megadni, hogy az állam egyrészt erős, másrészt, hogy az állam az övék.”

A Magyary-szobor felállításával, illetve a második Orbán-kormányban a Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program kidolgozását irányító Navracsics Tibor felkérésével nem csupán a nagy magyar tudós előtt tisztelgünk, hanem fejet hajtunk a mindenkor kormány- és köztisztviselők áldozatvállalása és teljesítménye előtt. Mert Magyaryval együtt valljuk, „a magyar köztisztviselő épp oly kitűnő emberanyag, mint a magyar katona. Jó vezetés mellett a legnagyobb teljesítményre képes.”

(<https://www.latoszogloblog.hu> 2018)

A reménytelenség győzelme*

Trianon 100

(Társszerző: Varga István)

„A valószínűség számtani fogalom, hiányzik belőle a számokkal megfoghatatlan: a heroizmus. Az észérvek aránya a magyarság ellen szól. [...] A történelem népekben él, és népekben gondolko-

* A trianoni békediktátum 100. évfordulójára megjelent, Varga István közösen írt esszénket eredetileg a *Korunk* című kolozsvári folyóiratban publikáltuk volna. A leadása után Kovács Kiss Gyöngy főszerkesztő részletes és őszinte levelében arról tájékoztatott bennünket, hogy a lap nem tudja vállalni a közlését. A főszerkesztő egyrészt politikai állásfoglalásnak minősítette az írást, amit a *Korunk* állítása szerint sosem tesz közzé. „Folyóiratunk bármilyen tudományos véleményt vagy kulturális álláspontot közöl, politikait azonban sohasem. Az Önök írása műfaji szempontból kétségkívül a politikai esszé/publicisztika kategóriájába tartozik, amellyel lehet egyetérteni és lehet nem egyetérteni, attól függően, hogy ki milyen értékpremisszákból indul ki, és hogyan ítéli meg az Európai Unió és ezen belül Magyarország és a magyarság jövőjét. Azok a kijelentések, amelyeket írásukban Önök bizonyítást nem kívánó axiómaként kezelnek, meglátásom szerint esetenként nem axiómák, hanem politikailag motivált álláspontok” – véli a főszerkesztő asszony. A döntését a további érvei miatt fogadtuk el, nem is vitatkoztunk vele. Itt viszont megjegyzem, az írásunk műfajából és a benne leírtakból is természetesen következik, hogy abban a véleményünket fogalmaztunk meg, s az álláspontunkat közöltük. Nem is állítottuk, s nem is sugalltuk ennek az ellenkezőjét. Nem is lehet a 20. század történelmi sorsfordító időszakairól vagy éppen hangsúlyos irodalmi, művészettörténeti vitáiról úgy írni, hogy az írásokban megfogalmazott állításokat megfellebbezhetetlen igazságokként, bizonyítást nem kívánó axiómákként állítják be a szerzők. Ugyanakkor a főszerkesztő asszony által közölhetőnek ítélt kulturális álláspontot számtalan esetben lehetetlen elválasztani a politikaitól: erre az irodalomtörténeti jelentőségű Ady–Tisza-vita értelmezési kísérleteitől, a kommunista diktatúrának az esztétikára és az alkotásmódokra visszaható művészet- és irodalompolitikai törekvéseinek elemzéseig sok ezer példát lehetne találni.

zik, népével az egyén földi halhatatlanságának is vége; semmiféle nemzetközi megváltás sem mentheti meg a rajtunk átszálló életet a jövőnek, ha a népnek, melyben atomok voltunk, magva szakad. Reménytelen a harcunk? A nagyság, mint az élet is, reménytelen, s a reménytelenségben, a falhoz állított népek harcában van valami kétszerkettő fölötti remény. A történelem a tragikus életérzés csodája. Marathonnál a reménytelenség győzött.” Németh László 1933-ban publikált *Debreceni Káté*jának részlete a legszebb összefoglalása a magyarság elmúlt száz évének: a reménytelenség ellenére történő megmaradás, az egyéni és közösségi veszteségek és a folytonos újrakezdések, valamint a folyama-

Ezek alapján alig lehetne történeti kérdésről írást közölni a Korunkban. Nyilván más volt az elutasítás oka, s remélhetőleg nem a főszerkesztő véleményének vagy politikai ítéletének jelentős eltérése a miénktől – az esetleges félelmünket pár sorban el is oszlatta Kovács Kiss Gyöngy. Tehát maradtak azok az érvek, amik előtt meghajoltunk, hiszen az anyaországban élve nem tudjuk pontosan felmérni, hogy az itt is közzétett írásunknak leközlésének milyen hatása lett volna a Korunk román állami támogatására. Elfogadtuk tehát, hogy az esszénk közlésével a főszerkesztő veszélyeztette volna „az egyik legrégibb, 1926-os alapítású, ma is megjelenő magyar nyelvű folyóirat további megjelenését”. Mindezt annak tudatában tettük meg, amiről tájékoztattott bennünket: „Az 1918–1920-as szomorú évfordulóról a Korunk három alkalommal emlékezett meg. 2018 decemberében tematikus számot közöltünk az impériumváltás erdélyi folyamatáról. Ennek kibővített változatát az elmúlt hetekben külön kötetben is közzé tettük. A napokban pedig megjelent a folyóirat májusi száma, amelyet teljes egészében a trianoni évfordulónak szenteltünk. Ezeket az összeállításainkat a román közeg, amelyben élünk, nem fogadta/fogadja kitoró lelkesedéssel. Nem először, és nem utoljára történik ez így.” Ezt követően a Magyar Nemzet hétvégi mellékletében szeretnénk volna megjelentetni az írásunkat. Ezt a szerzőtársamnak az újságírás színvonaláról szóló, a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány éléről való távozását megelőző televíziós nyilatkozata tette lehetetlenné, amely miatt a Mediaworks csoport nem akart tőle írást közölni. Így végül a Kortárs folyóirat 2020. júniusi számában tettük közzé. A személyes visszajelzések nagy száma és jellege miatt is fontosnak tartom, hogy – szerzőtársam hozzájárulásával – az esszénket jelen kötetemben is megjelentessem.

– L.S.L.

tos foglalkozásunk ellenére megtapasztalt életerőnk dialektikája oly izgalmassá teszi a magyar nemzethez tartozás érzését, amelyhez hasonlólt elképzelni sem tudnánk földi pályánk során. A mi nemzeti történelmünk a tragikus életérzés csodája, illetve csoda az, hogy mi még a tragikus életérzésből is erőt és hitet tudunk meríteni. Jóval több ez, mint a sírva vigadás sokak által lesajnált, megvetett toposza – sokkal inkább egy életre szóló izgalmas lelki kaland.

Marathoni győzelmünk mérlege: bár harcunk sokadszorra is reménytelennek tűnt, s hazánk és nemzetünk száz évvel ezelőtti szétszabdalása ellenére mégis itt vagyunk. Európa közepén államalkotó nemzet tagjaiként vagyunk képesek az anyaország jelenlegi határain kívül rekedt magyarok sokasága számára anyagi és lelki támaszt nyújtani – sokasága és nem a teljessége számára, hiszen többen közülük ezt nem igénylik, sőt határozottan elutasítják, miként sajnos az anyaországiak egy hangos kisebbsége számára sem fontos a nemzeti összetartozás, a határokon átnyúló szolidaritás érzése és gyakorlati cselekedetekkel párosuló megélése. Van tehát okunk az öröme és a büszkeségre, a több mint kétszáz éves herderi jóslatra erősen rácafoltt az élet és a történelem, ugyanakkor a trianoni békediktátum századik évfordulóján, a nemzeti összetartozás évében sem homályosíthatja el tekintetünket a tragikus jóslat – eddigi, s remélhetőleg örökkön örökké tartó – bukása fölötti örömünk, nem árt számba venni veszteségeinket sem. Nem azokra a – mindenki által jól ismert – veszteségekre gondolunk, melyeket az igazságtalan, a tényleges történelmi, etnikai, gazdasági, földrajzi, kulturális adottságokat figyelmen kívül hagyó igazságtalan békeszerződésnek könyvelhetünk el, hanem azokra, amelyeket az azóta eltelt időszakban róhatunk fel magunknak, a szomszédos többségi nemzeteknek, valamint

világpolitika sorsunkat is alakító, meghatározó jelentőségű szereplőinek. De elsősorban magunknak, mert a legszomorúbb az a veszteséglista, amiért csak magunkat okolhatjuk: elhalasztott lehetőségek soraként is értelmezhetjük az elmúlt száz évünket.

Kós Károlyhoz hasonlóan „szeretném megérni, hogy kicsinykis portámat olyan rendben lássam, ahogyan én azt elgondoltam magamnak. Legyenek a földek tagban, gyümölcsfáim termők, pajtám tele, méhesem népes. Legyen minden gondosan gondozva, tisztán művelve, rendesen tartva. Szép legyen és gyönyörűsége mindenkinek, aki látja. Ezt szeretném megérni. Hogy kis gazdagságom, melynek minden rögét magam szereztem, minden fűvét-fáját magam ültettem, minden épületét magam építettem, így szálljon az én maradékaimra. Ezt szeretném megérni épségben, egészségben. És ha ezt megértem, akkor örömmel megyek el én, mulandó ember, hogy itt aludhassam örök álmomat öreg tölgyfáim tövéen, virágos gyeplő alatt. Mert hallani fogom onnan is méheim döngését, maradékaim maradékainak lépéseit és kacagását...” 1915-ben, amikor Kós Károly mindezt papírra vetette, még nem gondolta, milyen hűsbavágóan aktuális tud lenni az írása folytatása: „De keserű lesz életem, ha megérem azt, hogy véreim unni fogják ezt a földet; keserű lesz az én életem akkor. És keserű halálom is és átkozott. Mert idegen kézre jut az én életem egész munkája, a kis Varjú-vár, és szerteszóródnak a világon az én utánam jövő fiak és unokáim unokái. Átkozott lesz akkor az én pihenésem a tölgyek alatt, magános idegenségben.” Ez az unalom a legveszélyesebb önmagunk ellen fordított fegyver. Az önfeladás, az önfelszámolás fegyvere. Az unalomból ugyanis önfelmentő közöny lesz, ami nemcsak azokat jellemzi, akik hagyják elveszni őseik földjét, házáát és sírját, hanem akik üveges tekintettel nézik, ahogy ez történik a szomszédjukkal, illetve a határokon

kívül rekedt honfitársaikkal. „Apa, miért keseregtek még száz évvel Trianon után is a történeteken? Mit foglalkoztok ezzel?” – kérdezte egyikőnkől a sokadik erdélyi túra után a gyermeke, ami-ben már egy nemzedék közönye és a nemzeti szolidaritás hiánya érhető tetten, pedig azt gondoltuk volna, a sok-sok mese, a megélt történek, Kárpát-medencei utazás, a Határtalanul program osztálykirándulásai képesek lesznek ezt a globalista megközelítést ellensúlyozni.

A 100. évforduló tehát alkalmat teremt a számvetésre, de nem a kurucos kocsmái asztalcsapkodásra, hanem az elmélyült odafigyelésre és elemzésre. Ezt nagymértékben megnehezíti a közép-európai politikai korrektség sajátos nyelvezete és a politikai alkuk diktálta elhallgatások rendszere. Ez a nyelv és tematika semmiképpen sem keverendő össze a nyugati mainstream pol-korrekt világával, amelynek témái az emberi jogok, a nemi identitás és szexuális orientáció végletekig kicsavart újra értelmezése. A mai közép-európai elhallgatások és politikailag korrekt megszólalások miatt járhatatlanná válik a kurucos sértettséget, a magyar panasz kultúrát leváltó másik út, a szembenézés útja is, hiába lenne az helyes és indokolt. Ráadásul ez egy feloldhatatlan ellentmondás, ugyanis olyan politikai racionalitás és együttműködési kényszer áll a háttérben, melyet a jelenlegi nemzeti érdekeinkkel indokolnak, s amely az Európai Unió belüli pozícióink megerősítésének egyik alapfeltétele. S ez nem más, mint a Visegrádi országok együttműködése, melyet Orbán Viktor miniszterelnök számos óvatos, de ugyanakkor egyértelműen iránymutató megnyilvánulása alapján érdemes lenne az osztrákok és a románok irányába is megnyitni. Az osztrákok esetében az együttműködésre Sebastian Kurz kancellárságával van is némi esély, a románok évtizedek óta tapasztalható belpolitikai instabilitása, permanens kor-

mányválsága, a kiszámítható partner hiánya viszont legalább olyan mértékű akadályt jelent, mint román nacionalisták magyar kártyájának újabb és újabb kijátszása. Tehát ha szigorúan csak a V4-eket nézzük, akkor is látjuk, a szlovákok érzékenységre való – uniós és azon túlmutató külpolitikai és szövetségi politikánk miatt indokolható – odafigyelésünknek, a mi sajátos közép-európai pollkorrektségünknek súlyos következményei vannak: a szlovák belpolitikának a magyarságot sújtó, vagy az asszimilációt felgyorsító, az elmúlt évezred történelmét szabadon átíró intézkedéseit javarészt szó nélkül hagyjuk. S a paradoxon mindennek az, hogy az újdonsült és valóban eredményes térségi szövetségi politika jegyében nem is tudunk szembenézni és szembesíteni mindazzal, amelyek egyébként tényszerűen ellentmondanak az európai uniós alapértékeknek – ha összevetjük a szlovák és az ukrán nyelvtörvényekből következő kisebbségi jogkorlátozásokra való hivatalos magyar reakciók hangvételét, nem kell magyarázni, mit jelent az öncenzúra. A trianoni békediktátum századik évfordulójára való visszafogott magyar állami megemlékezés is ebbe a sorba illeszkedik.

Bár Trianon még Mohácsnál is nagyobb kataklizmája a magyarságnak, mindaddig nem tud történelemmé válni, amíg nem fejeződik be az elszakított magyar közösségek erőszakos asszimilációja, műemlékeink, történelmi emlékhelyeink, temetőink kisajátítása és múltunk meghamisítása. Szembe kell nézni azzal, hogy a mögöttünk hagyott évszázadban, s különösen az egykori kisantant államok kommunista-szocialista éráiban állami program szintjére emelték az ezeréves magyar múlt meghamisítását, és az ott élő magyarok asszimilálását, detronizálását, szülőföldjükről való elűzését. A számok nem hazudnak: a felvidéki, több mint egymillió magyarból már ötszázezren sem vagyunk, a két és

félmillió egykor Erdélyben élő honfitársunk lélekszáma napjainkban legfeljebb egymillió-kettőszázezer, a délvidéki színmagyar részeken – Szabadkán és a határmenti részeken – a magyarok lélekszáma egyharmadára csökkent, és akkor még nem beszélünk a Baranyában, a Mura mellékén, Horvátországban és Burgenlandban élő magyarjaink mérhetetlen veszteségéről. A nemzetünk kultúrtörténeti kincseihez tartozó templomokban és katedrálisokban már nincsenek vagy alig vannak magyar nyelvű misék. A legutóbbi, médianyilvánosságot is kapó incidens a kassai Szent Erzsébet-főszékesegyházhoz kapcsolódik, ahol 2020 húsvétján a koronavírusra hivatkozva a magyar hívek számára nem celebráltak misét, miközben a szlovák nyelvű szertartás nem maradt el. A magyar sajtóból megtudhattuk, hogy Puss Sándor, az utolsó szlovákiai magyar jezsuita szerzetes szerint ez illeszkedett a szokásos rendbe, amelynek célja a magyar nyelvű szentmiséken kívül a magyar élet felszámolása a templomban. A modern kori szlovák templomfoglalás teljesen szembemegy az Európai Unió értékeivel, mégsem szólal meg senki sem azon brüsszeli szereplők közül, akik számára az őshonos kisebbségek védelmén túl valamennyi kisebbség védelme politikai küldetésnek számít. A sors ironiája, hogy éppen ebbe a kassai dómban temették újra II. Rákóczi Ferenc fejedelmet, akit 1906-ban azzal a céllal hoztak haza Rodostóból, hogy újra magyar földben nyugodjék a teste. Ki gondolta akkor, hogy kevesebb mint másfél évtized múlva Kassa végképp elszakad a haza már oly sokszor megsebzett, véres és megcsontkított testétől, s Rákóczi így újra idegen földben fog nyugodni. Ránk és a gyermekeinkre már nem igaz, amit Márai Sándor írt: „Nem mehetek el a városba, amelynek minden követ ismerem, ahol mentem a menetben, mikor Rákóczit temették, ahol a temetőben, a Rozálián és a Kálvárián, őseim csontjai

enyésznek...Nem láthatom Eperjest, a Tátrát, Podolint, Lőcsét, Késmárkot, ifjúságom boldogságának és emberiségének csodálatos díszleteit, ezt a nemes, ezt az egyetlen, ezt a legvárosibb, legcsöndesebb, legeurópaibb színtérét a magyarságnak.” Mi elmehetünk ezekbe a városokba, de vajon mit látunk és hallunk, s mit fogunk látni és hallani ott pár évtized múlva? Belebotlunk-e még magyar polgárokba egykor volt városaink templomaiban, boltjaiban, kávéházaiban, éttermeiben?

A magyar konzervatív kormány jelenlegi külpolitikája, mint láthattuk, kifejezetten megengedő a V4-ekben fontos szerepet játszó Szlovákiával, s gesztusok sorát teszi a néha oly törekénynek tűnő együttműködés fenntartása érdekében. Ugyanakkor a visegrádi együttműködés ellenére a Beneš-dekrétumok változatlanul hatályban vannak, gróf Esterházy János rehabilitálására is hiába várunk. Román viszonylatban még rosszabb a helyzet: ott még a részben visszaadott magyar földbirtokokkal, kastélyokkal kapcsolatosan indított új perek a jogállami normákat is megkérdőjelezzik, s a román állam hallgatólagos segítségével – az uniós jogvédők hallgatása mellett – mindent megtesznek annak érdekében, hogy újra elvegyék a jogos magyar tulajdonosaiktól az iskolákat, kastélyokat, erdőket és termőföldeket.

Ceaușescu regnálásának falurombolása ma kifinomultabb módszerekkel zajlik: a temetők, a szakrális terek elfoglalásával: párhuzamosan válnak az enyészet részévé a magyarság egykori jelenlétét bizonyító sírkövek, épületek, emléktáblák, és a változtatás magyarajkú tanúi. S egy idő után hitetlenkedve fogják hallgatni azokat, akik elmesélik unokáiknak, valamikor nemzetünk dicső tagjai éltek e tájon, s emeltek várat, templomot, s házat.

Lehetne folytatni a sort, felsorolva sérelmeinket, egyetemeink és főiskoláink felszámolását, nemzeti jelképeink használatának

korlátozását, az erőszakos betelepítésekkel az etnikai viszonyok megváltoztatását, az anyanyelvhasználat akadályozását, a magyarok vagyonainak törvénytelen államosítását, és soha rendesen végig nem vitt kárpótlását, a közbirtokosságok erdőinek elkobzását, az autonómiatörekvések akadályozását. De éppen azt írtuk, hogy ne menjünk el a magyar panasz kultúra és sérelmi politizálás irányába, s elsősorban onnan nézzük a dolgokat, mit tehetünk mi magunk annak érdekében, hogy Kárpát-medencei megmaradásunk ne legyen kérdéses a jövőben sem. „A magyar nemzet fennmaradása attól függ, hogy képes lesz-e azon a területen, amelyet a Kárpátok öveznek, s amely a Duna–Tisza medencéjét öleli át, ahol most is többségben van, a maga uralmát újból kellően biztosítani. A török háborúk nyomán erre a területre mélyen benyomultak északról az északi, délről a déli szlávok, délkeletről a románok; a Habsburgok ellenséges telepítési és nemzetiségi politikája lényegesen súlyosbította még ezt a helyzetet. A kiegyezés után feladatunk az lett volna, hogy megfelelő gazdasági, földbirtok- és nemzetiségi politikával az egyensúlyt a magyarság javára helyrebillentsük. Sajnos, elmulasztottuk ezt kellő időben megtenni és ennek lett a következménye, más szerencsétlen körülmények közrejátszása folytán, hogy ezeket a területeket elvesztettük. [...] A nemzet olyan probléma elé van állítva tehát, amelytől léte függ, amelyet bármilyen áldozat árán is meg kell oldania, mert különben előbb-utóbb el fog tűnni a föld színéről” – írta Bethlen István miniszterelnök 1933-ban megjelent összegyűjtött írásait és beszédeit tartalmazó kötetének előszavában.

A ma oly divatos, s nem ritkán joggal elismert televíziós sorozatok között egy érdekes, részben magyar vonatkozásút mutatnak be 2020 tavaszán a Netflixen. A Deborah Feldman 2012-ben megjelent *Unorthodox* című könyvét szabadon adaptáló műben

a magyar háttérű williamsburgi (New York) ultraortodox zsidó közösség zárt világába kapunk betekintést. A williamsburgi családokban átlagosan nyolc gyermek van, s a sorozat egyik erős, életprogramot egy mondatba sűrítő gondolata éppen az, amit a főhős fiatalasszony vág oda egy a szatmárból származó zsidó közösség világát nem ismerő és nem értő személynek: nekünk az a dolgunk, hogy megszüljük azt a hatmillió embert, akiket elvesztettünk a vészorszakban. Döbbenetes vállalás, ugyanakkor a hihetetlen erejű életösztonnek a megmutatkozása ez, ami ráírnyítja a figyelmet arra a tényezőre, amelyért kizárólag magunkat tehetjük felelőssé. Amiről nem tehetnek az utódállamok asszimilációpárti vezetői, sem az anyaországi „népnyúzó” kommunisták, sem a művelt nyugatnak a térségünket alig ismerő, a sorsunk iránt javarészt közönyös ideológusai, sem az Európai Unió kisebbségpolitikában kettős mércével mérő bürokratái és politikai vezetői: folyamatos fogyatkozásunknak elsősorban mi magunk vagyunk az okai. S nem az elvándorlást, a jobb egzisztenciális körülmények keresésével is indokolt többretegű emigrációt (Erdélyből öt hullámban az anyaország és Nyugat-Európa, az Csonka-Magyarországból szintén legalább öt hullámban Nyugat-Európa és Amerika irányába) kell okolnunk, hanem a gyermekszületések mindmáig fájóan alacsony szintjét. Számos példa bizonyítja, a közelünkben éppen az albánok koszovói térnyerése, hogy még az anyanyelvi kultúra és oktatás, a szabad vallásgyakorlás tiltása, az elnyomó diktatúra ideológiájának kötelező elsajátítása sem képes eltörölni azt a közösséget, amely tudatosan, programszerűen gyarapítja lélekszámát. Nemzeti ügyeinket sokszor a lehangosabban képviselő politikusaink arról felejtkeznek el, hogy a példamutatásnak az is a része, hogy maguk is gyermeket vállalnak, mert ha nem népesítjük be újból magyarjainkkal

a Kárpát-medencét, akkor Bethlen szavaival „az északi és déli szláv és a román tenger hullámai összecsapnak a fejünk felett”. Ezt ismerte fel a jelenlegi kormányzat, amelynek jó irányú családpolitikája ugyanakkor csak minimális hatással lehet az elcsatolt területek magyarságának gyermekvállalási kedvére.

Ha az igazságtalan békediktátum századik évfordulóján nemzeti minimumként fogadjuk el azt a célt, hogy nem adjuk fel a magyarság Kárpát-medencei szállásterületeit, s ennek érdekében mindenütt szorgalmazzuk a szülőföldön maradást, az anyanyelvi kultúra őrzését és gazdagítását, a gyermekvállalást, akkor a nemzetpolitikában nincs hova hátrálnunk. Azok a vágyálmaink, törekvéseink, hogy megteremtjük a Kárpát-medencében a tejtестvériséget, a kossuthi dunai államkonföderáció újraértelmezett változatát, pusztán politikai illúziók. A számok, az erőszakos asszimiláció a magyarság ellen dolgoznak, de nem engedhetjük meg, hogy beteljesedjen a herderi jóslat. Reménytelen a harcunk? Ne csüggedjünk! S ne felejtsük: „Marathonnál a reménytelenség győzött.”

(Kortárs 2020/6.)

A Vén tigris*

Apponyi Albert emlékezete

100 évvel a hazánkat megcsonkító, nemzetünket szétszakító, igazságtalan békediktátum aláírása után még mindig élénk viták folynak arról, hogy a háború elvesztésén, valamint a győztesek és az utódállamok politikai törekvésein túl milyen belpolitikai okai lehettek a döbbenetes kudarcnak. Vajon megnevezhetők-e az akkori magyar politika élet felelősei, vajon vannak-e olyan magyar vezetők, akiknek szerepük volt abban, hogy a magyar ügyet nem tárgyalták meg rendesen a békekonferencián? Miközben pontosan tudjuk, hogy a 1920. január 7-én Párizsba érkező magyar békedelegációt már kész tényekkel, a hazánk sorsát örökre megpecsételő, megváltoztathatatlan döntésekkel fogadták, újra és újra felvetődik az a gondolat, hogy a szerencsés volt-e az akkor 74 éves gróf Apponyi Albertet felkérni a küldöttség vezetésére, s nem kellett volna inkább egy fiatalabb, frissebb szemléletű személyt találni a feladatra. Apponyi politikai múltját, hatalmas rutinját, műveltségét és retorikai képességét mindenki elismerte, az állandóan felelősöket és bűnbakokat kereső utókor, különösen is az 1920. január 16-án elhangzott védőbeszéd jelentőségét csökkentő, sőt elhallgató kommunista történetírás viszont mindent megtett annak érdekében, hogy az egykori minisztert, pártvezetőt, képviselőt valamiféle avított szemléletű reakciónak állítsa be.

* Elhangzott a Pokorný Attila készítette Apponyi Albert-szobor avatásán Kápolnásnyéken, 2020. szeptember 11-én.

Ugyanakkor jogos a kérdés, mi az értelme és a jelentősége egy olyan beszédnek, amely semmit sem változtatott a koncepciók perекre emlékeztető tárgyalás menetén, ahol az ítéletet már a vádlott álláspontjának kifejtése és védőbeszédének elmondása előtt megírták? Az egykori francia külügyminiszternek, Théophile Delcassé-nak tulajdonított mondatok világítanak rá erre: „Egy nemzet sincs megalázva azzal, hogy legyőzték, vagy ha aláírt késsel a torkán egy végzetes békeszerződést. Becstelenné válik azonban, ha nem tiltakozik, ha tönkretételéhez maga is hozzájárulását adja. Nem a vesztes a bukás, hanem a lemondás.” 1920-ban a magyar társadalom jelentős része a teljes kilátástalanság állapotában volt. Erdély, Bácska és számos másik ősi magyar terület elcsatolása, valamint az utódállamok közigazgatásába integrálása akkor már naponta megtapasztalt, keserű valóság volt. A békeszerződés csupán a nemzetközi jog eszközeivel legalizálta a már erővel kialakított struktúrákat. Ady Endre az *Üdvözet a győzőnek* című szívszorító versének első szakaszát senki sem hallotta, senki sem fogadta meg: „Ne tapossatok rajta nagyon, / Ne tiporjatok rajta nagyon, / Vér-vesztes, szegény, szép szívünkön, / Ki, íme, száguldani akar.”

A magyar nemzet több tagja is a nemzethalál vízióját, az újrakezdés lehetetlenségét, a haza végleges felszámolását látta mindabban az epénél is keserűbb igazságtalanságban, aránytalanságban és jogfosztásban, amely az országunkkal történt. Apponyi viszont tudta, hogy az igazi bukás a lemondás, az önfeladás. Tisztában volt vele, hogy a beszéde nem fogja megváltoztatni az előre megírt ítéletet, ezt ki is mondta: „Tulajdonképpen a kérdés megvitatását szerettem volna elérni, mert nézetem szerint ez az egyedüli eszköz, amely bennünket a megértéshez és az előttünk fekvő szövevényes kérdések helyes megismeréséhez vezethet.

Minthogy azonban a Legfelsőbb Tanács e tekintetben már kinyilvánította akaratát, meg kell ez előtt hajolnom.” Mégis megtartotta briliáns szónoklatát, amelyről egy korabeli külföldi tudósító úgy vélekedett, Apponyi kétórás beszédében angol, francia és olasz nyelven „olyan szónoki mesterfogásokkal, olyan könnyedén, olyan választékosan, szabatosan beszélt, amilyenre a világon még soha nem volt példa; amilyent a világ bírósága, de egyetlen parlament se hallhatott még. Olyan megható szavakkal védte hazáját, hogy a küldöttségek számos tagja nem tudta eltitkolni meginultságát.”

A béketárgyaláson elhangzott beszédnek a belpolitikai hatása volt különösen nagy erejű. Apponyi felrázta a csüggedőket, reményt adott a kétkedőknek, hitet az elveszetteknek, tartást a megrogyóknak, energiát az erőtleneknek. Gondolatai, érvei évtizedekre határozták meg a revizionista politika üzeneteit, s a „Vén tigris” – ahogyan a Pesti Hírlap 1920. január 20-i számának címlapján nevezték – még több mint egy évtizedig szolgálta a hazáját, kiváló szónoklatokat tartva a magyar ügy képviselőjében mind a Nemzetgyűlésben, mind a Népszövetségben és számos nemzetközi fórumon, bíróságon.

1920. január 18-án az Újság című lap így írt Apponyi versailles-i szerepléséről: „Magyar volt. Öntudatos, önérzetes, nemes és – fölöttes. A lever Magyarországa a győztesek gyülekezetében egy fejjel magasabb volt. Nekünk itthon méltóknak kell lennünk hozzá. / Nem gőgösködünk – sokkal szegényebbek vagyunk. Nem koldulunk – sokkal gazdagabbak vagyunk. Nem dühöngünk – sokkal önérzetesebbek vagyunk ehhez. Gyászolunk, mert betelt a méltatlanság pohara, de halott nincs a háznál.” A Budapesti Hírlap január 17-ei számából pedig érezhető válik, milyen lelki fordulatot hozott a beszéd: „Apponyi Albert holnap este

hazaérkezik. A gyászoló Budapest pedig tömeges fogadására készül a férfiúnak, akinél méltóbban és hathatósabban senki nem képviselhette jobban a párizsi vészbíróság előtt fölnégyelésre ítélt szerencsétlen hazáját. A távírókészülék csak töredékesen hozta meg Apponyinak a béketanács előtt mondott beszédét – előbb a végét s csak huszonnégy óra múlva az elejét –, de e töredékes közlés is lázba ejtette az országot. Bölcs mérséklés, a legyőzöttnek is méltósággal teljes hangja, csodálatos tapintat a nekünk kínált béke lelketlenségével szemben s az érvényes argumentumok drága gyöngysora, s amellet igazságának érzetéből eredt határozottság jellemzi ezt a történeti nevezetességű beszédet.”

100 évvel a nemzetünk történelmének legfájdalmasabb, máig ható tragédiája után is érezzük Apponyi beszédének aktualitását, lélekemelő, önazonosságunkat erősítő, cselekvésre, aktív hazaszeretetre buzdító hatását. Mikor újra elolvassuk vagy éppen meghallgatjuk Rátóti Zoltán lenyűgöző tolmácsolásában, nem szorul magyarázatra, miért sikerült közadakozásból néhány hét alatt összegyűjtenünk a gróf Pokorny Attila által készített szobrának kápolnásnyéki felállításához szükséges forrást. Hálásak vagyunk mindenkinek, aki hozzájárult az ünnepünkhöz, egy méltatlanul felejtésre ítélt államférfi emlékének megőrzéséhez. Apponyi a Tanácsköztársaság elől menekülve egy ideig a mi megyénkben, Fejérben bujdosott. Egy évszázaddal később otthonra lelt nagy költőnk, Vörösmarty házának kertjében. Amikor megállunk a szobra előtt, s megfogjuk gyermekeink, unokáink, tanítványaink kezét, akkor az ő szavaival magyarázzuk el, mitől is csodálatos a mi hazánk. Az ő gondolataival adjuk tovább a Kárpát-medence egységének – immár az Európai Unión belül megvalósítható, kissé újra értelmezendő, de mégis aktuális – létjogosultságát, hogy mindenki megértse, amit 1920-ban a sorsunkról

ítélkezők nem akartak elismerni: „A történelmi Magyarország Európában egyedülálló természetes földrajzi és gazdasági egységgel rendelkezik. Területén sehol sem húzhatók természetes határok, és egyetlen részét sem lehet elszakítani anélkül, hogy a többiek ezt meg ne szenvedjék. Ez az oka annak, hogy a történelem tíz századon át megőrizte ezt az egységet. Önök visszautasítják a történelem szavait, mint elvet, egy jogi konstrukció megépítésénél, de a történelem tanúságát, amelyet az ezer éven át hangoztatott, figyelembe kell venniök.”

Ez a történelmi tanulság a mi örökségünk, nem mondjunk le róla, hanem büszkén vállaljuk, s adjuk tovább minden magyarnak!

(2020)

„Színek és színek megint”*

Aba-Novák Vilmos székesfehérvári kiállítása

2015-ben a fehérvári Aba-Novák-szobor avatásakor egy baloldali politikus azt vetette a szememre, hogy politikai beszédet mondtam. Állítása szerint az ilyesmi nem volt szokás Fehérváron, az ilyen otromba, ünneprontó beszédekkel mondjam el Budapesten, vagy tartsam meg magamnak. Érthetetlen dolog, hogy egy politikus számon kéri egy másik politikuson, hogy politikusként nyilvánul meg egy közéleti programon, s hovatovább egy olyan beszédet mer mondani, amely a saját és a tágabb politikai közössége értékrendjét tükrözi. Minimum furcsa értelmezése ez a demokráciának, a szólás- és véleményszabadságnak. Mit is mondtam 2015-ben? Többek között az, hogy „Újabb elégtétel a mai nap is, amikor Aba-Novák szobrát állítjuk fel, amikor az utókor ilyen módon is tisztelget előtte, amikor egy kortársunk, Pogány Gábor Benő művészi interpretációján keresztül nézhetünk szembe az azzal a nagyformátumú művésszel, aki városunk utcáit és tereit járva hozzánk hasonlóan maga elé képzelhette azokat az óriásokat, akik létrehozták ezt a csodás várost, s valóságos hazával ajándékozták meg az addig csak vándorló, kalandozó őseinket. Az Aba-Novák-szobor felállítása tehát újabb elégtétel a fehérváriaknak és a nagy festő művészetét szerető közönségnek. Péntek Imre 14 évvel ezelőtti szavaival úgy is fogalmazhatunk, hogy »a szellemi sírból, ahova ellenfelei szánták, van föltámadás.« De

* Elhangzott az Aba-Novák kiállítás megnyitóján 2017. június 24-én a Csók István Képtárban.

nem csupán Aba-Novák feltámadásáról beszélhetünk, hanem a királyi városéról is. Arról a városról, amelynek régi utcáit, tereit eldózerolták, helyükre panelrengeteget építve, arról a városról, amelyet deszakralizáltak, s meg akartak fosztani múltjától, az államalapításhoz, s első szent királyunkhoz kötődő identitásától. Ahol a kommunista diktatúra éveiben Aba-Novák seccóit is lemeszelték, s hálát kell adnunk a sorsnak, és néhány jó lelkű embernek, hogy nem verték le a vakolattal együtt.”

Aba-Novák mostani kiállítása kapcsán is felvetődött, hogy ne politizáljunk kulturális programokon, egyáltalán, miért nem hagyja végre békén a politika a kultúrát, a művészetet, miért avatkozik bele a kultúra autonóm világába? Nyilvánvaló, hogy ez a legálszentebb kérdések egyike, ami csak akkor vetődik fel, ha éppen egy kiállítás kurátorai és a kiállítást rendező múzeum, illetve a múzeumot fenntartó város vezetői között politikai ellentét van, s különösen ha a művészettel foglalkozók liberálisok, s a politikai vezetők konzervatívok. Ha liberális főpolgármestere van Budapestnek, akkor természetes, hogy művészeti kiállítást nyit meg, hiszen a liberálisok értenek a művészethez megvan hozzá a kellő érzékenységük és műveltségük, fordítva viszont ez eleve kizárt.

A politika világát a művészeti intézményrendszerrel nem csupán a költségvetési források elosztása és az intézményfenntartás kötelezettsége köti össze, a két világ között mindig is volt átjárás, értelmiségiek, művészek vállaltak politikai szerepet, vállalva a felelősséget is, amely a funkciókkal együtt jár. Nyilván sem a mikszáthi, sem kassáki, sem a Kósa Ferenc-i vagy éppen a Darvas Iván-i művészi életműből nem von le semmit sem a politikai szerepvállalás, még akkor sem, ha a politikusi munkásságukat és az értékorientációjukat komoly vita övezte a maguk idejében.

P. Szűcs Julianna írta a Népszabadság 1994. március 19-i számában az *Aba-Novák típusa* című írásában: „Aba-Novák példája arra tanít, hogy értelmetlen és értelmezhetetlen az életutak fekete-fehér felosztása. [...] A hiba (és az erény) nem föltétlenül a művész alakjában keresendő. Inkább a történelem készülékében.” Persze P. Szűcs is szelektíven viszonyul az életművekhez. Mert szeretné a neki nem tetsző, esztétikai vagy még inkább politikai értelemben kényes dolgokat szinte lefejtani egy-egy életmű szerinte értékes rétegeiről: „Látni vélem, hogy későbbi generációk mennyit fognak bajlódni Makovecz Imre életútjának értelmezésével, amint a sárospataki Művelődés Háza éles cezúrájával próbálnak majd rendet teremteni a szerethető és a szerethetetlen épületek között. Mennyi gondot fog majd okozni Somogyi Győző, hogy a nép-nemzeti Magyarországnak festett »hazafiasan küldetéses« ikonosztázaiktól mentek maradhassanak pályakezdésének döbbenetes erejű fekete-fehér grafikái!”

Mindezt természetesen nem vethetünk rá követ, mindannyian az elfogultságaink és ízlésünk rabjai vagyunk, ezeken legfeljebb a legnagyobb politikusok (és nem a műítészek, a művészettörténészek, a kurátorok) tudnak felül emelkedni. Hiszen a művészettörténész az az értelmező, aki a saját esztétikai preferenciái alapján mondja meg, hogy mi a jó vagy a rossz, s ez alapján szervez kiállítást vagy ír könyvet, szerkeszt albumot, katalógust. A politikus, s különösen a kultúrpolitikus tudja, hogy nem engedheti meg magának, hogy csak olyan dolgokat támogasson, juttasson megjelenési lehetőséghez, amely neki tetszik. Ilyen volt például Klebelsberg, aki képes volt a saját avított polgári ízlésén felülemelkedve kora előre mutató, új utakat kereső művészeit is támogatni, s olyan intézményrendszert kiépíteni, amiben ezeknek a művészeknek is helyük volt. A baj akkor következik be,

amikor a művészettörténész, a kurátor – miközben fennen hangoztatja, hogy a politika ne szóljon bele a munkájába, csak adjon hozzá pénzt – munkája során már nem is az esztétikai véleményét, hanem a politikai preferenciáit érvényesíti a válogatási, kiállításrendezési munkája során. Csak egy apró példa: kiváló avantgárd művészek munkásságát azért negligálják, ők azért nem férnek bele egy-egy fontosabb csoportos kiállításba, mert nem ítélik el minden lépését a jelenlegi kormányzatnak. Mégis milyen szakmaiság ez?

Ugyanígy van ez a művészettörténet nagy alakjainak, köztük Aba-Novák munkásságának a megítélésével is. P. Szűcs a már idézett Népszabadság-beli cikkében írja, hogy „Miután manapság pártos világban élünk, az efféle életút és utóéletút általában kétféle érzelmet gerjeszt. Az egyik szerint Aba-Novák művészete addig fontos, értékes, »haladó«, ameddig nem kerül a hivatalosság hálójába, ameddig nem adta el egzisztenciális függetlenségét államnak, egyháznak, ameddig szóban és tettben nem csatlakozott az országos propaganda főáramához. A másik szerint Aba-Novák művészetének csak használt a Nagy Megbízás, mert így válhatott a magyarságeszmény vizuális megjelenítőjévé, így lett fogékony a Kárpát-medence sorskérdései iránt és így győzhette le a bűnös város kultúra perc-értékeit. Az egyik fél nem bocsájtja meg a festő szakítását a polgári-liberális táblaképfestéssel, amelyben pedig sikereket aratott. A másik fél nem bocsájtja meg az Aba-Novák falképek erőszakos eltávolítását, még azzal az indokkal sem, hogy Horthy, Gömbös és az irredenta látványa politikailag kompromittálódott. Az egyik fél arra hivatkozik, hogy az 1940-es velencei aranyérem nem sokat ér, hiszen azt a dicső intézmény sápadtra betegedett korcsa, az elszigetelt és militarizált késő mussolinianus biennálé adományozta. A másik fél arra

hivatkozik, hogy fasizmus ide, jobboldal oda, Aba-Novák művei 1935-ben diadalutat jártak be az Egyesült Államokban, és 1937-ben világsikert arattak a párizsi világkiállítás magyar pavilonjának jóvoltából. Nehéz ügy.”

Valóban. S miközben P. Szűcsnek teljesen igaza van, joggal vetődik fel a kérdés, hol van ebben az okfejtésben benne bármilyen esztétikai jellegű szempont, megközelítés? Aba-Novák művészi kifejezőerejét mennyiben csökkenti az, hogy a szocialista kultúr-munkások a Horthy-korszak hivatalos művészei közé sorolták, több más római iskolás társával egyetemben?

Révay József, a kommunista párt főideológusa az ötvenes évek elején egyenesen a legveszélyesebb festőnek titulálta, és parancsba adta, hogy sehol sem akar találkozni a nevével. De ugyanúgy kisebbsítették Aba-Novák értékét a hetvenes és nyolcvanas évek ideológusai is, Rózsa Gyula vagy Végvári Lajos, akik a művészi értéket párhuzamba állították a politikai beállítottsággal, és ez alapján kritizáltak vagy mondtak ítéletet. Végvári „szakmai” ítélete így szólt: Aba-Novák emberellenes, a fasiszta kultúrpolitika kiszolgálója. Körner Éva művészettörténész az 1970-es években megfogalmazott véleménye szerint „Sem a római iskola átlagának tehetetlensége, sem Aba-Novák cinikus iróniája nem tudta megtölteni a monumentális felületet és formát mással, mint bombaszttal. Az áltörténelem álmonumentális formába öltözött.” Rózsa Gyula ezt írta 1967 februárjában a Népszabadságban: „Minden stílus csak egyetlen eszköz felfokozását viseli el, különben a kép zsúfolt lesz és harsány, széteső és felületes. Úgy, mint igen gyakran Aba-Nováknál. [...] Aba-Novákból hiányzott az a művészi-emberi mélység, amely minden igaz alkotó nagyságának feltétele.”

Mi fehérváriak pontosan tudjuk, mennyi vitát váltott ki a *Magyar–francia történelmi kapcsolatok* című pannó története is.

Sokan felejtették el, hogy az értelmezés és az értékelés során ennek a műnek nem csupán a művészeti értékeit kell nézni, hanem a kultúrtörténeti jelentőségét is. Mert miközben minden bizonynyal igaz, hogy nem ez Aba-Novák legjobb alkotása, az is igaz, hogy a keletkezésének háttere, a körülötte kialakult művészeti, művelődéstörténeti és politikai vita arra predesztinálja, hogy mindezen körítések bemutatásával együtt Székesfehérvár múzeumának állandó kiállításán szerepeljen. S hogy értsük a művészet körül viták összetettségét, azt is be kell mutatni, hogy miért akarták még a diktatúra összeomlása után egy évtizeddel is megakadályozni a bemutatását, köztük olyanok is, mint Fülöp Gyula múzeumigazgató és Kovács Péter művészettörténész. Érteni kell, hogy Fitz Péter miért nyilatkozta azt az Élet és Irodalomban, hogy „Primitív dolog ezt a sebtében készült fércművet (mármint a pannót) nemzeti kegytárgyként kezelni, pont egy olyan helyen, mint Székesfehérvár, ahol ebben a műfajban – politikai festészet – ugyanettől a szerzőtől mégiscsak van két sokkal jobb mű.”

*

Itt vagyunk tehát egy hatalmas, izgalmas, sokrétegű, máig lezáratlan esztétikai és politikai vitákat generáló életműbe bepillantást nyújtó kiállítás megnyitóján Székesfehérváron, s joggal idézzük Nemeskürty István 1994-ben Szegeden elhangzott gondolatait: „Aba-Novák álarcai a reménytelen feltárukozni igyekvést, az emberi természet kifürkészhetetlen sokarcúságát érzékeltetik egyfajta csüggedt legyintéssel: ti sem fogtok engem igazán megérteni. És talán én se titeket.” Mert valóban a megértés és meg nem értés, az egymás mellett elbeszélés jó példája az, ami most is történt a fehérvári kiállítás kapcsán. És nem a kettős mérce – tulajdonképpen jogos, de mély gondolkodást nem igénylő – felemlége-

téséről van szó, hiszen sokra nem megyünk azzal, ha felhozzuk, hogy az Aba-Novákot az állami megrendelések elfogadása, vagy éppen Horthy Miklós faliképeken történő ábrázolása miatt kárhoztató kortársai, köztük a Gresham-kör egyes tagjai később a kommunista diktatúra kiszolgálói lettek. Ahogyan Aba-Novák sem lett kisebb művész Hóman arcképének a fehértvári városházi faliképre pingálása miatt, úgy a *Tízhuszárak emlékművét* is megalkotó nagyszerű szobrász, a Gresham-körös Pátzay Pál sem lett kevésbé jelentős alkotó a fővárosi Dózsa György úti Lenin-szobor miatt. A különbség csupán egy, de nem elhanyagolandó: míg Aba-Novák pannóit a diktatúra végképp el akarta tüntetni, addig a rendszerváltozás utáni szabadság Pátzay művével kíméletes volt, az olvasztókemence helyett a szoborparkba szállította...

Persze az Aba-Novákot szidalmazóknak, maga a művész válaszolt. 1935-ös amerikai útjáról hazatérve így fogalmazott: „Sokan szidnak engem, ám legyen. Léven én ötletesebb a munkámban, mint ők annak támadásában... én, a kivetett bolygó, idők folyamán megteremtem a magam bolygórendszerét.” 1938-ban pedig ezt mondta: „A festő vizuálisan koncipiálja meg embertársai részére a látható világot, de sohasem szolgálja, hanem mindig olyan interpretációban, amely a köz javát szolgálja.” A köz szolgálata persze sokakat zavart. P. Szűcs Julianna például ezt írta: „A ténynyel illik szembenézni: a »köz« iránti sóvárgás a kimondatlan korszakban is, a remekművek sorának korszakában is egyértelműen jobboldali szenvedélyeket takart. Populistát, nacionalistát, romantikusan antikapitalistát, amolyan »jó magyarosat«. [...] Ezek a mondandók mindig benne voltak a művekben.” Mindezek ellenére P. Szűcs ítélete méltányos, mikor azt írja, hogy „a művek esztétikailag gyengék csak akkor lettek, amikor a forma külső köpenye, és a belső tűz közötti feszültség kihunyott.”

Ugyanakkor legyünk megengedőek a római iskola monográfiájával, mert alapevő fontosságú az a megállapítása, amit az Artmagazinban tett 2011-ben: „Ha nincs Gerevich, nincs római iskola. Ha nincs római iskola, nincs a Horthy-korszaknak modernista reprezentációja. Ha nincs modernista reprezentáció, nincs érvényes jobboldali kultúra a két világháború között Magyarországon.” Volt is mit eltagadni a szocializmusban, s az elmúlt évtizedekben is.

De térjünk vissza oda, ahonnan elkalandoztam: a megértés és meg nem értés, az egymás mellett elbeszélés problémájához, aminek, mint mondtam, jó példája az, amely most történt a fehérvári kiállítás kapcsán. S ami miatt én sem Aba-Novák képeinek esztétikai minőségéről, ecsetvonásainak, temperaképeink jellegzetességeiről, tájképeinek, emberábrázolásainak, cirkuszi képeinek egyediségéről, hanem az egész jelenség mögötti politikumról szóltam. Mert láthatólag közéletünk végzetes polarizáltsága ezt nem teszi lehetővé. Sokáig magam is azt gondoltam, hogy ezt a mi generációnk majd meg fogja haladni, s egy sor vélt és valós sérelmen túl fogunk lépni, de mára beláttam, ez illúzió, ez lehetetlen. És még csak azt sem mondom, hogy ebben a sziszifuszi küzdelemben, ebben a szellemi ökölharcban nincsenek szép mozzanatok. Mert még elfáradni is jó néha, elfáradni ebben az extrém sportban, amelyet a magyar közélet jelent.

Ugyanakkor fontos, hogy az ember a büszkeségét ne veszítse el, s kicsinyes facebookos viták árnyékában, álneven és a saját nevükön kommentelő ellendrukkerek keresztútjében állva is azt tudja mondani, hogy helyes törekvés, amit városunk, s annak polgármestere képvisel: legyenek nagy, fontos, Fehérvár identitásához, történelmi és politikai, művelődés- és művészettörténeti szerepéhez is illeszkedő, a széles közönséget megszólítani

képes kiállítások történelmi fővárosunkban. Legyen joga a városvezetésnek és a múzeumvezetésnek eldönteni, hogy ilyen kiállítások megrendezésével, szervezésével és megnyitásával kiket bíz meg. S legyen joga a demokratikusan megválasztott vezetőknek eldönteni, hogy mit tartanak emlékezetpolitikai szempontból lényegesnek, de persze csak addig a határig, amíg a tudományosság szempontjai és a tudomány tényei nem sérülnek. Megjegyzem, a közintézmények kurátorainak szakmai autonómiája sem korlátlan.

S végül: innen üzenjük azoknak, akik a kiállítás nem hivatalos megnyitója óta a művészet függetlensége és Aba-Novák életművének sorsa miatt aggódtak: nem tőlünk kell félteni ezt a nagyszerű életművet. Hiszen mi voltunk, a mi szellemi-politikai közösségünk tagjai voltak azok, akik a rendszerváltozás után Aba-Novák falfestményeit, illetve a méltatlanul eltakart fehérvári pannót újra láthatóvá akarták tenni. Mi voltunk, akik örültünk Supka Magdolna és követői munkásságának, akik izgatottan és nyitottan vártuk a debreceni MODEM Molnos Péter rendezte „barbár zseni” kiállítását, s mi állítottunk szobrot Aba-Nováknak, s nem azok, akik őt a művészettörténetből és Fehérvár történetéből is ki akarták törölni. S lehet azon vitatkozni, hogy jó-e ez a szobor, jók-e Aba-Novák pannói, faliképei, festményei, grafikái. De a fanyalgóknak és a közösségi média felületein bölcselkedőknek figyelmébe ajánljuk Kassák üzenetét: művekkel csak művek vitatkozhatnak...

(<https://latoszogblog.hu> 2017)

A sebzett hős
– a Tokaji
Író táborban

A sebzett hős^{*}

A nagy háború emlékezete

A gyermekeimmel közös utazások, nyaralások programjait mindig úgy tervezem, hogy legyenek bennük olyan látnivalók, amelyek a felmenőik személyes történeteihöz, nemzetünk Kárpát-medencei jelenlétéhez, vagy az egykori országhatáron is túlmutató szerepvállalásukhoz kapcsolódik. A magyar emlékek felkutatása és felkeresése ugyan fárasztó a kamaszodó lányoknak, mégis beépül az identitásukba, éppen ezért talán nem hiábavaló vállalkozás. Még egy tengerparti pihenést is meg lehet szakítani, így tettük az idei nyáron is, amikor az utazás során kitérőt téve Ljubljanába, a várbörtönben megkerestük az egykor ott raboskodó első magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos emléktábláját.

A nagy háború négy évig tartó centenáriumi időszakában ez a döbbenetes erejű és hatású, máig feldolgozhatatlan következményekkel járó világégés központi helyet foglal el a gondolatvilágunkban és a kirándulások tervezésekor. Idén a ljubljanoi kalandozás előtt végigjártam, és a gyerekeimnek is megmutattam pár olyan helyszínt, ahol 100 évvel ezelőtt az egyik dédapám harcolt, s ahol sok hős magyar katona adta vérért a hazáért. Huszár Gábor dédapám a 69-es gyalogezred tagjaként mind a 12 isonzói csatában az első vonalban küzdött.

Megnéztük a goriziai háborús múzeumot, ahol először 2010-ben jártam Görög István ezredes, a pákozdi katonai emlékpark

^{*} Elhangzott az első világháború emlékezetével foglalkozó Tokaji Írótáborban 2018. augusztus 17-én.

vezetőjének társaságában. A múzeumban az évfordulós időszak kiállításán most egy igazi magyar érdekesség is látható, a Doberdóból hazacipelte kiszáradt fa, ami a szegedi múzeum gyűjteményét gyarapítja, s amely akkor az állóháború szimbólumává vált. Goriziából felmentünk a San Martino del Carsóra, ahol egykor nagyon sok magyar katona lelte a halálát. Majd elmentünk meg nézni a doberdói (visintini) magyar kápolnát. Végül az egész napos túrát a redipulgiai hősi emlékműnél zártuk. Itt 100 ezer olasz katona hamvai pihennek, de a közelben van az az osztrák–magyar temető is, ahol 14550 katona sírhelye található. A monumentális emlékművet látva újra fájó hiányérzetem támadt amiatt, hogy Magyarországon nincs egy nagy, központi emlékmű, sajnos ezt a nagy háborúnak és az utóéletének uralkodó narratíváit felülírni szándékozó hivatalos állami centenáriumi programok során sem sikerült pótolni.

A létező emlékhelyek mellett fontos lehet az egykor volt emlékek helyszíneinek felkeresése és történetük megismerése. Két éve Szarajevóban voltunk, ahol a háború kirobbanásának indokairól és okairól beszélgettünk, s felkerestük azt a helyet, ahol egykor Bory Jenő (1879–1959) alkotása állt. Annak a kiváló szobrásznak, aki később első világháborús emlékművek sorát készítette el, amelyek közül hármat emelek ki: az első éppen annak a fehérvári ezrednek az emlékműve, amelyben az említett dédapám is harcolt.

A kiváló szobor talapzatának hátoldalán az alábbi felirat olvasható: „Az 1914–1918 évi világháborúban elesett sok ezer bajtárs, és dicső ezredük örök emlékezetére emelte a volt cs. és kir. 69. Hindenburg tábornagy nevét viselő gyalogezred tisztikara és legénysége. Az ezred alakult Lombardiában 1860. február 1. megszűnt 1918. november 1. De ha hív a haza, újból élni fog!”

Ha hív a haza, újból élni fog – ezt a szellemiséget kellene ma is gyermekeink szívébe csempészni.

A második a *Sebzett hős* szobra. Míg az előzőt a személyes kötődés, ez utóbbit az alkotás ikonográfiai értéke és érdekessége miatt emelem ki. A közadakozásból készült szobor eredetileg a Műegyetem főépülete mögötti téren állt, s 1927-ben avatták fel. A három méter magas bronz szobor egy klasszikus mintázású akt, amelyhez hasonlót a korszak katonaemlékművein egyáltalán nem fedezhetünk fel. Mintha Michelangelo Dávidját látnánk némi drapériával és háborús attribútumokkal kiegészítve: rohamsisakkal, valamint a jobb kezében tartott, leeresztett karddal. A drapéria nemcsak az izmos férfitest nemi szervét takarja, hanem az ifjú sebesülését is, amelyre a bal kezével rászorítja a bronzba öntött szövetet. A szobor utóélete jól jelzi történelmünk emlékezetpolitikai fordulatait: hiszen míg csodával határos módon sértetlenül élte túl Budapest ostromát, az egyetem rektora felajánlotta a hírhedt, az 56-os forradalom idején ledöntött Sztálin-szobor öntéséhez nyersanyagul. Dávid így olvadt bele Góliát testébe, hogy aztán a pesti forradalmárok Dávidként döntsék le a bronz szörnyeteget. Bory mesteri alkotását a székesfehérvári Bory-várban megőrzött eredeti nagyságú modelljéről öntötték ki újra, s a szocialista diktatúra összeomlása után tíz évvel állították fel. „Az emlékművek sorsa oly bizonytalan, mint amily kétes maga az emberi sors. És mi mégis újra meg újra emlékeket állítunk” – olvasható Bory Jenő 1933-as feljegyzésében, mintha előre tudta volna mi lesz néhány emblemátikus alkotásának a sorsa.

A harmadik megemlítenő alkotás kálváriája a legérdekesebb, két éve éppen enn a Milječka folyó partján, a Latin híd tövében. A háború kirobbanásának indokául szolgált szarajevói merénylet

színhelyén felállított emlékmű történetét részletesen feldolgozta Demeter Zsófia történész. Írásából kiderül, hogy a nagy háborúban katonaként szolgálatot teljesítő „hadmérnök hadnagy zászlóalját 1915 januárjában vezényelték Szarajevóba.” 1915 februárjától „grandiózus terv bontakozott ki; Bory Jenő megtervezte az emlékművet a merénylet helyszínén, a Ferenc Ferdinánd fogadalmi templomot és a Zsófia Ifjúsági Otthont. Az utóbbi nagyszabású épületek megvalósítását elsodorta az idő, lehetetlenné tette az Osztrák-Magyar Monarchia háborús veresége. Csak a merénylet helyén épült emlékmű készült el a Miljačka folyó hídfőjénél. Az emlékmű megvalósítását Bosznia-Hercegovina kormányzója 1916 márciusában rendelte meg. A megrendelés a tervpályázat nyertes művét írta le, melyért a művészt harmincnyolcezer koronával jutalmazták. A mű része volt az aszfaltba süllyesztett mintegy 2 négyzetméteres öntött acél lap, a Latin-híd hídfőjének sarkán felállított kettős oszlop és szemben vele egy gránitból készült mozaikdíszítésű pad. A tulajdonképpeni emlékmű, a kettős oszlop a merénylet áldozatainak bronz reliefjét, egy örökmécesst és egy Pieta-szobrot tartalmazott. 2×1 méteres úttestbe süllyesztett öntött acél tábla latin felirata: »Hoc loco die 28. Junie 1914. vitam et sanguinem fuderunt pro Deo et patria Franciscus Ferdinandus archidux eiusque uxor duessa Sophia de Hohenberg.« (Magyarul: Ezen a helyen adta életét és vérért Istenért és hazáért Ferenc Ferdinánd királyi herceg és felesége, Hohenberg Zsófia hercegnő.)

Bory Jenő *Márványszilánkok* címmel megjelent verseskötetében az 1915-ben született versnél ennek az emlékműnek a képe szerepelt. Az emlékművet 1917. július 29-én avatták föl. Megvalósításáért Bory Jenőt 1916-ban a Ferenc József Rend lovagkeresztjével tüntették ki, s valószínűleg ezért elő is léptették. »Ez lett

tehát a világháború első hősi emlékműve, az első hősi halottaknak» írta erről a művész 1944-ben. Ekkor persze már az emlékmű sem állt, hiszen azt a terület új urai 1919-ben lebontották, az eredeti nevén Latin hidat Gavriló Princip emlékére keresztelték át, csak a pad maradt meg.” De vajon gondolták-e akkor a nagy szerb államról álmódó emlékműbontók, hogy egy évszázaddal később újra Latin hídnak fogják hívni a műemlék építményt, és Szarajevó az önálló Bosznia-Hercegovina fővárosa lesz, amelyet közel 80 százalékban muzulmán bosnyákok laknak majd? Mi egy nemlétező emlékmű helyén állva a hiányon, az üres jelen elmerengve a történelem kiszámíthatatlan fordulatain is elgondolkozhattunk.

Boryn kívül sok kiváló művész harcolt és alkotott is a háborúban. A költők, írók esetében az alkotás feltételeit könnyebb volt megteremteni, a képzőművészek sokkal nehezebben jutottak lehetőséghez. Bár egy idő után ezt a hivatalos szervek is segítették. Már a világháború kitörését követően megalapították a Császári és Királyi Sajtóhadiszállást, itt dolgoztak a haditudósítók. Viszonylag hamar, már 1914-ben létrehozták a művészeti csoportot is, 1917-ben a már 12 szekcióra tagolódott a sajtóhadiszálláson a hagyományos műfajok mellett szerepet kapott a film és a fotó is. A hadifestők teljes ellátást kaptak, harcolniuk nem kellett, viszont kéthetente egy művet meg kellett alkotniuk, ám az új, modern háborúban képtelenség volt olyan idealizált csatajeleneteket megfesteni, mint amilyenek a korábbi művészeti és történeti korszakokat jellemezték. Jeles szakmai zsűri választotta ki, hogy a bécsi és budapesti hadikiállításokon melyik alkotások jelenjenek meg. A festők közül kiemelkedik Mednyánszky László munkássága. Önmagában az is abszurdnak számított, hogy a háború kitörésekor 62 éves alkotó végig követte és nagy művészi erővel dokumentálta a galíciai, a szerb és az olasz front csatáit,

katonasorsait. „Amit itt tapasztalok, látok és hallok naponként, olyan nagyszerű, rémségesen szép, felséges, hogy ezt még a legnagyobb drámaíró se volna képes olvasóival megértetni” – írta a naplójába. A sors iróniája, hogy sok más művésszel együtt ő is a háború áldozata lett, de nem puskalövés vagy szurony ejtette halálos seb, hanem a fronton szerzett vesegyulladás és több szélütés vitte el.

Ludmann Mihály *Művészek a háborúban, 1914–1918* című könyvéből tudhatjuk, hogy a korszak másik nagy festője, Vaszary János is önként jelentkezett katonai szolgálatra, s hadifestőként szintén megjárta a szerb és a galíciai frontot. A háború az ő művészetében egyértelmű stílusváltást hozott, a színes, impreszionista alkotásmódot a komorabb színek és a súlyosabb témák váltották fel.

A csaták borzalmait szuggesztív erővel jelenítette meg a szekóin Aba-Novák Vilmos, aki meg is sebesült a háborúban. Ennek kapcsán így fogalmazott: „Az első vonalban megsebesülve, azután a 20 hónapi frontszolgálat felette alkalmas volt arra, hogy sok emberi gátlástól megszabadultan, primér, valóban emberi momentumokat lássak, ahová nézek. A háború óta irtózatoss, eddig nem kalkulált és ismeret híján még ma is alig kalkulálható tömegek jelentkeznek, szót és hatalmat követelve.”

De ne felejtkezzünk meg a nagy háború művészi erejű plakátjairól sem. Csak néhány nekem fontos nevet és művet emelek ki: a plakátművészetet megújító Biró Mihály alkotását, az 1917-es *Erdélyi hadikiállítás* plakátját. Arról a Biró Mihály festő, plakáttervező, grafikus és szobrászról van szó, aki az utóbbi hetek kultúrkampfos vitájában is keresztútba került, hiszen a sok más kiváló alkotás mellett a gyalázatos 1919-es kommün május elsejei plakátját is ő készítette. Gyorsan szögezzük le: a tanácsköztársas-

ság rettenetes volt, Bíró bűnös rendszer szolált, de nagy tehetségű, szuggesztív erejű alkotó volt, ott van a magyar művészettörténetben a helye.

A korszak egyik legjobb plakátművésze Moldován Béla volt, akinek számtalan háborús plakátja maradt fenn, például az el-esett hősök özvegyei és árvái javára rendezett *Hadifénykép kiállításé*, vagy a *Mindent a hadseregnek. Mindenféle szövethulladékot gyűjtünk!* című alkotása 1917-ből. Kiemelhetjük még Földes Imre Ferenc Józsefet ábrázoló, közismert művét, az *Imádkozik a királyt* (1914), esetleg a másik plakátját, a *Szanitéc tetűport* reklámozó litográfiát, vagy a *Tavaszi Részvényősor* című hirdetést. Ezen a hársány színekben tobzódó művön látszik, hogy a háború kitörésekor még micsoda lelkesedés övezte a harcokat, a Fővárosi Serfőző Rt. is folyamatosan növelte az eladási adatait az ágyúk szomszédságában vidáman söröző katonák képével reklámozva a portékájukat. A kevésbé ismert Suján Pál megrázó erejű, az 1917-ben Pozsonyban megrendezett *Országos Hadigondozó kiállításra* készült litográfiája is figyelemre méltó. Ezen egy fiatal katona látható, ahogy a mezőn dolgozik, ám a szerszámot tartó jobb keze helyén egy művétag látható.

Azért ezeket a vizuális alkotásokat hozom elő, mert mostanság mindent abból a nézőpontból vizsgállok, hogy a gyerekeimnek miképpen lehet átadni valamit abból a magyarságtudatból, ami a mi identitásunkat meghatározza. S mind ez kultúrpolitikusként is izgat: hogyan lehet a háttérbe szoruló irodalmi nyilvánosság fájó hiányát ellensúlyozni a jövő nemzedékeire ható online médiatérben. Ebben nyilvánvalóan központot szerepe van a vizualitásnak. Meg lehet állni velük egy-egy kép, plakát, szobor vagy épület előtt és mesélni nekik. S a jelek közös dekódolása és megértése, az üres helyek képzelet általi kitöltése elvezethet

a klasszikus, identitáserősítő művek olvasásához is. S egyszer csak olyan örömben lesz része az embernek, hogy a 14 éves gyermeke maga választ magának Gyóni Géza verset a szavalóversenyre.

(<https://latoszogblog.hu> 2018)

„Versek nem kellenek”^{*}

Proletárdiktatúra és irodalmi emlékezet

A napokban egy beszélgetésben a vitapartnerem azt vetette fel, hogy egy olyan kurzus, amely önmaga politikai legitimációját részben az 56-os forradalomból vezeti le, vajon áthelyeztethe-ti-e Nagy Imre szobrát a nemzet fővárosának egyik szimbolikus teréről a város egy másik pontjára (a Kossuth tér közeléből egy attól távolabbi helyre). A kérdés már részben a legutóbbi tusnádi szabadegyetemen is szóba került, mikor az emlékezetpolitikai vi-tában magam feszegettem, hogy vajon miért is kavart olyan nagy hullámokat Nagy Imre szobrának áthelyezése, s hogy mindez városépítészeti probléma-e, vagy inkább identitás- és emlékezet-politikai kérdés. Nyilván az utóbbi, mert az alkotás elszállításáról szóló polémia nem tájépítészeti és városrendezési jellegű volt, ha-nem annak mentén rajzolódtak ki a törésvonalak, hogy miként viszonyulunk Nagy Imre életútjához, munkásságához és politi-kai örökségéhez. Egykori kulák dédszülők leszármazottjaként könnyen csábítana az megközelítés, hogy Nagy Imre munkássá-gából a padláslesöprésekért felelős moszkovita kommunista po-litikus parasztságot eláruló szerepét és kegyetlenségét emeljem ki, az elmúlt évtized politikusi munkája viszont megtanított arra, hogy a tetteinkért, a döntéseinkért, a kompromisszumainkért és a sokszor indokolatlan hallgatásainkért történő felelősség-vállalás, illetve sorsfordító pillanatokban az áldozatokkal, sőt az

* Elhangzott a 47. Tokaji Írótáborban, 2019. augusztus 16-án.

önfeláldozással együtt járó helyes út választása talán a legnehezebb dolog. Orbán Viktor miniszterelnök egy 2018 júniusában lezajlott parlamenti vitában fogalmazta meg, hogy amikor „egy miniszterelnök abba a helyzetbe kerül, hogy választhatja a hazáját meg a halált, és a halált választja, hogy ki tudjon állni a hazája mellett, és csak a halálával tud kiállni a hazája mellett, és ezért nem megfutamodik, hanem vállalja, aminek jönnie kell, az egy olyan emberi magatartás, amit mindenfajta politikai nézettől függetlenül ennek az országnak, amely politikailag eléggé megosztott, érdemes elismernie és megbecsülnie”. Nagy Imre nézeteivel „az itt ülők nagy része föltehetően egyáltalán nem ért egyet, és a kommunista pártban betöltött szerepével sem ért egyet, de Nagy Imre az 56-os forradalom leverése után azzal, hogy nem tagadta meg a forradalmat, hanem vállalta a magyar népet, azzal megváltotta a nemzet tiszteletre méltó vezetői közé a menetjegyét”.

Harminc évvel a kommunista diktatúra összeomlása után tehát nem is lehet kérdéses, hogy Nagy Imre szobrának helyük van a köztereinken. Ugyanakkor a Nagy Imre-szobor elszállítása egy másik emlékezetpolitikai problémára is rámutat. Lehet-e, szükséges-e a 21. században egy olyan emlékművet rekonstruálni, amely állítólag mind esztétikai, mind tartalmi szempontból erősen megosztotta és az újbóli felállítása után is meg fogja osztani a közvéleményt? A Nagy Imre-szobor helyén állt Nemzeti Vértanúk emlékművét 1934. március 18-án avatták fel a Vértanúk terén. A köppillér tetején egy kőkoporsó volt látható, előtte Hungária alakja állt, alatta a következő felirattal: „A nemzet vértanúinak 1918–1919”. A pillér hátoldalán a magyarságot jelképező, izmos férfi vívott eredményes harcot egy a bolsevizmust szimbolizáló sárkányszerű szörnyvel. Az emlékművet a kommunistáktól megszu-
kott „spontán szobordöntögetések” során 1945 szeptemberében

távolították el a Parlament közeléből. Sárosi Péternek az Index.hu portálon a rekonstrukció kapcsán 2018 decemberében megjelent cikke már a címadással is egyértelművé teszi az ítéletét: „Történelemhamisító emlékműre cserélik le Nagy Imre szobrát”. De mi is a szerző szerint a történelemhamisítás? Az, hogy az emlékmű csupán a vörösterroznak akart emléket állítani a tanácsköztársaság utáni fehérterrort figyelmen kívül hagyó hatalom? Mintha számon lehetne kérni a keresztényeken, hogy a templomaikban miért nem állítanak Buddha-szobrokat, a zsidókon, hogy miért nem tartják Isten fiának Jézust.

Megérthetjük az Index újságírójának elfogultságát, ha átgon-
doljuk Alexa Károlynak a felvetését, aki szerint a magyar 20. század számtalan példával szolgál arra nézve, hogy „a történelmi múlt egyes szakaszainak, eseményeinek értelmezése, egyik vagy másik személyiségének a megítélése mennyire ki van szolgáltatva az értelmező és ítélkező jelen ideológiai elkötelezettségének és politikai érdekeinek. Alighanem többel is a kelleténél. Nyilvánvalóan annak tulajdonítható a véleményváltozatok eme sokszínűsége, hogy a századelős békeidőktől a nemzeti közélet teljes szerkezetét átrendező századvégi rendszerváltozásig több, egymástól radikálisan eltérő politikai rezsim volt hatalmon – eltérő érdekekkel, ízléssel, hagyománytudattal, az ezeket érvényesíteni képes erővel és kultámogatással.

S ezek mindegyike – ha volt rá ideje – nagy lendülettel látott neki a múlt meghódításának – felfedezésének is, megtagadásának és újrateremtésének is.” Ez alól mi sem vagyunk kivételek, a mostani konzervatív kurzusépítési szándék is értelmezhetetlen lenne az uralkodó 20. századi narratívák egy részének átírására, illetve a nyelv uralására való törekvés nélkül. Hiszen „ha az ember nem nyeri meg a saját nyelvért vívott harcot, akkor nem nyer

a tartalmakról szóló birkózásban sem” – véli a jelenlegi miniszterelnök.

Visszatérve Szamuelyhez és az emlékezetpolitikához, ne feledjük, hogy a diktatúra időszakában hazánkat teleszórták az őt ábrázoló szobrokkal: szülővárosában, Nyíregyházán Olcsai-Kiss Zoltán, Győrben Alexovics László, a XII. kerületi Szamuely Tibor TBC Gyógyintézetnél Simon Ferenc alkotása állt, míg a VIII. kerületi egykori Kun Béla téren (ma Ludovika tér) elhelyezett, Kun Béla és Landler Jenő portróját kiegészítő domborművét Farkas Aladár készítette el.

Arról a Szamuelyról van szó, akiről gyermekkoromban azt tanultam az általános iskolában, hogy hazánk egyik tiszteletreméltó hőse volt. Arról a gazemberről van szó, aki a proletárdiktatúra alatt, 1919. április 20-án elhangzott beszédében kiemelte: „A hatalom a kezünkben van. Aki azt akarja, hogy visszatérjen a régi uralom, azt kíméletlenül fel kell akasztani. Az ilyennek bele kell harapni a torkába. A magyarországi proletariátus eddigi győzelme nem került különösebb áldozatokba. Most azonban szükség lesz arra, hogy vér ömöljön. A vértől nem kell félni. A vér – acél: erősíti a szívet, erősíti a proletár öklöt. Hatalmassá fog tenni bennünket a vér. A vér lesz az, mely az igazi kommunvilághoz elvezet minket. Ki fogjuk irtani, ha kell az egész burzsoáziát!”

Arról a Szamuelyról van szó, akiről Kassák azt írta az *Egy ember életében*, hogy neve a kiontott vér szimbóluma a polgárság körében. Arról a Szamuelyról, aki gondolkodás nélkül gyilkoltatott halomra ártatlan embereket. 1919. június 23-án csak Dunapatajon Szamuely „vérszopó hiénái” összesen negyvennyolc ártatlan embert lőttek agyon és tizenötöt akasztottak fel. Ők és a „dicsőséges 133 napnak” a további 527 ártatlan áldozata meg-

érdemlik az emlékművet, megérdemlik a kegyeletteljes főhajtást. Mindez független attól, hogy mások is áldozataivá váltak más büncs rendszereknek: a rájuk való emlékezés jogos igénye viszont nem akadályozhatja meg a Nemzeti Vértanúk emlékművének rekonstrukcióját.

Az 1890 és 1919 között élt Szamuely az írással is kacérkodott. Fodor Oszkár visszaemlékezéséből tudjuk, hogy viszonylag fiatalon „a Nagyváradi Napló munkatársa lett, ahol Ady is feltűnt bátor cikkeivel. Ady Laszkyék Szabadságától ment át Fehér Dezső lapjához, Szamuely Tibor viszont a Napló szerkesztőjének ezerféle elkötelezettségét megunva lépett be Laszky Szabadság-című lapjához. Egy váratlan összekülönbözés döntötte el Szamuely elhatározását. Nagy helyi szenzációt keltett, midőn támadó cikket írt volt gazdája ellen. Cikkében a váradi püspök s egy újságíró dolgát pertraktálta. Fehér Dezső sajtópert indított, de miután a bíróság a püspököt is beidézte tanúként, Filatky főispán közbelépésére visszavonta panaszát. Fehér Dezső nem jutott elégtételhez, amiről sok szóbeszéd folyt a váradi helyi politikában. Ennyit tudtunk meg Hegedűs Nándor, a Nagyváradi Napló egykori szerkesztőjétől, és még annyit, hogy számos cikket írt Váradról a Népszavának is. A fiumei A Tengerpart újabb szerkesztőválsága ebben az időben vitte Szamuely Tibort Fiuméba; utána Budapesten, a Magyar Kurir című laptudósítónál helyezkedett el. Malcsiner Emil, régi klerikális újságíró volt a könyvmatos szerkesztője. A klérus, az Actio Catholica és más egyházi intézmények híreit továbbította az újságokhoz illő szubvenció ellenében. Hogy a radikális beállítottságú Szamuely hogyan került oda, nem tudom. Malcsineknek nyilván olcsó munkatárs kellett éppen, s Szamuely más híján elvállalta ezt a nem nagyigényű sajtómunkát. Azután az MTI-hez került, miközben a Népszavának

is írogatott. Egy délután Szamuely félrehívott az Abbáziában asztalunk mellől, hogy bizalmas közlendője volna. Elmondta, hogy vannak témái, melyek beleillenek az én *A Pénzvilág* című lapomba. Másnap hozta is az első kéziratát. Meglepett stílusának könnyed gunyorossága. Elmés volt a cikke, több is annál. A készülő városi választásokról írt, s ennek ürügyén a főváros urainak gazdálkodásáról, a panamákról, a klikkrendszeréről.”

Szamuely 1919-es sikeréhez mindennek persze nem sok köze volt. Leninnel való találkozása és közös fényképe viszont mindennél többet ért a mozgalomban. Még halála után évtizedekkel is üzenetértékkel bírt. Ahogy Alexa Károly írta a *Hitel* 2017. novemberi számában: „Lenin és Szamuely Tibor közös fényképe a moszkvai Vörös téren 1919 tavaszán jelképes hivatkozási alap lett Magyarországon 1945 áprilisától.” Az ilyen kis momentumoknak felbecsülhetetlen szerepük volt a kommunista emlékezetpolitikában. „Számos okát találjuk annak, hogy a gazdag példatáron belül miért éppen a Tanácsköztársaság, más néven a Kommün vált azzá az eseménnyé, amelyet a legszélsőségesebben ellentétes megítélések kísérték és követtek – véli Alexa Károly. – Minden előzmény nélküli újdonság volt a magyar történelemben például az, hogy egy kétes legitimitációjú, nem a hagyományos országvezető elitekből verbuválódó – mondhatni gyökértelen – politikai erő teljhatalomhoz jutott; döbbenetesen meglepő volt az a – mérlegelést szinte teljesen mellőző – radikalizmus és közöny, amivel felszámolták a történelmi alkotmányt, ellenőrzés alá vonták a mindennapi élet intim szféráit, és kérdésessé tették a nemzeti meg a társadalmi morál alapelemeit.”

Mindehhez hozzájárult a magyar írók kezdeti lelkesedése, akkori írásaik a második világháború utáni kommunista újrakezdés időszakában hivatkozási alappá váltak, később beépültek

az oktatásba, a Forradalmi Ifjúsági Napoknak nevezett ünnepsorozat iskolai és munkahelyi programjaiba. S természetesen a viszonylag rövid időn belül bekövetkezett csalódás, egyesek (mint például Babits) hallgatása, mások lázadása nem kapott ugyanilyen felületet, mert a kommunista irodalom- és történettudomány gondosan ügyelt a részletekre. A „dicsőséges 133 nap” emlékét semmilyen módon nem lehetett veszélyeztetni, a valójában gyilkos és bűnöző vezetőit, azaz az állítólagos hőseit nem lehetett deheroizálni, miközben a hivatalos történetírás, szépirodalom, köztéri szobrászat, filmgyártás számos eszközzel megtette ugyanezt a neki nem tetsző, ugyanakkor valóságos nemzeti hőseinkkel és példaképeinkkel.

Az írók kezdeti lelkesedésére számtalan példát találunk. A Nyugat 1919. április 1-jei számában még Szabó Dezső is üdvözlöi a tanácsköztársaság kikiáltását: „Sikerül-e most végképp megvetnie lábát az új világrendnek, vagy a nagyszerű erőfeszítés csak szuggeráló példa marad, beleégve minden jövő felé forduló szívbe? Nem lehet tudni. Mindenesetre a legmélyebb hittel kell dolgoznunk kiépítésén. De a ma jelszavai s a tegnap jogos gyűlölete ne szűkítse meg emberségünket, ne homályosítsa el horizontunkat. A kommunizmus sem végcél, csak állomás, melyen át továbbrohan a végtelenbe haladó ember. Egyetlen végtelen horizontja a jövőnek: a teljes ember. Az ember, akiben benne lesz Szókratész, Szent Ágoston és Marx, Platon, Corneille és Whitmann, minden kor, minden ember, minden faj. Összejött óceánja az évezredektől zuhogó emberi életnek, vissza fogja mutatni tükrében a kozmosz örömének és fájdalmának minden emberi arcát, s úgy lesz, minden emberben benne az egész emberiség, mint a szétterjedt jó étel, az egyetlen szeretet, a feladatra hívó megilletődés. Szétszórva sok száz táj felé, éhes gyökerek vad csókjaiba

oszolva, tavaszi vadvizek titkos sodraiba bontva, belerothadva az előrerohanó tavaszba: ti elfektetett nagy gyermekek, véres vetései az örök jövőnek, köszönet nektek. Most jön véretek nagy aratása. Új világ születik, új ember keresztelőjét zúgják a megkondított szívek.”

A Nyugat ugyanezen számában publikálja Tóth Árpád *Az új Isten* című versét, amiben ilyen sorok olvashatók:

Hozsánna néked, új Isten, hozsánna!

Ismerj meg minket, tieid vagyunk!
A szíved hajtó élő, drága nedv,
A diadalmas vörös lüktetés
A mi bús bérünktől is gazdagúlt
S világra ömlő harsonád sodrába
Gyötört torkunk reszkető hangverése
Szerények s mégis egyítve simul:
A kicsiny, árva magyar jaj-patak
A messze zengő, nagy moszkvai árba,
Mely most tisztára mossa a világot:

Hozsánna néked, új Isten, hozsánna!

Legyen szavad teremtés új igéje,
Formáld át sáros, bűnös, ócska bolygónk,
Mit elrontott sok régi, úri isten,
Te istenek közt új és proletár
Formáld boldoggá pörölyös kezeddél, –
Emelj minket roppant tenyereidre
És a magad képére gyűrj át minket!

Móra Ferenc is lelkesedik, még nem is sejti, pár hét múlva miket fognak elkövetni a vörös osztagok, köztük a hírhedt Lenin-fiúk, mikor ezt írja a Szegedi Napló 1919. április 1-jei számában: „Proletárdiktatúránk első hetén túl vagyunk. Talán sohasem volt a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény, és mégis ilyen istenien emberséges lett volna. A történelem eddig csak véres diktatúrákat ismert. A szegedi lapok egy hétig tele voltak rendeletekkel, amelyek háttérében a statáriális bíróság töltött fegyvere meredezett, s ennek a fegyvernek egyszer sem kellett elsülnie. A proletariátus nem vérre szomjas, hanem boldogságra, s abból mindenkinek juttat annyit, amennyi megilleti.”

1919. május 8-án a kassai polgár, Márai Sándor pedig így fogalmaz: „a négy sarkában felgyújtott ország megmaradt szigetén összeszorított ököllel kimondjuk az utolsó szót: nem! Nem kötünk fegyverszünetet, nem adjuk oda vasutainkat és hajóinkat, nem vetkőzünk ki lerongyolt ruháinkból, nem adjuk oda utolsó falat kenyereinket, nem tartjuk oda a felszabadult magyar proletariátus meztelen testét bojárrok eszelős korbácsainak. Magyarország a jószándékért cserébe ökölcsapást kapott az arcába.”

Sok más irodalmi mű mellett citálhatnám még Juhász Gyula *Májusi óda* című versét, de talán még érdekesebb Babits töredékes versének utolsó három szakasza:

Két nép vagyunk ma, muszka és magyar,
ki több székenben élni nem akar
és inkább szenved, inkább belehal,
de ember lesz és újra fiatal!

Magyarok! a kor nagy dologra hi,
mi vagyunk az idők postásai,
mi küldjük szét a vörös levelet,
melynek pecsétjei vérző szívek.

S sokan remegnek, ha a pósta jön,
de még többeknek lesz ez szent öröm,
hogy nem volt annyi vér és annyi könny
hiába, mert már a nagy óra jön.

Babits kifejezetten lelkes volt a kommün elején, Szabó Lőrinc jegyzeteinek tanúsága szerint irodalomelméleti előadását áprilisban e szavakkal nyitotta meg: „Mielőtt ezeknek az elmélkedéseknek a sorozatát megkezdeném, úgy érzem, hogy nem szabad elmulasztani, hogy mi, akik az emberi szellem alkotásairól szóló tudományt akarjuk ezeken az órákon körvonalazni, meg ne hajtsuk a tudomány komoly zászlóját az új szellem vörös lobogója előtt. Bizonyára minden tudománynak, az egész tudományos gondolkodásnak megvan az oka rá, hogy a forradalom fiatal szellemében felszabadítóját üdvözlje. Felszabadítóját, mert hiszen a régi világ minden féltett és őrzött berendezkedése, minden, az egyház, a trón, a szent tulajdon és minden ebből következő intézmények és konvenciók a maguk államilag védett vitathatatlanságukban csak bilincsei és kerékkötői lehettek az igazság elfogulatlan kutatásában, – és testvérét, mert hiszen az igazság elfogulatlan kutatása maga is forradalom már, testvére és heroldja a forradalomnak, s a szellemi tudományok munkása a forradalomnak. Bátor és számonkérő logikára nevelvén az agyat, tisztánlátásra a szemeket, meg nem alkuvó igazságszeretetre a szívet; de kétszeresen közel érezzük magunkat a forradalom szelleméhez, mikor vizs-

gálódásunk tárgya ma az emberiség alkotó szelleme. És e szellemnek azok az alkotásai, melyeket együttvéve irodalomnak nevezünk. Az emberiség érzéseinek és átértett gondolatainak felgyülemelő thesaurusa. Érzések, amelyeket az összes emberiség évezredekén át tartó szenvedései gyűjtöttek fel a lelkekből, és gondolatok, melyek ezekből az érzésekből születtek.”

Babits lelkesedése hamar szertefoszlott, utólag így értékelte a történeteket: „Az én világnézetem a proletárdiktatúra alatt teljesen konzervatív irányban tolódott el. De úgy látszik, a konzervativizmust nem egyformán értettük. A forradalmat az eszközök utáltatták meg velem: s ha a visszahatás ugyanolyan eszközökkel dolgozik, akkor ez csak folytatása a forradalomnak. S az én konzervativizmusom nem jelentheti régi ideáljaim megtagadását. A főcél a béke és boldogság: erre kétségtelenül rossz út a forradalom, melyben a nemzet önmagát öli meg: de nem kevésbé rossz út az, ha nemzetek és fajok egymást ölik. Az igazi hazafiság az, mely a maga nemzetét, fáját belül erősíti: de nem az, mely idegen nemzeteket, fajokat kifelé támad. Az igazi hazafiság a kulturális nem a politikai.”

Az 1945 utáni hivatalos irodalomtudomány természetesen megpróbálta megmagyarázni a proletárdiktatúráért kezdetben lelkesedő írók gyors kiábrándulását. Sőtér István 1959-ben, a Kortársban megjelent Babits-portréjában úgy véli, „Az ő rokonszenve a Tanácsköztársaság iránt legfeljebb valamiféle elfogulatlan érdeklődés, melyet egyhamar elriaszt a forradalmi harc vére és sara.” A „Spenót” (*A magyar irodalom története*) 1965-ben megjelent V. kötetében (a főszerkesztő Sőtér, a szerkesztő: Szabolcsi Miklós, akihez még én is jártam szakszemináriumra az egyetemen), *A Tanácsköztársaság nehézségei; visszhangja az irodalmi életben* című részben az olvasható, hogy a proletárdiktatúra utolsó

két hónapjában „különösen a volt polgári írócsoportozáshoz tartozó írók közül »hallgattak el« többen. Milyen körülmények okozták ezt? Mindenekelőtt a súlyos papírhány, ami az ellenséges blokádkövetkeztében állt elő. Részben emiatt, részben politikai okokból a volt polgári napilapok, melyekbe az írók nagy többsége írt a Tanácsköztársaság első hónapjaiban (Világ, Pesti Hírlap, Magyarország, Pesti Napló stb.) nem jelennek meg többé, s megszűnik jónéhány folyóirat is. A tervezett új irodalmi folyóiratok – az egyiket Osvát Ernő, a másikat Bölöni György szerkesztette volna – viszont még nem indultak meg. Nyilvánvaló, hogy a megmaradt lapok, irodalmi és kulturális folyóiratok, mint például a Nyugat, a Ma, az Érdekes Ujság, a szocialista szellemben átalakított Uj Idők vagy a Barta Lajos szerkesztésében megindult Emberiség nem tudták rögtön pótolni a megjelenési lehetőségek így támadt hiányát.

De voltak ennek elvi okai is. Az írók nagy részét a proletárforradalom felemelő ereje magával sodorta, de nem minden írónál volt ez az állásfoglalás egyértelmű, fenntartás nélküli elfogadása az új világrendnek. Minden forradalmi változástól az emberek saját vágyképeik megvalósítását várják, így voltak ezzel 1919-ben az írók is. Sokukat elsősorban a Tanácsköztársaság függetlenségi küzdelme állította érzelmileg az új rend mellé, és közrejátszott az is, hogy polgárháború nélkül győzött a proletárforradalom. Emellett az imperialista háborúért felelős úri osztályok meggyűlölése és a világforradalom várása, sőt elkerülhetetlenségének tudata, amiben az emberiségnek a véres háborúból való felemelkedését, önmegmentését látták az írók, lélektanilag is elősegítette csatlakozásukat a Tanácsköztársasághoz. Tudatukban és érzelmileg is elfogadták a szocializmust, de a szocializmus tudományos világnézete még kevésbé volt ismert előttük. Mindebből következett,

hogy amikor az osztályharc élesedett, és a Tanácsköztársaság fokozatosan *terrort kényszerült alkalmazni* [kiemelés tőlem] az ellenforradalmi burzsoázia letörésére, egyes polgári írók értetlenül álltak e jelenség előtt és visszahúzódtak, mint például a pacifista Babits Mihály. Mások az ellenséges blokádból származó gazdasági nehézségek, a közellátási zavarok, és a kispolgárságot sértő, egyes túlzó intézkedések láttán húzódtak vissza a közvetlen cselekvéstől. Általánosabb megtorpanást okozott az imperialista támadások fokozódása és a fronthelyzet rosszabbodása a proletárdiktatúra utolsó hónapjaiban, valamint az annyira várt világforradalom elmaradása, s az a körülmény, hogy Szovjet-Oroszország maga is élet-halálharcot vívott ebben az időben s nem állt módjában katonailag a Magyar Tanácsköztársaság segítségére sietni. Több író a proletárdiktatúra elkövetett hibái készítették tépelődésre, így Móricz Zsigmondot az elmaradt földosztás. Mindehhez hozzájárult egyes szektás hangoskodók indokolatlan támadása is a polgári oldalról érkező írók ellen. Tóth Árpád nyilvánvalóan ilyen támadás hatására zárkózott magába. Együttesen ezek az okok eredményezték egyes polgári írók befelé fordulását, töprengését s némelyikük időleges elhallgatását. De mindez csak átmeneti jelenség volt.” Az utólagos magyarázat és önfelmentés „legszebb” példája a fejezet zárása: *„Ha az imperialista túlerő támadása katonailag meg nem dönti a Magyar Tanácsköztársaságot, a kommunistáknak lehetőségük nyílt volna hibáik kijavítására, legyűrték volna belső nehézségeiket, és az írók zöme továbbra is segítette volna őket az új világ építésében.* [kiemelés tőlem] Hogy mennyire nem igazi elhallgatásról vagy szembenállásról van szó az írók zöménél, bizonyítja a Tanácsköztársaság utolsó két hónapjának sokoldalú, gazdag irodalmi termése is. De bizonyítja az is, hogy 1919. július 10-e és augusztus 1-e között, tehát az utolsó

húsz napban több mint 155 ezer koronát fizettek ki részben akkor írt, de a bukás miatt már meg nem jelenhetett, részben tervezett és készülő művekért az íróknak.”

Voltak olyanok is, igaz, kevesen, akik mindvégig távolságtartással vagy erős fenntartással viszonyultak a közműhöz. A Magyar Idők egy évvel ezelőtti kultúrharcos cikkében a Kassák Múzeum kapcsán az irodalomtörténeti kérdésekben rendkívül tájékozatlan szerző ezt írja: „Az intézmény a jobboldal által is elfogadott kommunista Kassák Lajosról van elnevezve, akinél – miután a diktatúra egyik szellemi irányzatát öntötte művészeti formába – szintén szigorúan el kellett választani a művészeti munkásságát a vállalhatatlan tevékenységétől.” Valójában éppen fordítva volt. Róbert Zsófia *A Tanácsköztársaság és az írók* című, egyébként több ponton vitára ingerlő írásában kiemeli, „Kassák Lajos, aki élete végéig szocialistának vallotta magát, az első pillanattól bizalmatlanul szemlélte az új kurzus politikai vezetőit. Nem értett egyet az általuk szavakba foglalt és gerjesztett szociáldemokrata–kommunista ellentéttel. Nem helyezte Kun Béla tömegkultúra-eszményét, nem fogadta el, hogy az általa szerkesztett MA a Tanácskormány hivatalos lapja legyen. Az irodalom függetlenségének elvét képviselte.” Ha publicistánk olvasta volna az *Egy ember életét* vagy Kassák Kun Bélához intézett nyílt levelét (*Levél Kun Bélához a művészet nevében*), amelyben a magyar avantgárd mestere visszautasítja a burzsoá dekadencia vádját, akkor megértette volna, hogy Kassák egész életében azt vallotta, amit a tanácsköztársaság idején is: „minden pártpolitikán, nemzeti és faji ideológián túl a soha be nem érhető végcél felé indítottuk el harcunkat az emberért”. Beszédese a „Spenót” értékelése is: Kassák „a Tanácsköztársaság idején továbbra is fenntartja a lenini pártosság eszméjével szemben elfoglalt álláspontját”.

Nem árt figyelni az ilyen részletekre, nehogy a neofita forradalmi buzgalom megtévesszen bennünket. Kinek lenne kedve olyan beszélgetés résztvevőjének lenni, mint amilyenbe Kosztolányi Dezső csöppent, mikor a kommün idején összefutott Kun Bélával, akivel sok évvel korábban a Budapesti Napló szerkesztőségében egy dolgozószobában ültek?

„– Mondd, mi ez itt, öregem? – kérdezi sűgva, pajtási cinkossággal, kíváncsian megfeszített karral, csodálkozó tenyérrel Kun Bélától, és várja, hogy a régi »vagány« újságíró társ fél szemével hunyorogva, csibészesen röhögve bevallja, hogy az egész csak móka, s kár izgulni.

Kun Béla azonban állig begombolkodik, propagandaízű szavakkal vázolja a helyzet komolyságát s az eljövendő kíméletlen harcot.

– És mi lesz velem? Mi lesz az írókkal? – faggatja Dide a népevezért.

– Reád semmi szükség a proletárállamban – feleli Kun Béla.
– Versek nem kellene. Majd tanulsz valami mesterséget. Ha okoskodsz, ki fogunk végezni.”

Egy biztos: a tanácsköztársaság végképp helyére került a történeti emlékezetben: nincs az a baloldali narratíva, amely – valamennyi relativizálási szándékával együtt – feledtetni tudja a proletárállam vezetőinek bűneit és nemzetellenes tevékenységét. Kosztolányi, Kassák, Ady, Babits és társaik minden tévedésükkel, bűnükkel egyetemben pedig élő bizonyosságát adják annak, hogy márpedig versekre, lélekerősítő, emberi gyarlóságainkra rámutató, magyar nyelvünket és nemzetünket megtartó irodalomra szükség van, és szükség lesz.

(<https://latoszogblog.hu> 2019)

„Valami fáj, ami nincs”*

A 48. Tokaji Írótábor megnyitója

„Valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és lábát, sokáig érzi még sajogón az ujjakat, amik nincsennek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár,! és ezt; Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.”

A Karinthy által ez évszázada leírt fantomfájdalom ma is eleven valóság. Miközben a Nemzeti Összetartozás évének nyilvánítottuk a trianoni békediktátum századik évfordulójának esztendejét, s teljes joggal örülünk a Kárpát-medencei magyarság megmaradásának, lelki, szellemi, kulturális, illetve az állampolgársági törvény egy évtizeddel ezelőtti megváltoztatása óta immár jogi értelemben is megtapasztalható összetartozásának, mégsem tehetünk úgy, mintha ez a fájdalom nem lenne eleven valóság. A Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport 2020 májusában végzett országos közvéleménykutatásából kiderül, belpolitikai rövidlátás lenne a szőnyeg alá söpörni egy olyan ügyet, amely az anyaországi magyarság elsöprő többsége számára fontos érzelmi kérdés, hiszen „gyakorlatilag nincs olyan magyar, aki ne úgy gondolná, hogy a trianoni békeszerződés alapvetően igazságtalan és túlzó volt a magyarokkal szemben (94%). A túlnyomó többség ugyancsak azt gondolja, hogy a békeszerződés volt Magyarország legnagyobb tragédiája (85%), ahogy körülbelül ugyanilyen mér-

* Elhangzott a Tokaji Írótábor megnyitóján 2020. augusztus 17-én.

tékben (84%) értenek egyet azzal a kijelentéssel is, hogy »Magyar az, akinek fáj Trianon«. Az első háromnál valamivel kisebb mértékben (77%) értenek egyet azzal, hogy a trianoni traumát máig nem heverte ki az ország. Lényegében e fenti négy tételt számíthatjuk a Trianonnal kapcsolatos nemzeti emlékezet sarokpontjainak.”

Kövér László a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma ülésén 2019-ben azt javasolta, hogy „a fórum kérje fel az Országgyűlést, valamint a magyar kormányt, hogy 2020-at nyilvánítsa a magyar nemzeti összetartozás évének, amikor nem pusztán emlékezzenek a trianoni tragédiára és tisztelegnének száz év magyar nemzedékeinek nemzethűsége előtt, hanem a térség népei felé tett új együttműködési ajánlat révén a közép-európai jövőt is szolgálják”. Valóban ez a helyes reálpolitikai megközelítés: a keserűség, az egyébként jogos sérelmeink újbóli felsorolása helyett egy politikailag stabil, gazdaságilag erősödő, a csehekkel, lengyelekkel és szlovákokkal európai uniós szinten is komoly befolyású szövetséget működtető, a térség államaival stratégiai kapcsolatot ápoló országnak így kell önmagát pozícionálnia, ez a geopolitikailag egyedül üdvözítő, a távlatos nemzetpolitikai céljainkat is szolgáló irányvonal. Mindez egybecseng azzal a lelki igénnyel is, amely szintén a túlélésről, a megmaradásról és a gyarapodásról szól, ahogyan Juhász Gyula írta: „Nem csüggedés, nem reménytelenség az, ami minket eltölt. Annyi megpróbáltatás után, és talán megpróbáltatás előtt is, emelt fővel áll a nemzet.”

Ugyanakkor nem mehetünk el az ország, a nemzet elsöprő többségének érzelmei, a Karinthy által oly szemléletesen megfogalmazott fájdalom mellett sem. A társadalom többségében meglevő erőteljes igény a talán soha be nem gyógyuló sebek kezelésére, az emlékezésre és az emlékeztetésre nem múlik el azzal,

hogy egy járvány, az egész civilizációnk megszokott működését megtorpanító vírus, illetve annak a legtöbb országban választott kezelési módja, és annak az életmódunkra gyakorolt hatása átmenetileg elterelte a figyelmet Trianonról, valamint az elmaradt vagy csak szűk körben, többek között a Parlamentben megtartott megemlékezésekről. Míg Mohács ma már nem alakítja a török nemzethez és a mai török államhoz való viszonyunkat, s az akkori magyar hősök előtti főhajtáskor nem nyilall belénk a fájdalom, nem akad el a lélegzetünk a veszteségeinkre gondolva, addig Trianon esetében nem így van: összeszorul a gyomrunk, megremeg a testünk, s néha – egy-egy erdélyi kirándulás során a magyar városok, falvak, műemlékek, templomok, temetők és iskolák sorsát látva – a kezünk is ökölbe szorul. Érthető, tehát, ha a szomszédos országokkal való békétlenséget az anyaországi magyarok többsége (71%) az évszázaddal ezelőtti gyalázatos békeszerződéshez köti, főleg úgy, hogy a Trianon 100 kutatócsoport által megkérdezettek „28 százalékának van határon túlról átköltözött rokoni ága a múltból. Közel minden ötödik (18%) magyarországi magyarnak jelenleg is van olyan rokona, aki a történelmi Magyarország területén, de a jelenlegi határokon túl él, miközben a minta 2 százaléka maga is határon túl született. Határon túli magyar ismerőssel a megkérdezettek 37 százaléka rendelkezik.”

Feladat van bőven. Nem a traumán kell túltennünk magunkat, hiszen jó esetben Trianon már nem trauma, hanem csak egy hatalmas heg nemzetünk testén, ami örökké figyelmeztet bennünket. A feladat az, hogy ne alakuljanak ki újabb és újabb traumák. Ne érezzünk úgy, ahogy Márai érzett, amikor így fogalmazott: „Trianon számomra trauma volt, fél életemen át kínlódtam vele. Már nem az. Az igazi trauma számomra nem az a Magyarország, ami elveszett – a történelmi –, hanem az, amely megmaradt.” Hogy

a mai Magyarország számunkra és a következő nemzedékek számára ne jelentsen traumát, ahhoz az is kell, hogy a sorsfordító tragédiákat feldolgozzuk, azokból tanuljunk és ne felejtsünk! Tehát a trianoni trauma meghaladása (ami nem egyenlő a beletörődéssel, az igazságtalanság elhallgatásával és a nemzet határoktól független egységéért való folyamatos cselekvésről való lemondással) komoly és folyamatos emlékezetpolitikai munka, amit nem csupán a századik évfordulón kell elvárunk, hanem mindig, minden nap, amíg élünk, s amíg a magyar nemzet, nyelv és kultúra létezik. Éppen ezért van szükség a kortás kultúra, a mai nyelven megszólaló művészek értelmező, közvetítő, az emberek szívére és lelkére ható alkotásaira is. Olyanokra, mint Jankovics Marcell nagyszerű grafikai sorozata, s a belőle készült vándorkiállítás, vagy mint Vidnyánszky Attila hatalmas színházi opusza a Nemzetiben.

Évtizedes hagyományaink jegyében a megértés folyamatához járul hozzá a 48. Tokaji Írótábor is. Tudva, hogy az egymásnak tartott történeti, és irodalomtörténeti előadások és kerekasztal-beszélgetések nem pótolhatják azokat műveket, verseket, regényeket, képregényeket, drámákat, színházi előadásokat, zeneműveket, filmeket, köztéri alkotásokat, popzenei produkciókat, amelyekkel mindazokat meg tudjuk érinteni, akik nem olvasnak tudományos műveket, s nem jönnek el szakmai konferenciákra előadásokat hallgatni. Tehát az Írótábornak az elkövetkező években az is a küldetése lesz, hogy részben újra gondolva a kortárs szépirodalom lehetőségeit, s tovább nyitva a társművészetek és az összművészeti megoldások felé, a 20. század sorsfordító történelmi időszakainak és az eseményeinek a művészi feldolgozásait segítse és a megszületett alkotásokat népszerűsítse.

Illyés Gyula *A békeszerzőkhöz* című 1946-ban írt versét így zárta:

Egy vagyok az eleven sorból,
a költőkéből, egy vagyok
a fulladozó ajakokból,
melyeken át egy elfeledt,
sorsának mélyén elrekedt
téveteg nép még földadog
s küldi halott őrök szavát
feléd, ha meghallod, világ,
hogyan igazságot: életet!

Megmondtam s most, hogy tovább?

Nekünk nem elég megmondani, nem elég a fájdalmunkat, a panaszainkat, az igazság és a szabadság utáni vágyunkat bele kiabálni az egyre hangosabb világ arcába. Nekünk tudnunk kell, hogyan tovább! Nekünk megoldásokkal, vagy legalábbis megoldási javaslatokkal, receptekkel, s különösen is, lelket emelő alkotásokkal kell jelezni: a magyar írók most is készek a nemzetért műveikkel és cselekedeteikkel, közéleti aktivitásukkal tenni és szolgálni.

*

Végezetül hadd köszönjem meg a megelőlegezett bizalmat, hogy megválasztottatok a Tokaji Író Tábor elnökének. 1972-ben születtem, abban az évben, mikor Sáray Lászlóék megrendezték az első író táborot. Egyszerre leszek félévszázados ezzel a nagymúltú rendezvénnyel, aminek negyedszázad óta én is a részese lehetek. Köszönöm az előző elnök, Szentmártoni János, illetve az elnökségi tagok, Mezey Katalin és Erős Kinga munkáját. Örülök, hogy Papp-Für János titkárunk mellett is vállalta a szervezés feladatait.

Az ötvenedik évforduló felé közeledve fontosnak tartom, hogy hagyományainkat és értékeinket nem feledve mind külsőségeiben, mind tartalmilag újítsuk meg táborunkat. Ehhez hívok mindenkit szövetségesnek, s kívánok jó munkát és tanácskozást a ma kezdődő 48. Tokaji Írótáborban.

(2020)

A Tokai Írótábor küldetése

1983-ban Fekete Gyula *Az a bizonyos alapsejt* címmel közölte aktuális feljegyzéseinek kivonatát a Népszavában, rámutatva, hogy az az évi írótábor milyen fontos társadalmi ügyeket feszegetett. Nem pusztán irodalmi kérdésekben szólaltak meg az írók, hanem – a magyar irodalom legnemesebb hagyományainak mentén – a haza és nemzet, a közösség és az abban boldogulni akaró személyek szellemi, lelki, és politikai állapotáról is értekeztek. Az írótábor sajátossága, hogy „mindig időszerű közéleti gondok kerülnek ilyenkor terítékre – településfejlesztés, aprófalvak jövője, lakótelep...”

Azok a bizonyos alapsejtek természetesen nem a kommunista párt alapszervezetei, hanem – Fekete Gyula a népesség gyarapodása érdekében folytatott harcából is következően – a családok. „A társadalmi élet alapsejtje, a magánélet s a közélet keresztútján: a család – nincs ember, aki megkerülheti. Természetesen válságban van, már hogyné volna válságban, amikor erjed-forrong körülötte e társadalom, a gazdaság, a politika, a kultúra, s ebben a folyamatos átalakulásban a családra hárul a legnagyobb teher. Nehezen viseli el, ha egyáltalán elviseli. Mert igen sok család szét-hull, elroncsolódik, igen sok csak formálisan létező; elsőrendű szerepét nem, vagy csak elégtelenül tölti be: az örökölt életet nem a kellő mennyiségben és minőségben adja tovább. S ha már az élet átörökítése így akadozik, természetesen akadozik a szellemi, érzelmi, erkölcsi értékek átörökítése is, amelynek úgyszintén

a család volna az első számú, semmi mással nem helyettesíthető műhelye.”

Ha ma még közöttünk lenne a szociográfia hőroza, döbberetel nézné, hogy a halála óta eltelt évtizedben mennyit változott a világ: a feltörekvő ifjú politikusok nevében szónokló pártvezér a szivárványos molinójára ezt íratta rá: „Mi is család vagyunk!” Tehát az „alapsejtet” ma olyan kihívások érik, amelyek összetettebbek mint bármikor voltak a kereszténység első kétezer évében. Normálisnak és természetesnek állítanak be mindent, ami nem az, hiszen léteznek olyan együttélési formák, amelyek képtelenek a család alapvető funkciójának betöltésére: az élet átörökítésére. A klasszikus értékekhez ragaszkodókat „erkölcsi” alapon homofóbnek bélyegzők leginkább azt a morált kezdik ki, amelyet a család intézménye képvisel, s ugyanennek a harcnak a jegyében nem új fogalmat találnak ki az együttélésnek a családétől eltérő módjaira, hanem az eredetit akarják új jelentéstartománnyal bővíteni annak érdekében, hogy annak éppen az a dimenziója vesszen el, ami „a szellemi, érzelmi, erkölcsi értékek átörökítéséről” szól.

Van tehát dolguk a magyar íróknak, a jövőben még határozottabban kell vállalnunk az írótaor örökül kapott küldetését: magas színvonalon szólni a közös ügyeinkről: a haza és a nemzet soráról, geopolitikai érdekeinkről, a V4-ek országaival való együttműködésről, a családok, a fiatalok, az olvasáskultúra jövőjéről.

(Magyar Napló 2020. szeptember)

Egy gyár születése

Ipartörténeti pillanat*

Egy új gyár születésére

Gyermekkorom meghatározó élménye volt, amikor a háztáji bo-rászatot folytató édesapám engem küldött friss kristálycukorért a cukorgyárba. A rendszerváltás előtti évben 17 évesen szereztem jogosítványt, így alkalmanként egyedül mentem Ercsibe. Az ódon gyárban a még meleg cukrot az ember szeme előtt eresztet-ték bele az ötven kilónyit befogadó papírsákba, amit – a friss, édes illattól megtáltosodva – könnyedén hajítottam be a csomag-tartóba. Szerettem ezt a gyárat, a régi épületeivel együtt, ahogyan a szabadegyházi szeszgyárat is, ahonnan hol izocukrot, hol tiszta szeszt szereztünk be. Visszagondolva erre az időszakra, felsejlenek előttem azok a földrajzórák, amelyeken megtanultuk a magyar

* Az agrárium iránti érdeklődésem és elkötelezettségem a gyermekkoromra nyú-lik vissza. Ezért különösen fontos volt a közéleti pályámon, amikor hazánk egyik legnagyobb agrár-élelmiszeripari beruházásának elindítását segíthettem a Mi-niszterelnökség miniszterhelyettesként. Az itt közölt esszém 2017-ben, a Tisza-püspöki határában felépült kukoricafeldolgozó gyár avatására született. Az üzem felépítése hazánk rendszerváltás óta eltelt időszakának egyik legnagyobb élel-miszeripari beruházása volt. A magyar tulajdonban levő KALL-Ingredients Kft. a gabonafeldolgozó gyár elkészültét az európai uniós cukorkvóta 2017. októ-ber 1. napján történő megszűnésére időzítette. Az iparvállalat élelmiszeripari alapanyagokat, cukor- és keményítő termékeket, magas minőségű gyógyszer- és étkezési alkoholt, valamint takarmány alapanyagokat állít elő, termékei jelentős hányadát hazánkon kívül értékesíti. Az üzem évi 530 000 tonna GMO-mentes magyar kukoricát dolgoz fel. A 160 millió EUR értékű zöldmezős beruházással létrejött, 68 hektáron elterülő gyár példátlanul rövid idő, 582 nap alatt készült el, s közel 500 új munkahely létesülését eredményezte. A technológiai, vegyi folyamatok helyett engem elsősorban a gyárépítésnek a gazdaságtörténeti, s ezen keresztül a kultúrtörténeti momentumai foglalkoztattak, ezért is született meg az itt közzétett írás.

nehéz- és könnyűipar valamennyi fontos gyárát, a hazai élelmiszeripar üzezeit: konzervgyárakat, édesipari vállalatokat, gabonafeldolgozókat és társaikat.

Iskolásként is tudtuk, hogy a szocialista ipart dicsőítő szövegek csak részben igazak, s hogy számos nagyipari vállalatnak elhallgatják a kommunista államosítás előtti történetét. 1989–90-ben az érettségire készülve már az is nyilvánvalóvá vált, hogy a jelentős értékű és teljesítményű, valóságos hazai és külföldi piacokkal rendelkező magyar nagyvállalatok helyzete meg fog változni, ha valósággá válik az a politikai fordulat, amit akkor már éreztünk a levegőben. Arra viszont senki, sem a rendszerváltozás pillanatában felnőtté váltak, sem a diktatúra bukásáért harcoló idősebbek, sem a magyar iparban dolgozó vezetők és munkavállalók nem gondoltak, hogy a magyar iparvállalatok többségének a sorsa hamarosan megpecsételődik.

Ez egy nagyon összetett folyamat volt, amelyben egyaránt szerepet játszott a KGST-piacok összeomlása, a privatizáció, a piacaink megnyitása a – mieinknél jobb minőségű és csomagolású – nyugati termékek előtt, illetve az új technológiákkal és jelentős tőkepotenciállal rendelkező multinacionális vállalatokkal szembeni versenyhátrány. Mindebből mégsem kellett volna annak a lavinaszerű változásnak következnie, amit megélhettünk a kilencvenes években – legalábbis így gondoljuk utólag, sajnálkozva az elveszett márkák, brandek, megszokott és megszeretett, az identitásunkhoz is hozzátartozó termékek elvesztése miatt. S bizony a magyar emberek többsége – függetlenül attól, hogy a diktatúra időszakának nyertesei vagy vesztesei voltak – a szeretett márkák elvesztéséért ma is a privatizációt és az uniós csatlakozást hibáztatja. A napokban éppen egy olyan elektronikus levelet kaptam, amely a „magyarnak hitt termékek” sorsán kesereg,

felsorolva néhány régi-új márkát, amit „elvesztettünk”. Idézem: „Sió (a német Eckes-Granini csoport tulajdona), Globus konzervek (a cseh Hamé, illetve a francia Bonduelle tulajdona), Globus ételizésítők (az angol, illetve holland Unilever tulajdona), Győri (az amerikai Kraft Foods vállalatcsoport tulajdona), Piros Pótytyös (a holland Friesland tulajdona), Boci csoki (a svájci Nestlé tulajdona és Csehországban készül), Horváth Rozi (az osztrák Salinen tulajdona), Vénusz étolaj (a francia Bunge csoport tulajdona), Milli tej (a holland Friesland tulajdona), Pannontej (a francia Bongrain Csoport tulajdona), Medve, Karaván, Bakony és Tihany sajtok (Bongrain Csoport), Theodora (a svájci Nestlé tulajdona), Törley, Hungária, Walton pezsgők (a német Henkell tulajdona), BB bor és pezsgő (Henkell), Delikát8 (Unilever), Baba (az Unilever tulajdona, Csehországban és Lengyelországban készül), Tomi (Henkel), Amodent (Unilever), Koronás Cukor (az osztrák Agrana tulajdona, de a termékek egy része itt készül), Sport szelet, Kapuciner, Piros Mogyorós (az amerikai Kraft Foods tulajdona)”.

1990-től kezdődően egy bő évtized alatt az állam vállalkozásokban működő vagyonának privatizációja keretében több mint 2700 privatizációs tranzakciót bonyolítottak le állami szervezetek és bankok, s természetesen ebben nincs benne az a sok-sok ezer kis üzlet, étterem, kisebb forgalmi értékű ingatlan, amelyek magánosítása javarészt árverések útján történt meg.

1990-ben több mint 1800 vállalat volt állami vagy tanácsi tulajdonban, s ezek közel kétharmada feldolgozóipari és kereskedelmi vállalatból került ki. A rendszerváltozás utáni második ciklusban a szocialista kormányzat idején felgyorsult a privatizáció, s a folyamatban a külföldi tőkét preferálták. Ennek eredményeképpen a külföldi tőke az iparban, a távközlésben, az energiaszektorban és a banki szférában jelentős súllyal tett szert

hazánkban. Az energiaszektor teljes egészében a külföldiek kezébe került. 1994-ben az ipar jegyzett tőkéjének 50%-a, a feldolgozóipar 29%-a maradt állami tulajdonban. A felpörgetett privatizáció hatására 1997-re a köztulajdon aránya lecsökkent 30%-ra.

A magyar ipar rendszerváltozás utáni mélypontjának számító 1992-ben a feldolgozóiparban már 3109 külföldi érdekeltségű vállalkozás működött, közülük 360 az élelmiszeriparban, amelyek esetében a jegyzett tőkéjén belül a külföldi befektetés 68%-ot jelentett. Ez a folyamat a következő években még jobban felerosódott.

A tiszapüspöki kukoricafeldolgozó gyár állami támogatással történő megépítése és a harmadik Orbán-kormány idején történő átadása ráirányítja a figyelmet a magyar cukoriparnak – az előbb leírt folyamatba illeszkedő – kálváriájára, hiszen az új magyar ipari csoda építésének és a termelés beindításának az időzítése elválaszthatatlan az európai uniós cukorkvóta kivezetésétől.

A közvélekedés szerint hazánkban napjainkban már csak egy cukorgyár létezik, Kaposvárott, pedig valójában ez idáig kettő gyárunk volt. A kaposvári mellett a Hungrana szabadegyházi üzeme is nagy állít elő cukrot, csak nem cukorrépából, hanem kukoricából, és javarészt nem szilárd halmazállapotút a végfelhasználó fogyasztók számára, hanem az élelmiszeriparnak készít alapanyagának számító izocukrot. Mikor a kaposvári gyárra gondolunk, nem felejthetjük el, hogy a nagy múltú magyar cukorgyártásnak komoly kapacitásokkal rendelkező zászlóshajói működtek a rendszerváltás kori Magyarországon. Ezeket a cukorgyárakat a kilencvenes években privatizálták, kivétel nélkül külföldi befektetőknek, akik a 12 cukorgyárból 11-et bezártak. Az 1888-ban alapított mezőhegyesi 1997-ben termelt utoljára, az ercsi 1910–1998, a lőrinci (selypi) 1889–1998, a sárvári 1894–1998,

a sarkadi 1912–1998, az ácsi 1871–2001, a hatvani 1888–2003, a talán leghíresebb kabai 1879–2006, a szolnoki 1914–2007, a szerencsi 1888–2007, a petőházi 1880–2007 között működött. Mindebben a folyamatban a piacszerzés is erősen motiválta a befektetőket, ne felejtjük el, hogy a kaposvári cukorgyár annak az osztrák Angrana csoportnak a tulajdonában van, aki az egyik tulajdonosa a szabadegyházi Hungranának is. 1996-ban ők szereztek többségi részesedést az 1995-ben öt hazai cukoripari részvénytársaság (Ács, Ercsi, Mezőhegyes, Sarkad, Sárvár) egyesülésével létrejött Magyar Cukor Zrt.-ben, s új tulajdonosként öt éven belül mind az öt gyárat bezárták. A többi gyár részben az uniós csatlakozásunknak, az uniós cukorkvóta-szabályozás hazai alkalmazásának vált áldozatául.

Mindez a magyar cukorrépa-termesztésre is rányomta a bélyegét, míg 1990-ben még 4,7 millió tonnát takarítottunk be 133 ezer hektárról, 1991-ben pedig 5,8 millió tonnát 160 ezer hektárról, addig 2008-ban már csak 573 ezer tonnát 12 ezer hektárról, s azóta is csak egy évben haladta meg az éves betakarított termésmennyiség az egymillió tonnát.

„Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják. De miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz, s mindig kétséges” – vallotta Deák Ferenc. Így van ez – sok más gazdasági terület mellett – a magyar élelmiszeriparral is, amelynek az újjáépítésében a kiegyezés utáni magyar gazdasági sikertörténet időszakát megidéző ipartörténeti jelentőséggel bír a tiszapüspöki gabonafeldolgozó megépítése. Ipartörténeti jelentőségű, mert ugyan sokféle terméket fognak előállítani kukoricából, de mégis csak egy új cukorgyár fog létrejönni, s azért is, mert végre egy olyan, száz százalékban magyar tulajdonú gyár nőtt ki gomba

módjára a logisztikai, technológiai és munkaerő szempontjából gondosan kiválasztott fejlesztési területen, amelyben a legkorszerűbb technológia alkalmazása mellett jelentős hozzáadott értékkel állítanak elő alapanyagokat a hazai és a külföldi élelmiszergyártók számára, mindezzel jelentős mértékben növelve Magyarország GDP-jét is.

A gyár megépítésének a háttérében egyrészt a hozzáadott érték nélküli kukoricaexport csökkentésének a szándéka, másrészt az európai cukorkvóta kivezetéséből következő piaci lehetőség kihasználása állt. Az elsőt nem kell különösebben magyarázni, a kiadványunkban olvasható *Sokoldalú szántóföldi növényünk: a kukorica* című tanulmányból a laikusok számára is nyilvánvalóvá válik, hogy a hazánkban megtermelt tengerinek nagy részét terményként értékesítjük külföld felé, ahelyett, hogy feldolgozva, cukorként, alkoholként, étkezési olajként hoznánk forgalomba.

A cukorkvótáról viszont érdemes itt is szót ejtenünk, hiszen az uniós kvóták rendszere sem lopta be magát a magyar emberek szívébe, sokan – részben tájékozatlanságból – a magyar termelés ellehetetlenítésének eszközét látták benne. Bár legyünk őszinték önmagunkhoz: bizonyos termékcsoportok esetében valóban elég méltánytalannak éreztük a kvóták szabta korlátokat.

A cukor esetében az Európai Unió a közös agrárpolitika keretében olyan szabályozórendszert alkotott, amely termelési kvótákkal, kötelező felvásárlási minimumárrakkal, behozatali vámokkal és támogatásokkal védte a közösségen belüli cukorrépa-termesztést és cukorgyártást. Hatálya kiterjedt a répacukorra, nádcukorra, izoglükózra (magas fruktóztartalmú kukoricaszirup), cukorrépára, cukornádra, melaszra, inulinszirupra stb. Ez a rendszer szűnt meg 2017. szeptember 30-án, s adott lehetőséget arra, hogy beinduljon a cukortermelés Tiszapüspökiben.

A cukoripari rendtartás nem új rendszer az Unióban, eredetileg 1968-ban vezették be azzal a szándékkal, hogy méltányos jövedelmet biztosítson az EU termelőinek, illetve biztosítsa az EU önellátását. Az eredeti szabályozás többször módosult, így a közös agrárpolitika 1992-es reformjakor is.

A kétezres évek elején a nagy nádcukorgyártó országok közül Ausztrália, Brazília és Thaiföld konzultációt kezdeményeztek a Kereskedelmi Világszervezetnél (WTO) az Európai Unióval a cukorrendtartás keretében nyújtott exporttámogatás miatt. A kezdeményező országok véleménye szerint az EU az exporttámogatás nyújtásával megszegte a világkereskedelmi egyezményeket. Az egész folyamat eredményeképpen 2006-ban „megreformálták” az európai cukorrendtartást, és négy éven át fokozatosan csökkentették a cukor intervenciós árát. A reform első évében Írország, Finnország, Svédország, Spanyolország, Portugália, Lettország, Görögország és Olaszország egyes cukorgyártó vállalatai mondtak le a cukorkvótájukról, a következő évben Szlovénia, Magyarország, Csehország és Szlovákia egyes gyártói következtek. Öt uniós tagállamban (Bulgária, Írország, Lettország, Portugália, Szlovénia) teljesen megszűnt a cukorgyártás. Ennek a reformnak a hatására zárták be a kabai, a petőházi, a szerencsi és a szolnoki cukorgyárat is. A rendtartás reformjának következményeként az Unióban a cukorrépa termőterülete 2,1 millió hektárról 1,4 millió hektárra csökkent. A reform előtt az EU-ban 189 cukorgyár működött mintegy 50 000 munkavállalóval, a reform következtében a gyárak száma 114-re, a munkavállalóké 30 000-re csökkent, tehát nem csupán bennünket ért jelentős veszteség.

Hazánk cukorkvótája a 2004-es uniós csatlakozáskor 401 684 tonna volt. A Gyurcsány-kormányok idején ebből is lemondunk

összesen 301 261 tonnát. Egyedül a második Orbán-kormány erőteljes brüsszeli lobbijának köszönhetően sikerült Horvátország 2013-as uniós csatlakozásakor emelnünk a kvótánkat a Hungrana kezdeményezésére, hiszen a vállalat a Coca-Cola ottani gyárába is jelentős mennyiségű izocukrot szállított.

A cukorkvóta eltörlése tehát óriási lehetőséget jelent a magyar élelmiszeriparnak. Mint korábban írtam, az éppen 150 éve történt kiegészítés utáni magyar gazdasági sikertörténet időszakát megidéző ipartörténeti jelentőségű a tiszapüspöki gabonafeldolgozó megépítése. Benne van az a lehetőség, hogy a történelem-könyvek ipar- és gazdaságtörténeti fejezetei úgy fogják emlegetni, mint a gépiparban a Láng Gépgyár 1868-as, a villamosiparban a Ganz Villamossági Művek 1878-as, vagy a vas- és fémiparban a Weiss Manfréd Művek 1884-es alapítását.

A Ganz Villamossági Művek 122 évig létezett. A nemzeti ipar felemelkedésében bízók abban reménykednek, hogy a tiszapüspöki gyár ennél tovább fogja szolgálni a magyar nemzetgazdaságot, s hogy a Ganz Villamossági Művek egykori jelmondata később rájuk is igaz lesz: „Ne hagyják mondává válni azt a jó hírnevet, aminek cégünk örvendett, hogy itt mindannyian egy szívvel, lélekkel, s barátságban működünk együtt a köz javára.”

(2017)

Intézményes kultúrpolitika

Ki viszi a puskát?*

Értelmiségiek versus politikusok

„Soha talán irodalom és filozófia oly félve nem kerülgették »a Kor centrális problémáit«, mint ma.” Miközben hazánkban egyre erőteljesebb kultúrharc zajlik, s az ekörül kialakult, elsősorban a jobboldali újságírói-értelmiségi közegben zajló kultúrpolitikai polémiaát Orbán Viktor miniszterelnök „napjaink legizgalmasabb” vitájának nevezte júliusi tusnádfürdői beszédében, joggal adódik a kérdés, érvényesek-e ma is Babits Mihály fenti gondolatai. 1928-ban *Az írástudók árulásában* szigorúan fogalmaz: az írástudók nem érzik a saját korukat, nem tudják, mik saját koruk legfontosabb problémái. Valljuk be, napjaink erőteljesen mediatiszt, sivár szellemi vitái felől visszatekintve, irigykedve nézhetünk Babits kortársaira, akik igenis jó kérdéseket és részben jó válaszokat fogalmaztak meg a kor politikai, társadalmi, szociológiai problémáira. Ma úgy tűnik, hogy a magyar irodalom és filozófia képviselői kevésbé képesek hiteles korképet nyújtani, és ritkán vetnek fel érvényes társadalmi kérdéseket. Sőt divatot csinálnak abból, hogy ne is foglalkozzanak korunk legégetőbb problémáival, illetve egészen más kérdéseket jelölnek meg aktuális problémaként, mint a politikusok. Ezen probléma gyökereit is felfedezhetjük Babitsnál, aki gyakorlatilag leírja, milyen különbségnek kellene

* Elhangzott a XVII. torockói diáktáborban 2018. július 13-án. Az Értelmiség és politika című tábor a Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Európai Tanulmányok Tanszéke, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézete és a POLITEIA Romániai Magyar Politikatudományi Egyesület szervezte.

lennie a politikusok és az értelmiségiek között: „A régi Írástudó az igazsággal és erkölccsel érvelt; a mai a lehetőségekkel és gazdasági összefüggésekkel. Ez pedig semmiképp sem tartozik hatáskörébe. Ez a politikusok és közgazdák dolga: a praktikus tudomány és Cselekvés embereié. Nekik kell a Szükséges Rossznak ebben a tengerében, amit Életnek nevezünk, megtalálni a Legkisebb Rossz útját. Az igazi írástudó hivatása épp az, hogy e gazdasági és egyéb praktikus lehetőségekre és szükségszerűségekre nem tekintve, ébren tartsa e földön a tiszta erkölcs és logika tekintélyét és tudatát.”

Nem szerencsés tehát, ha az írók, értelmiségiek átveszik a politikusok szerepét, különösen annak fényében, hogy erre nincsen demokratikus felhatalmazásuk, így a rendszer kereteit meghatározni akaró tevékenységük alapvető legitimációs kérdéseket vet fel, miként az NGO-k közvetlen politikai befolyás szerzésére törekvése is. Az idei tusnádfürdői kultúrpolitikai vitában, Orbán János Dénes költő azon mondatára, hogy „ha egyszer minket megszavaztak, a kultúrpolitikánkat is megszavazták”, én határozottan jeleztem: „a politikusokat, bennünket választottak meg, nem az írókat!” A magyar irodalomtörténetben a klasszikus magyar írószerep ugyan nem áll távol a politika világától, magam is íróként indultam a pályán, s az írói létet nem is adtam fel, ám a politikusi szerep vállalását mégsem keverhetjük össze a politikáról való értelmiségi véleményalkotás felelősség- és kockázatmentes gyakorlatával.

A kérdésről való polemizálás erős megosztottságot mutat, még két értelmiségi is gyökeresen más alapállásból közelíthet hozzá. Elég csak beleolvasni a Heti Válasz 2017 nyári beszélgetéseinek egyikébe, amelyben Megadja Gábor esztétorténész és Botos Máté, a Pázmány Péter Egyetem Politológia Tanszékének vezetője

cseréltek eszmét. Megadja szerint „elitista szemlélet, hogy az értelmiség valamiféle kaszt, ami kiemelkedik a többi közül. Egyáltalán nem biztos, hogy az értelmiségi tudása értékesebb, mint a nyolc általánost végzeteké. És az sem, hogy relevánsabb a tudásuk a politikáról, erkölcsről, mint másoknak.” Ezzel szemben Botos úgy gondolja, hogy „aki több nyelven beszél, világlátott és olvasott, igenis relevánsabban gondolkodhat a köz ügyeiről, mint a nyolc általánost végzettek. Ezzel természetesen nem nézem le őket.” Miközben Botos Máté nyilván meg sem kérdőjelezi az általános választójog létjogosultságát, azaz hogy a választójogával demokráciában minden felnőtt – rasszra, nemre, vallásra, képzettségre és gazdasági helyzetre való tekintet nélkül – élhet, mégis olyan furcsa érzése támadhat az olvasónak, mintha egyfajta műveltségi cenzust tartana kívánatosnak. Különben mit is jelent a gyakorlatban az a gondolata, hogy az értelmiségiek „relevánsabban gondolkodhat a köz ügyeiről, mint a nyolc általánost végzetek”? Hogy nekik többlet jogot kell adni a választásokkor? Vagy esetleg csak az ő soraikból lehessen képviselőket választani?

Nyilván Botos nem gondolja így, ám ne menjünk el amellett, hogy időről időre felvetődik a műveltségi cenzus bevezetésének gondolata, 2017 júliusában a Jobbik nevében Dúró Dóra javasolta a választójog tudás alapon történő korlátozását: „Javában zajlik a Jobbik választási programjának kidolgozása: részletes, szakmailag alátámasztott, igényes módon kívánjuk elképzeléseinket a magyar emberek elé tárni. Ma a választójogi munkacsoport tagjaival folytattam megbeszélést az Országgházban. Sok fontos téma merült fel. A Jobbik javaslatokat dolgoz ki a jelenleg rendkívül torz választási rendszer arányosabbá tételére, de azt is ki látásba helyezi, hogy az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők ne szavazhassanak.” A kérdés felvetői nem ritkán egy

platformra kerülnek a két világháború közötti magyar politikai berendezkedés artikulálatlan bírálóival, csak az előbbieket hivatkozási alapot látnak a választójog korlátozását is magával hozó akkori reformban, míg az utóbbiak ezzel is a Horthy-korszak antidemokratikus mivoltát akarják igazolni. Valójában mindkét megfontolás mögött erős félreértés van, érdemes elolvasni Klebelsberg 1928-ban írt, *Választójog és népiskola* című cikkét, ami-
ben így fogalmaz: „kultúra és politika között van összefüggés, mert nem válik a népeknek javára az olyan politikai demokrácia, amelyet nem készít elő kulturális demokrácia. Nagy veszedelem az, ha az általános titkos választójogot műveletlen, értelmetlen tömegeknek kell gyakorolniuk. Televényföldje az ilyen nép a legrosszabb fajta demagógiának. Mint belügyminiszter, meggyőződéssel működtem közre abban, hogy a Friedrich-kormány választási rendeletét, amely a legszélsőségesebb általános titkos választáson alapult, módosítsuk és választójogunkat a magyar tömegek értelmi szintjével összhangba hozzuk. Vállalom e tényért a történelmi felelősséget. De talán éppen annak az embernek az ajkáról, aki nemzeti kötelességének tudatában, szembeszállva a tetszetős modern jelszavakkal, a választójog bizonyos korlátozásában részt vett, fokozottabb súlya van annak a kijelentésnek: ne áltassuk magunkat, a mai állapot csak átmeneti és a szükséges ideig csupán akkor tartható fenn, ha időközben becsületes, határozott erőfeszítéseket teszünk a végből, hogy tömegeinket tervszerű népművelés révén a politikai jogokra igazán éretté tegyük. A világpolitika fejlődése egyik oldalon a diktatúrák, a másik oldalon a teljes demokráciák felé tendál és ebben a világgörnyezetben él a magyar nemzet is. Tervszerű népművelési akcióval azon kell tehát dolgoznunk, hogy politikai életünknek bárminő alakulása ne találja a magyar népet lelkiileg készületlenül.”

A Megadja–Botos-vitában az is felvetődött, hogy „az értelmiség hatalmat akar”. Botos szerint „miért ne akarna? A hajdani rendszerváltók is értelmiségiek voltak.” Ez igaz, viszont vállalták is a politikusi léttel együtt járó valamennyi kockázatot, s emiatt később sokan el is véreztek a professzionalizálódó politikusi pályán. Mert a politikusi hivatásnak igenis sok komoly kockázata és negatív egzisztenciális következménye van, bár ezt Botos erősen vitatja. Megadja úgy gondolja, hogy „a politikus cselekszik, vásárra viszi a bőrét”, és „választásról választásra megméri magát. Eközben az értelmiség csak önmagát bírálja el.” Ezzel szemben Botos úgy látja, ez egyáltalán nincs így, legfeljebb „néhány tucat emberről van szó, akik arccal-névvel szerepelnek a kampányban”, „akiknél egy átlagos vállalkozó is több kockázatot vállal”. Ez a legdurvább állítása Botosnak, amit – a politikussá válás lelki folyamatán átment személyként – kifejezetten sértőnek tartok. Választási időszakokban a kampányarcokká is váló személyeken túl helyi és országos politikusként több ezer ember viszi vásárra a bőrét, legfeljebb ez nem látszik az országos nyilvánosságban.

Nyilván Botos még nem tapasztalta meg, milyen egy durva, hazug, az ember családját, szüleit és gyermekeit sem kímélő karaktergyilkossági kísérlet alanyává vagy áldozatává válni, nem tudja, milyen, amikor az otthona elé hetekre letáboroznak a „médiamunkások” és a „civil” politikai aktivisták, akik aztán sem a házastársukat, sem az iskolából hazatérő gyermekeiket nem kímélik. Egy falusi polgármestertől a nagyvárosok vezetőin át az országgyűlés tagjaiig mindenki a maga szintjén vállalja a közszereplői státusz e sajátos formájával együtt járó valamennyi következményt. Amennyiben az értelmiség hatalmat akar, az demokráciában nem lehet előjog vagy egyfajta kiváltság, hanem

annak együtt kell járnia a politikussá válással, a jogállami keretek közötti demokratikus megmérettéssel.

Ugyanakkor Botosnak abban igaza van, hogy nem szerencsés az az értelmiségellenes narratíva, „ami azt sugallja, hogy nincs is szükség autonóm gondolkodókra, a hatalom sáncain kívül álló, de a hatalom gyakorlására esetleg alkalmas közegekre, mert csak fenyegetést jelentenek. Holott a kreatív kisebbség – ha tetszik, az elit – folyamatos perlekedésével, újításaival a társadalom fejlődését akarja.” Ám mindezt a babitsi értelemben kell tennie, a cselekvő politikusoknak pedig el kell fogadniuk, amit Thomas Mann írt: „egy olyan demokráciában, mely nem tiszteli a szellem emelkedett világát, s melyet nem ez utóbbi határoz meg, semmi sem állíthatja meg a demagógiát. A közélet a tudatlanok és műveletlenek színvonalára süllyed, ahelyett hogy a nevelődés és a kultúra szintjére emelkedés elve volna elfogadott és uralkodó.”

Mindez felveti a minőséghez való ragaszkodás fontosságát, s ebben kell őrző szerepet vállalniuk a szellem embereinek, felismerve, hogy a politikai hatalom megszerzése és megtartása a modern tömegdemokráciában nem értelmiségi műfaj, ott főlegesen minőségi szempontokat elvárni. Ahogyan a kiváló kampánystratégia, a Fidesz korábbi tanácsadója Arthur J. Finkelstein fogalmazott, „a politikában sajnálatos, de megkerülhetetlen alapvetés, így a jó politikus ezen nem moralizál, hanem tudomásul veszi, hogy a választási kampány nem éppen »egy értelmiségi műfaj«. Ennek a moralizálásnak a magunk mögött hagyása a legnehezebb azok számára, akik a kultúra vagy a tudomány világból érkeztek a politikába. Annak a felismerése, hogy nem vagyunk a célközönsége a saját politikai kampányunknak elsöre fájdalmas tapasztalat, ám az elfogadása a politikusi pályán való megmaradás záloga. S aki nincs a politikusi pályán, az nem gyakorolhat

olyan politikai hatalmat, amivel jobbra tudja tenni a saját közösségének életét. Míg a kampányban a minőségi szempontok és a cizellált üzenetek nem fontosak, a kormányzásban igenis azok, még ha igaza is van Orbán Vikornak abban, hogy a jó kormányzás nem elegendő a választás megnyeréséhez, sőt rossz kormányzati teljesítmény mellett is meg lehet tartani a kormányrudat.

A jó kormányzáshoz, különösen a kultúrpolitika alakításához a műveltség elengedhetetlen. Ezt Orbán Viktor különösen tudja, nekem személy szerint életre szóló élményt jelentett az, amikor 2014-ben összehívta az akkor felállt új kormány valamennyi miniszterét és államtitkárát, s a kormányzás elméleti alapvetéséről szóló előadását egy kötelezőolvasmány-lista kiosztásával zárta. A listában olyan félszáz társadalomtudományi, elméleti kötet címeit találhattuk meg, amelyeknek az elolvasása valóságos szellemi kalandozást jelent.

A 2018-as választás óta fellángolt, számos jogos jobboldali kritikát és szempontot felvető kultúrpolitikai vitából nem egy esetben éppen annak a minőségelvnek az érvényesítése hiányzik, amelynek a fontosságára 2014-ben is felhívta kormánya tagjait a miniszterelnök. Pedig „Magyarország is csak a minőség igényével élhet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunk középszerűnek lenni – vallotta Márai Sándor. „De ez az ország semmitől nem fél úgy, mint a minőségtől, s az igazi műveltségtől, amely valóban hősiesség.” Ez a félelem és az ebből következő frusztráció itatja át a közéleti vitáink jó részét, igazolva Márai szavait: „az emberek nem ok nélkül ragaszkodnak a középszerűhöz, a zavaroshoz és a vajákoshoz, az illúziókhoz és a szobatiszta félismeretekhez, tehát a műveletlenséghez. Mert a műveltség annyi, mint az igazságnak – minden dolog igaz ismeretének – feltárása és elviselése. S az igazat elviselni mindig nagyon nehéz.

A műveltséghez, tehát a valóság és igazság megismeréséhez, rendkívüli bátorság kell.”

Mindezek tükrében jogos a kérdés: Ki vigye a puskát? Az értelmiség vagy a politikusok? Egyáltalán szétválasztható-e a két szerep? Ahogyan Botos Máté rámutatott az idézett Heti Válasz-interjúban: úgy beszélünk értelmiségiekről és politikusokról, „mintha közük sem volna egymáshoz. A politikusok többsége ugyanúgy a nagyobb, diplomás halmazból, az egyetemi, szakkollégiumi világból érkezik.” Ez abban az esetben igaz, ha az értelmiséget létező kategóriának ismerjük el. Lánczi András 2006-ban papírra vetett gondolatai ezt igyekeznek cáfolni: „A rendszerváltás az értelmiség műalkotása. A mai politikusok jelentős része egykori értelmiségiként vett részt az új rend megtervezésében, ezért a politikus és az értelmiség erkölcsi felelőssége közös. De mit árult el az értelmiség? Semmit, mert értelmiség nincs is. Amikor arra a felismerésre jutunk, hogy »de hiszen már megint nem ott vagyunk, ahová elindultunk«, akkor valójában azt a kérdést tesszük fel, hogy miként vezethetett félre bennünket az eszünk. Az emberi cselekvés tervezhetőségének korlátjába ütközünk. Valójában azt a kérdést kellene feltennünk, hogy kiket tartunk tekintélynek, kikre hallgatunk. A politikus sohasem az értelmiségre támaszkodik, hanem bizonyos emberekre. A politikus felelőssége, hogy kikre hallgat, kikre figyel, akár a vele ellenséges politikai táborból is. Nagyon fontos, hogy kit emelek fel ellenfelemnek. Az értelmiségi nem tud semmit elárulni, nincs ugyanis abban a helyzetben; viszont lelepleződhet, elvesztheti erkölcsi tőkéjét, ha bizonyíthatóan rosszhiszeműen formál véleményt, eszméi romlottak, vagy a hozott tekintélye valójában nem létezik.”

Finkelsteinnel összhangban Lánczi úgy véli, hogy azért sincs értelmiség, „mert az eszméknek nem kedvez a demokrácia. A tö-

meguralom, a tömegizlés relativizálja az értelmiségi véleményét, hozzáértését. A demokráciában a nagy számok diktálnak, a többség, vagyis a mennyiség dönt, nem a minőség. A demokrácia a kisebbik rossz és nem a legjobb választásának az államformája, ahogy az eszére támaszkodó értelmiségi szeretné.” Mintha 11 évvel korábban már válaszolt volna Botos Máté azon felvetésére, hogy az értelmiség érvényesebben gondolkodhat-e a köz ügyeiről, mint a műveletlen, kevésbé tanult emberek, s éppen a műveltség okán és jogán kérhet az értelmiségnek nagyobb beleszólást a politika világába, a hatalom gyakorlásába. Lánczi szerint ugyanis „lelke mélyén az értelmiségi a mérsékelt diktatúrát szereti, ahol az önkényuralom az ő kiváltságát – az értelmezés előjogát – is védi. Demokráciában – mi mást tehetne – alkalmazkodik az értelmiségi. Az igazság elvégre relatív, a tolerancia praktikusán ezt jelenti, hogy mindenkinek egy kicsit igaza van. Így keletkezik az a látszat, mintha volna értelmiség, holott csak egyéni gondolkodók és tekintélyek vannak.”

A puskát tehát annak kell vinnie, akit erre demokratikus körülmények között felhatalmaztak. S miközben az egyéni gondolkodók, szellemi tekintélyek véleménye igenis sokat számít, nem szabad elvitatni a döntés jogát azoktól, akiket a nép ezzel felruházott, legfeljebb választásról választásra vissza lehet tőlük venni ezt a jogosítványt.

Amennyiben a polgári oldalon is tovább folytatódik az a kormányzati sajtóban egyre erősebben megjelenő törekvés, hogy a kormányt támogató, a kormánypártok politikájával azonosuló írástudók elmosssák a politika és az értelmiségi világ egyértelmű határát, méghozzá azon az alapon, hogy „minket megszavaztak”, annak kezdetben kellemetlen, később egyre rosszabb következményei lehetnek. Látunk erre példát a baloldalon, ahol gyakorla-

tilag az egykor kétharmados felhatalmazású szocialista-liberális kormánykoalíció politikai amortizációjához, a baloldali pártok leszámításához legalább annyit tett hozzá a politikusoknál mindig mindent jobban tudó baloldali értelmiség, mint a centrális erőter kialakításában érdekelt Fidesz, sőt még annál is sokkal többet.

A felelősségvállalást és a politikai megméretést kerülő mentalitásnak a világos lenyomata az a Konrád György-interjú, amelyet a baloldal 2014-es megsemmisítő parlamenti és önkormányzati választási vereségei után készített a Népszabadság. A beszélgetés utolsó kérdése ez volt: „Orbán Viktor három választást nyert meg. Az Ön baráti körének van felelőssége abban, hogy az MSZP, a Demokratikus Koalíció, az Együtt-PM olyan állapotban van, hogy valószínűleg nem tudnának utcára vinni annyi demonstrálót, mint ahányan a netadó-ellenes rendezvényeken voltak?” Konrád válasza egyértelmű: „A vereségben nincs. Ha az eredmény jobb lett volna, abban lett volna egy kis részünk.” Isten mentsen meg bennünket ettől a polgári oldalon!

(Kommentár 2018/3–4.)

Műveltség a kibertérben*

A műveltség fogalma és a művelt ember definíciója koronként változik és változott, de földrajzi értelemben is meglepő eltéréseket mutat. Az emberi társadalom által felhalmozott anyagi és szellemi értékek összességét képtelenség teljes egészében birtokolni, ezért az emberiség történetének minden egyes szakaszában az addig létrehozott értékeknek egy bizonyos része volt fontos, érvényes tudásanyag, amelyből minél többet sajátított el az egyén, annál műveltebbnek számított. Évszázadokig az antik kultúra ismeretére alapozott tudás volt a műveltség alapja, a görög és latin nyelv, az antik mitológiák, irodalmi, filozófiai, történeti és jogi művek ismerete elengedhetetlennek számított. Európában, illetve a nyugati műveltség hatókörében ez egészült ki a Biblia és a keresztény hagyomány ismeretével. A felvilágosodás mindezen csavart egyet, bár alapvetően nem változtatta meg az érvényes tudás, a műveltség fogalmát, hiszen minden fontos filozófiai kérdést az antik és a keresztény hagyományhoz viszonyítva, abból levetve vagy éppen azzal szembeállítva határozott meg. A hagyományhoz való kritikus viszony nem jelentette a hagyománnyal való végleges szakítást, s az újító szellem jelentőségének a fókuszba helyezése a tradíció fogalmát ugyan nem számolta fel, de fokozatosan átalakította azt. Knausz Imre *Az iskola mint a műveltség*

* Elhangzott a népfőiskolai mozgalomról rendezett *Közművelődés a Kárpát-medencében* című, a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola által szervezett konferencián 2019. október 30-án Kápolnásnyéken.

átörökítője című írásában David Riesman amerikai szociológus nyomán joggal mutat rá arra, hogy a „premodern korok emberét a tradíció irányította: egyszerűen úgy élt, ahogy az apja, a nagypapa, a dédapja tette. Másrészt a távolabbi korok szellemi örökségét csak azoknak kellett elsajátítaniuk, akiknek erre valamilyen hivatás gyakorlásához szükségük volt, vagyis akik elsősorban papok, hivatalnokok vagy orvosok akartak lenni. Ennek a szakmai-hivatásrendi hagyománynak a közvetítésére jöttek létre az első egyetemek. Természetesen a középkorban is voltak nagy újítók, de ők deviánsnak: eretneknek vagy éppen szentnek számítottak. Az »új korban« már egyre ritkábban bizonyultak sikeresnek az örökölt viselkedésminták, a megváltozott körülmények között a sikert már az biztosította, ha az ember képes volt önállóan dönteni, és akár szokatlan utakat is választani. A biztonságot, az igazodási pontot ebben a helyzetben is a hagyomány biztosította, csak hogy itt a hagyomány már mást jelentett: nem az apák életformáját, hanem egy konstruált tradíciót, amelyet rendszeres tanulmányok során lehetett elsajátítani. Az iskolában elsajátított hagyomány lesz az, amit ma is műveltségnek nevezünk, és ami nem a szülők jelenét, hanem a jóval távolabbi múltat idézi meg.”

A modern nemzetfogalom kialakulásától kezdődően a műveltségesszmény folyamatosan átalakult, az anyanyelv egyre kifejezőbbé válása és széles körben való használata a görög nyelv ismeretének, valamint a latin mindennapi használatának az elmaradásán túl a tudás elsajátításának minél szélesebb körben megnyíló lehetőségét nyitotta meg. Illetve az adott nemzeti közösség saját mitológiájának fontossá válását, saját kultúrájának, népművészeinek ismeretét, önnön hagyományainak megerősítését, saját jeles személyiségeinek tiszteletét hozta magával. A tradíció újraértelmezői így váltak és válnak maguk is a tradíció

részevé. Ahogyan kontinensünk más kultúrnemzeteinél, úgy nálunk is egyre nagyobb szerepet kapott a nemzeti történelem, a művészetek és az anyanyelvi irodalom megerősítése és tanítása. Ez a folyamat azt eredményezte, hogy a 20. század második felére a latinos műveltség nem alapkritérium, sőt a latin nyelv és az antik kultúra beható ismerete inkább kuriózumnak számít, s annak hiánya a mindennapi életben, a tudomány és a technika világában szinte sehol sem okoz akadályt a boldogulásban és a fejlődésben. Egyes országok esetében még a jog- és az orvostudományban is felszámolták a latin fogalmak kötelező érvényű használatát. Mindennek köze van ahhoz, hogy a praktikus tudás, a természettudományi ismeretek a múlt században folyamatosan a műveltség részevé váltak, bár vitathatatlanul tartja magát az a nézet, hogy a művészeti értékek, a történelem s általánosságban a bölcsészeti területek tudásanyagának a beható ismeretétől tekinthetünk valakit műveltnek. Mindez nemválasztható el attól a ténytól, hogy mindezek sokkal inkább határozzák meg az identitásunkat, különösen a közösségi önazonosságunkat, mint a természettudományos ismeretek. Bár azok kultúrtörténeti, illetve tudománytörténeti vonatkozása sem elhanyagolható. Az identitásunk szempontjából az szinte irreleváns, hogy ismerjük-e értjük-e a dinamó vagy a számítógép működési elvét, de annak a tudása, hogy az emberiség ezeket a technikai újításokat két magyarnak, nevezetesen Jedlik Ányosnak és Neumann Jánosnak köszönheti, valóságos identitásformáló erővel bíró, a nemzeti büszkeségünket dagasztó, a műveltségünk részét képező információk. De csak nekünk, magyaroknak.

Arisztotelész még azt írta, hogy „a műveltség jó sorsban ékes-ség, balsorsban menedék”, Diogenész szerint „a műveltség az ifjaknak fegyelmező erő, az öregeknek vigasz, a szegényeknek

gazdagság, a gazdagoknak ékesség”. Az ékesség kifejezés használata is jelzi, hogy abban az értelemben, ahogyan sok-sok évszázadon keresztül gondolkodtak a műveltségről, a gyakorlati tudás minimális szerepet kapott. Ebben hozott tehát igazi fordulatot a 20. század. Ahogyan Németh László vélte: „A műveltség nem ünneplőruha, amelyet hordani kell. A műveltség a helytállás segédeszköze, a kifejezés szerszáma, a vállalkozás fegyverzete.” A műveltségfogalom átalakulására a 20. század első felében a kultúrpolitika is reagált, amire hazánkban a trianoni ország- és nemzetcsönkítés után különösen nagy szükség is volt. A kultúrpolitika törekvése kétirányú volt: egyrészt minél szélesebb rétegek tanítása, művelté tétele, másrészt a gyakorlati, hasznos, praktikus tudással való felvértezése vált politikai programmá. A tanulás, a műveltség terjesztésével annak a konzervatív programnak megvalósítása volt cél, hogy minél szélesebb középosztály legyen Magyarországon. A két világháború közötti időszak jeles tudósai és politikusai, különösen Szekfű Gyula és Kornis Gyula jutottak arra a következtetésre, amit a Klebelsberg Kuno kultúrpolitikáját szellemileg megalapozó Kornis *Kultúrpolitikánk irányelvei* című alapvető fontosságú munkájában, illetve *Mi a középosztály?* című írásában ki is fejtett: az új magyar államot a középosztályra kell építeni. Egedy Gergely *A középosztály küldetése* írásában megállapítja: Kornis tisztában volt azzal, hogy „nem a statisztikailag közepén lévők adják a középosztályt – ehhez több kell. Végül ő is elfogadja a két leggyakrabban alkalmazott kritériumot. Az egyik a gazdasági: a közepes nagyságú jövedelem. Egyetértőleg idézi fel Arisztotelészt, aki a *Politikában* kifejti: »A vagyoni állapotban is a legtöbbet ér a közepes. Az ilyen ember hallgat a legkönnyebben a józan észre.«” Megjegyzem, napjaink hihetetlenül gyors és felfoghatatlan mértékű vagyongyara-

podásai kapcsán is érdemes lenne Arisztotelészre figyelni, de mint azt már rögzítettük, az antik tudósok munkájának ismerete ma már nem számít alapvető kritériumnak. Visszatérve Egedy-hez és Kornishoz: „A másik hagyományos szempont »a műveltség bizonyos mértéke«. Ez kulcstényező Kornis szemében, de úgy foglal állást, hogy a középosztályhoz tartozáshoz e két kritérium együttes megléte van szükség.” Kornis szerint a középosztály „szellemi pályán mozgó rétege” adja a társadalom „szellemi arisztokráciáját”, így „ebből a szempontból a középosztály voltaképp a felsőosztály”. Úgy vélte, hogy amiként „a Földön nem az északi sark eszkimója, sem a tropikus tájak szerecsene építette fel az emberiség mai kultúrájának hatalmas dómját, éppúgy a társadalmi rétegek között is sem az egészen nincstelenek hideg és sivár miliője, nem a nagyon gazdagok elpuhító bősége teremti meg a kultúrát, hanem a kettő közé eső középrend műveltségi zónája, melyben a szellemi értékek kultusza hagyományoszerű s folyton továbbbőszítő indítékul szolgál”. Egedy rámutat arra, hogy Klebelsberg egykori államtitkára szerint „minden jól működő társadalomban a középső rétegnek kell tehát betöltenie a »vezérosztály« szerepét. Hiszen már Arisztotelész is úgy vélte, hogy az állami közösség akkor a legjobb, ha a középosztályra támaszkodik. Kornis érvelésében ugyanakkor az is benne van, hogy az állam azért is érdekelt a középosztály felkarolásában, mert a kultúra értékeinek a megvalósítása a hatalmát is erősíti; kultúra által hatalmat lehet szerezni. A szellem ugyanis tényleg hatalom.”

Klebelsberg Kuno minden gyakorlati lépése, oktatási reformja mögött ott munkált Kornis Arisztotelészig visszavezethető konzervatív tézise. Az 1925-ben indított nagyszabású népiskolai programjának tanterve szerint „a népiskola célja a hazának vallásosan és öntudatosan hazafias polgárokat nevelni, akik az általános

műveltség alapelemeit bírják, és képesek arra, hogy ismeretüket a gyakorlati életben értékesítsék”. Ennek szellemében írta a kultuszminiszter 1926-ban, hogy „nekünk olyan nemzedéket kell ma felnevelnünk, amely húsz év múlva meg fogja állani a versenyt az akkori más népek generációival. És én kérdezem, hogyha a német, az osztrák vagy a körülöttünk levő államok népiskolái majd ontják a nyolc osztályon át tanult intelligensebb tömegeket, vajon akkor meg fognak-e tudni állani a magyar dolgozó tömegek a maguk csekélyebb intelligenciájával a tanultabb nemzetek munkástömegeinek versenyében?” Itt a műveltség fogalma már egyértelműen magában foglalja a szélesebb rétegek gyakorlati tudását. Ez a tudás kettős célt szolgál: egyrészt a minél jobb boldogulást, az ipar, a technika, a folyamatosan fejlődő termelés, a technológiai és gazdasági verseny szolgálatát, másrészt az előbbi is megalapozó politikai stabilitás, az öntudatos, szélsőséges gondolkodástól mentes, a demokratikus döntési folyamatok jelentőségét felismerő polgárság megerősödését. Az első cél kapcsán Klebelsberg úgy vélekedett, hogy „az igazi műveltség fellendíti a gazdasági életet és gazdagságot teremti. Ellenben még a gazdag emberek és a társadalmak is tönkremennek igazi műveltség nélkül.” A polgári iskolákat szabályozó 1927-es törvény szintén a gyakorlati tudás jelentőségére hívja fel a figyelmet, rögzítve, hogy ezen iskolatípus célja a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttatni, és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészíteni. Mindez egybevág a múlt század első felében nagy hatást kiváltó olasz marxista teoretikus, Antonio Gramsci szavaival, aki szerint „Le kell szoknunk arról, és fel kell hagynunk azzal, hogy a kultúrát enciklopédikus tudásnak tekintsük; ebben a szemléletben az ember csak mint befogadó van

jelen, akit meg kell tölteni, és tele kell tölteni empirikus adatokkal, nyers és összefüggéstelen tényekkel, amelyeket szótár módjára raktároz el agyában, hogy aztán a külső világból jövő ösztönzés hatására minden alkalommal megadhassa a választ”.

A termelés hatékonyságát is szolgáló politikai stabilitás kapcsán Klebelsbergék úgy gondolkodtak, hogy annak a művelt választók széles rétegei képezik az alapját. A kultuszminiszter szerint „Politikai életünknek egyik legnagyobb lappangó baja 1867-től fogva az volt, hogy a nemzet szélesebb rétegei éppen alacsonyabb műveltségüknél fogva nem tudtak helyes véleményt alkotni politikánk alapvető kérdéseiről, a magyar nemzet helyzetéről és életszükségleteiről; az egyes néprétegek pedig a saját igazi érdekeikről sem. Csak az magyarázza meg azt a szomorú dicsőségünket, hogy Magyarország a demagógia klasszikus talaja. Nagy tévedés azt hinni, hogy a demagógiát rendőri eszközökkel le lehet küzdeni, a ragályos betegségeket sem tudják kordonnal megállítani. A modern orvosi tudományoknak a védőoltásokat kellett hozni. A demagógia ellen csak egy szérum van: a kultúra.”

Ugyanebben az időszakban jelenik meg a magaskultúra, magasműveltség és a népműveltség fogalmának kettőssége is. Ennek a kettőnek a szembeállítását nevezte 1927-ben Klebesberg kultúr-demagógiának: „Szinte általános világjelenség ma a kultúr-demagógia, amely a magasműveltség érdekében álló intézkedéseket szembeállítja a népművelés fejlesztésével, az előbbi pártfogolásának még a létjogosultságát is kétségbevonva. Ezzel szemben a felelősségük tudatában lévő kultuszminiszterek a két irány párhuzamosságáért küzdenek és a magasműveltséget s a népműveltséget egyaránt igyekeznek emelni. Merném mondani, hogy világjelenség a kultuszminiszterek küzdelme a kultúr-demagógiával szemben. A kultúrdefetizmus ellenben egy kisebb magyar

kör specialitása, mert sem a külföldi parlamentek vitáiban, sem a külföldi sajtóban nemigen találtam arra példát, hogy a nemzetek a közművelődési célokra felhasznált összegeket sokallták volna; ellenkezőleg, a hadügyi költség tárgyalásánál rendszeren a katonai kiadások mérséklését és a kulturális kiadások emelését követelik. Nálunk minden jó magyar ember a nemzeti hadsereg céljaira szívesen áldozna, de ezt, sajnos, nem engedi Trianon. Annál sajnálatosabb, hogy mégis akadnak kultúrdefetisták, akik kényszerű katonai leszerelésünk után önkéntes kulturális leszerelést sürgetnek.”

Hova torkollik mindez a mai időkben? Milyen irányban fog változni a műveltség, az érvényes tudás fogalma? A tudás megszerzésének, az információ átadásának drasztikusan átalakuló technológiai feltételei miképpen alakítják a tudáshoz való viszonyunkat? Képes-e erre megfelelően és gyorsan reagálni a mai oktatáspolitikánk? S milyen kihívások elé állítják korunkat azok, az életünk minőségét, az emberi szervezetről, a testről vallott nézeteinket befolyásoló, az agyunk kapacitásának határait kitágító változások, amelyek a nyolcvanas évek eleji cyberpunk irodalom és filmművészet kimagasló alkotásaiban még a tudományos fantasztikum világába tartoztak, mára viszont csak olyan etikai szabályok betartása akadályozza a megvalósulásukat, amely etikai szabályokat egy klasszikus műveltség és világkép alapozott meg? S miképpen tudunk a hagyományainkból és a klasszikus műveltségünkben minél többet úgy átmenteni egy teljesen új világba, hogy az az identitásunk megtartását is szolgálja?

Láttuk, hogy „a természettudományok és a technika csak a múlt században váltak a kíváncsú műveltség részévé. Azt hihetnénk, praktikus okokból, hiszen a technika rohamos fejlődése megkívánta, hogy a felnövekvő nemzedék járatos legyen ezekben

a kérdésekben is. Ennél azonban alighanem fontosabb volt itt is a tudományos műveltség identitásteremtő ereje: a tudás azzal az öntudattal ruházta föl a polgárt, hogy képes uralkodni a körülményeken, a természet megismerhető és leigázható. A 20. század derekától azonban mélyreható változások következnek be a modern (posztmodern?) ember és a hagyomány viszonyában” – véli Knausz Imre. A társadalmi sikerességet már egyre kevésbé garantálja az a klasszikus műveltség, amely szilárd elveken és értékrenden alapuló belső iránytűként is működött. Bár nekem egyáltalán nem tetszik, sajnos tény, hogy napjainkban „sokkal fontosabbá válik a »többiekhez«, a »trendekhez« való alkalmazkodás. Röviden fogalmazva: posztmodern világunkban a siker biztosítéka, hogy kellő érzékenységgel észleljük szűkebb és tágabb környezetünk elvárásait, és jól tudjunk azokhoz alkalmazkodni. Ebben a helyzetben a műveltség »jellemerősítő«, identitásteremtő funkciója rohamosan veszít a jelentőségéből, és a műveltség közvetítésére létrejött iskolák legitimációs válságba kerülnek.”

*

2004-ben készült el a kiváló japán rendező, Mamoru Oshii 1995-ös korszakos cyberpunk rajzfilmjének, a *Ghost in the Shell*-nek a második része. Az 1995-ös kultfilm megszületésére hatással volt Ridley Scott 1982-es filmje, a *Szárnyas fejvadász*, amelynek alapjául Philip K. Dick *Álmodnak-e az androidok elektronikus bárányokkal?* című regénye szolgált. De legalább ennyire fontos lehetett Mamoru Oshii számára a cyberpunk irodalom 1984-es klasszikusa, William Gibson *Neurománc* című sci-fi regénye. A *Ghost in the Shell* újabb és újabb alkotások születését generálta, s nem csupán az eredeti animációs film nem különösebben fontos, de rendkívül látványos amerikai filmes adaptációra gondo-

lok, hanem például a tömegkultúrát is újraértelmező Mátrix-trilógiára. Ami a klasszikus műveltséggel már nem rendelkező nézők számára is könnyen élvezhető alkotás, ám telis-tele van olyan utalásokkal és idézetekkel, amelyek csak a klasszikus műveltségű befogadók számára érthetőek, s amelyek újabb és újabb rétegeit, árnyaltabb és összetettebb értelmezési lehetőségeit nyitják meg az alkotásnak. Ugyanezt tapasztalhatjuk a *Ghost in the Shell* 2004-es folytatásában is: a hihetetlen látványvilágú, az emberi test fontosságát tagadó, ahogy a rendező fogalmaz: „az emberi felépítést folyamatosan változásra készítető a technikának” a szellemre való hatását is bemutató rajzfilmet szintén telezsúfolták az európai filozófia évezredeinek legfontosabb műveiből vett idézetekkel. Ezek nem ismerete mitsem vesz el a film élvezhetőségéből, ám rendkívül sokat tehet hozzá a megértéséhez. Akkor mégis miért, mi szükség van rájuk? Parafrázálva az arisztotelészi gondolatot: a klasszikus műveltség csupán egy ékesség? Olyan ékesség, amelynek gyakorlati haszna aligha van, de szebbé, érdekesebbé, tartalmasabbá, élvezhetőbbé vagy éppen elviselhetőbbé teszi az életünket? Vagy végül is arra jó, hogy újra és újra szembesítsen bennünket emberi létünk alapkérdéseivel, hogy majd Madách Ádámjával együtt legyen valaki, aki megkérdezi a nagyon távoli jövőben, az űrben: „Őrjöngő röptünk, mondd, hová vezet?”

(<https://latoszogblog.hu> 2019)

Múzeum a kibertérben*

Ha lenne időgépünk, s elutazhatnánk a 19. századi Angliába, vajon mekkora esélye lenne annak, hogy egy unalmas hétköznapi délután boldogan mosolygó gyári munkásokkal találkozni a Viktória brit királynő és férje által 1852-ben alapított londoni Victoria and Albert Museum termeiben? Akkoriban Angliában a munkaidő átlagosan napi 11 óra volt, s csak a század végére csökkent 10 órára. Léteztek olyan munkahelyek is, ahol napi 14 órát kellett dolgozni. Mindezt természetesen heti hat napon, hiszen csak a vasárnap számított pihenőnapnak. Ha cinikus lennék, akkor azt írnám, az 1860-as években a munkásság tagjai közül egyedül bányászokkal futhatnánk össze egy múzeumi folyosón, mivel egyes angliai bányák olyan veszélyesek voltak, hogy a munkaidő nem lehetett több napi 7 óránál. S mivel a viktoriánus Anglia bányáiban a nők és a gyerekek is kemény fizikai munkát végeztek, elképzelhetetlen, hogy egy fárasztó nap után megmosakodva, tiszta ruhát húzva a munkások elmentek egy múzeumba. Az 1808 és 1882 között élt kiváló kulturális reformer, Sir Henry Cole mégis azt javasolta, hogy a munkásokat be kell csalogatni a múzeumokba, hogy a munkásember a felesége és gyermekei társaságában a múzeumokban frissüljön fel ahelyett, hogy „nélkülük piálna a nyilvánosházakban vagy a Gin Palotában.

* A Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola által szervezett, a 21. századi múzeumi terek használatáról szóló konferencián 2019. december 4-én Kápolnásnyéken elhangzott előadás rövidített változata.

A múzeum egyértelműen a bölcsesség és finom viselkedés irányába és majdan a mennyekbe tereli a munkásembert, míg az utóbbi lehetőség a brutalitáshoz és elkárhozáshoz vezet.”

Sir Henry Cole-nak sokat köszönhet az európai kultúrtörténet, de az a saját korában különösen illúziónak számított, hogy a gyári munkásság a múzeumokban töltse a valójában nemlétező szabad idejét, és a kocsma helyett ott költse el a kevéske pénzét. A bérek ugyanis rendkívül alacsonyak voltak, a legtöbb esetben éppen a létfenntartást fedezték: a munkaadók nemcsak arra törekedtek, hogy a munkaidő minél hosszabb legyen, hanem hogy a jövedelmek is minél alacsonyabbak maradjanak. S míg Cole az egyébként széleskörű alkoholizmus ellenszereként a múzeumot tűntette fel, a viktoriánus kor gyáriparosai álszent módon azt hangoztatták, ha magasabb béreket adnának a munkásoknak, azok a pénzt csak elinnák. Nem csoda, hogy a fizikai dolgozók nem-hogy múzeumba nem tudtak s nem is akartak járni, de még a ma alapvetőnek számító életkörülményeket sem tudták maguknak biztosítani. A londoni népesség 30,7%-a még a 19. század végén is szegénységben élt, 10%-a pedig egészségének megőrzésére sem volt képes.

A múzeumba járáshoz az igényen túl tehát szabadidő is kell, s ne csodálkozzunk azon, hogy az aktív keresők számára ez még ma is elsősorban hétvégi elfoglaltság. Ma már nagyon távolinak tűnik a 19. század – munkásokat kiszipolyozó – ipari fejlődése, természetesnek tartjuk az ötnapos munkahetet, illetve a sok ünneppel, a garantált szabadsággal lazábbakká tett aktív éveket. Pedig ez sem olyan rég fejlemény. Hazánkban is csupán 1972-ben valósult meg az első igazán látványos munkaidő-csökkentés, amikor bevezették a szabad szombatot, azaz hogy minden második szombaton nem kellett dolgozni. Ötnapos munkahét 1981

óta van, s csak 1984-ben csökkent a munkaórák száma heti 40 órára.

A múzeumba látogatás a kulturált időtöltésnek, szórakozásnak egészen speciális formája, ami teljesen eltér a színházba vagy a moziba járástól. Alig választható el a kirándulás, az utazás, a nyaralás élményétől, azaz a turizmustól. Ezért tapasztaljuk azt, hogy míg a saját településünk múzeumát és kiállítóhelyeit viszonylag ritkán keressük fel, egy utazás során – legyen az egy egynapos belföldi kirándulás vagy egy többhetes külföldi túra – általában mindenki betervez egy szép kiállítást, egy izgalmasnak ígérkező, vagy legalábbis kötelezőnek nevezett múzeumi programot. Ezért a múzeumi fejlesztéseknél és a muzeális intézmények működtetésénél sosem lehetnek mellékesek a turisztikai szempontok: mit akarunk megmutatni magunkból a hozzánk érkezőknek, legyen szó egy kistelepülési helytörténeti gyűjteményről vagy a nemzetközi kulturális vérkeringésbe is bekapcsolódó nagy intézményekről. A látogatók elsőprő többsége nem tudós, nem ismeri a múzeum alapfeladatait, nem foglalkozik a gyűjteménygyarapítás és feldolgozás alapvető jelentőségű tudományos céljaival. A komplex múzeumi élmény foglalkoztatja: a kiállítás szépségei, értékei, a szolgáltatások színvonala, amelybe egy komoly intézménynél ma már alapvető igény a jól felszerelt ajándékbolt és a kávézó-étterem is. A nagy múzeumok esetében a gyűjteménygyarapítás nem állhat meg a helyi értékek gyűjtésénél, mind a múzeumszakmai, mind a turisztikai szempontok azt kívánják, hogy a világ egészében ismert értékek közül is rendelkezzenek kincsekkel, műalkotásokkal, bemutatható tárgyakkal, értékekkel. Ugyanakkor a lokalitások felértékelődésével a helyi identitás szempontjából meghatározó értékek, valamint az importált műtárgyak helyes arányának és az egymás

mellé helyezésük hiteles kontextusának a megteremtése alapvető fontosságú feladat.

A dualizmus kultúrpápája, a Nemzeti Múzeum egykori főigazgatója, Pulszky Ferenc szerint a múzeumok „nemcsak a művelődési fokot jelzik oly pontosan, mint a hőmérő a temperatúrát, hanem egyszersmind mutatják azt is, mily állás az, melyet minden nemzet a politikai világban követel. Nagyhatalmasságok fővárosai, vagy azon nemzetekéi, melyek nagyhatalmi állásra igényt tartanak, világpolgári irányt követnek gyűjteményeikben; széles látkörüknél fogva semmi sem idegen előttük, mi az emberi nem művelődéséről tanúskodik s azt felderíti. Múzeumaik az emberi műveltség minden ágaira kiterjednek, a művészetnek – legszélesebb értelemben véve – képviselői s raktárai, melyekben mindenki általános átnézetet nyerhet az emberi nem összes művelődésének minden fázisáról az egész földtekén.

Korlátolt igényű nemzeteknél ellenben, melyek érzik másod- és harmadrendű állásukat, s éppen azért hiúsággal pótolják a nagy nemzetek önérzetét, inkább tartományi múzeumokat találunk, nem annyira közművelődési intézeteket a honfiak számára, mint kérkedési eszközöket, melyekkel az országot mutatják be az idegeneknek. Fő céljuk nem az, hogy a bennszülöttek minél többet tanulhassanak, hanem az, hogy az ide vetődött idegen ismerkedhessék meg az ország művelődésével s természet-ritkaságaival.”

Mára a múzeum a tömegek által kedvelt helyszín lett. Ha köztünk lenne Sir Henry Cole, örömmel nyugtázná: alig van olyan társadalmi réteg, amelynek tagjai ne jártak volna legalább egyszer múzeumban. Az emberek többsége számára közismert és kedvelt intézménytípusról van szó, ahova érdemes gyakran visszatérni.

Mi lesz a múzeummal a cyberkorban? Mit kezdünk azzal a ténnyel, hogy mire a Nyugat elérte azt az életszínvonalat, valamint idő- és munkabeosztást, amely a legtöbb ember számára egyre több, elérhető árú, minőségi kulturális szolgáltatás igénybevételét teszi lehetővé, addigra olyan konkurenciái jelentek meg a múzeumnak, amelyek a potenciális közönséget a valóságos kulturális terekből a virtuálisakba csábítják át? Hogyan reagál erre az intézményrendszer? Magyarországon a többség sehogy sem, legfeljebb a fenntartói és az állami támogatások növelését igényli, miközben lakonikus nyugalommal veszi tudomásul a folyamatosan csökkenő, statisztikailag már alig értelmezhető látogatószámot. Esetleg elkezd olyan tevékenységekkel foglalkozni, amelyek az alaptevékenységétől nagyon messze állnak, s amelyek ugyan lehet, hogy látogatót és bevételt hoznak, de valójában nem növelik a kiállítások nézőit. Az intézmények egy része a virtuális világban kezd el építkezni: az online kiállításoktól a hagyományos tárlatok digitális eszközökkel történő telezsűfólásáig. Egyesek azt gondolják, hogy VR-szemüvegekben kellene végigbandukolnunk a múzeumi tereken, érintőképernyőkkel a kezünkben. Mindezek fantasztikusan jó eszközök, új utat nyitnak, és nagyszerű élményt adhatnak a tudás közvetítésében, de ahogyan a fotográfia nem váltotta le a festményt, a mozifilmek megjelenése sem csökkentette a színház népszerűségét, úgy a mai technikai eszközök és az általuk generált új közlési formák, alkotási módok és új műtípusok sem kérdőjelezik meg a hagyományos múzeumok létjogosultságát. Viszont a kihívásokra válaszolni képtelen, megcsontosodott muzeológusokét, valamint a mindent valami úra lecserélőként igen. A közéletet kell megtalálni mind a muzeológusoknak, mind a múzeumpedagógusoknak, akik ha jó választ akarnak adni, akkor a gyűjteményeik értékeire, csodáira

építve éppen a múzeumok egyediségét és erősségeiket fogják kihasználni. A múzeumi digitalizálás stratégiai fontosságú feladat a műtárgyak archiválása, rendszerezése, dokumentálása, restaurálása, múzeumok közötti kölcsönzése, az illegális műkereskedelem megakadályozása szempontjából, ám ez nem pótolja a ma is időszerű múzeumi feladatokat. Csak a tárgyak egy részét ki kell hozni a kordonok és vitrinek mögül, fel kell szabadítanunk a raktárakat!

(2019)

Intézményes kultúrpolitika 2010–2020 között Magyarországon*

Viszonyítási pont: Minőség a kultúrában

2009-ben a választásra és kormányzásra készülve megírtuk a Fidesz kulturális programját. A *Minőség a kultúrában – Magyarország kulturális stratégiájának alapjai* című akkori vitaanyag alapvetéseire egy bő évtized távlatából visszagondolva érdemes szembenézni azzal, hogy a második, harmadik és negyedik Orbán-kormányok tevékenységében mi valósult meg mindabból, amit akkor meghatározónak gondoltunk, s mit írtak felül a mindennapi életünkben is jól érzékelhetően változó gazdasági és politikai körülmények, valamint a drasztikusan átalakuló kommunikációs térben a tudásszerzésnek és a kulturális fogyasztásnak az új formái. Az viszont bizonyos, hogy a kultúrához, az emlékezethez, az identitáspolitikához való viszonyunk abban az értelemben mit sem változott, hogy továbbra is kiemelt területnek tartjuk. Tudva, hogy az Európai Unióban és a világban zajló, a nemzetállami kereteket, a keresztény kultúrát, a kisebb nemzetek anyanyelvi kultúráját, az őshonos kisebbségek identitását veszélyeztető kulturális háború legalább olyan fontos, mint a gaz-

* Az írás rövidített változata az Orbán-kormány tízéves működésének alkalmból publikált kötetben jelent meg.

dasági erőforrások, a jobb életkörülményeket biztosító szállásterületek megszerzéséért folyó ádáz küzdelem. Azt is mondhatnánk, a 2010-ben kezdődött kormányzásunk első évtizedében nyilvánvalóvá vált, hogy nemzetünknek, illetve a határon túli magyarságot is képviselő nemzeti kormányunknak minden gazdasági, kül- és geopolitikai törekvése a kultúránkat és az emlékezetpolitikai törekvésünket szolgálja. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy egy politikai időszak mérlegének meghúzásakor leginkább a kultúra számít, az, hogy a közpolitikák összessége mennyiben szolgálta államalkotó nemzetünk és nemzeti kultúránk megmaradását és megerősödését, alapvető értékeink újabb és újabb nemzedékek számára való továbbadását. Ez az, ami meghatározza, hogy egy időszak, néhány kormányzati ciklus vagy a hatalomban eltöltött évtized összeáll-e korszakká.

Mindez aktív állami szerepvállalást feltételez, e tekintetben a gondolkodásunk és a szemléletünk mit sem változott. Miközben pontosan tudjuk, hogy a művészet, a gondolkodás, az alkotás és a vélemény szabadságát garantálnunk kell, mindez nem jelenti, hogy az államnak, a kultúrpolitikának ne lenne felelőssége és feladata. Ma is valljuk, amit 2009-ben leírtunk: „Számunkra a kultúra a társadalmi és politikai építkezés nélkülözhetetlen eleme. Az állam – mint a kulturális piac egyik jelentős szereplője – alakítója is a kulturális életnek. Feladata, hogy biztosítsa a feltételeket és kereteket, lehetőséget teremtsen a kultúra ápolásához, terjesztéséhez és megújításához. [...] Az állam a kulturális feladatokat nem bízhatja teljes mértékben a piacra, ugyanakkor az állami támogatás új, hatékony formáiról szabad, sőt kell is gondolkodnia. [...] Megítélésünk szerint az államnak aktív szerepet kell vállalnia a művészeti intézményrendszer létrehozásában és működtetésében, nem bízhatja azt sem kizárólag a spontán piac-

gazdasági folyamatokra, sem pedig kizárólag az önszerveződésekre. Emellett bővítenie kell azokat a lehetőségeket, amelyek erősítik a civil szervezeteket, és ösztönzik a magántámogatásokat.”

Továbbra is érvényesnek tartjuk, amit 2009-ben a *Minőség a kultúrában* című kiadványban úgy fogalmaztunk meg, hogy „A polgári kulturális politika tudatában van annak, hogy mindazért, amit az elmúlt korok a jelenre örökül hagytak, felelősséggel tartozik az elődöknek és az eljövendő nemzedékeknek is. Fontos számára a történeti megközelítés, azaz a jelen struktúráiban, szokásaiban és kulturális gyakorlatában rejlő múlt feltárása és megértése; s döntéseit is csak ezek ismeretében hozhatja meg.

A kultúra természeténél fogva folytonosan mozgásban van, átalakul, s időről időre megújul. Ezért egy polgári kulturális politika egyformán értékesnek tartja a hagyományápolást és a legmodernebb progresszív alkotó- és előadó-művészetet. A kultúra egészére nyitott, s meggyőződése, hogy a kulturális tradíció és a korszerűség összeegyeztethető – a minőség alapján. Megítélésünk szerint a kultúra ereje a minőségben rejlik.”

Konzervatívizmus és progresszió

A kulturális tradíció és a korszerűség összeegyeztethetőségének, a konzervatívok minőségszemléletének egyértelmű hagyománya van a magyar politikában. Hóman Bálint egykori miniszter úgy fogalmazott, hogy „Csak a tehetséget ismerem el a művészetben, s nem az irányt.” A kulturális térben zajló verseny, a művek és alkotók versengése nehezen választható el az erőforrások megszerzéséért folytatott küzdelemtől, amelyet a sajtóban manapság kultúrharcnak aposztrofálnak, szándékosan összemossa az egzis-

tenciáért folyó csatákat a valódi, európai léptékű, már korábban említett identitásküzdelemmel. Mi is tudjuk, a kultúrában sosem lesz béke, a kulturális forrásokért és intézményekért zajló, kultúrharcnak csúfolt küzdelem természetes dolog. Hóman erről is világosan nyilatkozott: „Nem békét akarok a művészetben, én a művészetben versenyt akarok...”

A huszadik század legmeghatározóbb kulturális vezetője, Klebelsberg Kuno *A műveltség megújítása* című 1929-ben megjelent írásában a mai Fidesz–KDNP kormány számára is egyértelműen kijelöli az irányt:

„Konzervatív barátaim közül többen kérdezték, miért nem léptem fel hatalmi eszközökkel az irodalmi és művészeti modernizmus ellen? Azért nem, mert hiábavaló lett volna és mert ehhez nincs is jogom. Hiába való lett volna, mert a szellem története világosan mutatja, hogy valahányszor az állam hatalmi eszközökkel akar beleavatkozni irodalmi vagy művészeti vitákba, e kísérleteknek sorsa kudarc lett, és nevetségbe fűlt. A szellemi világban az állam szükségképpen brutális kezétől érintetlenül az erősebb gondolatnak kell szabadon győznie.

Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy saját nézetemet minden kényszer vagy állami eszköz igénybevétele nélkül a meggyőzés eszközeivel igyekszem érvényre juttatni.”

Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy 2010-re a versenyfeltételek olyannyira torzultak – részben a sok évtizedes kommunizmus örökségének, részben a rendszerváltás utáni évek felhalmozott adósságainak, 12 év balliberális kormányzásnak köszönhetően –, hogy az államnak olyan feltételeket kellett teremtenie, amely a konzervatív szellemi tábor, művészeti közösség és a határon túli magyarság számára is esélyt adott a kulturális versenyben való részvételre. Amit ellenfeleink, hazai és külföldi

liberális kritikusaink a kultúra autonómiájába való beavatkozásaként állítottak be, nem más voltak, mint az egyértelmű versenyhátrány tompítására, az esélyegyenlőség megteremtésére tett kísérletek.

Szabadság és autonómia

Minden olyan lépésünk, amelyet az ellenzékünk a szabadság felszámolásának állított be, valójában a szabadság általánossá tételéről szólt. Azoknak a 2009-ben papírra vetett gondolatoknak az általános érvényűvé tételéről, amelyben egyébként elviekben közmegegyezés van: „Az államnak biztosítania kell a kultúra autonómiáját és a művelődés szabadságát. [...] A művészeti élet szabadsága a művészi alkotómunka szabadságát, valamint a művészeti alkotások bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti, ami elválaszthatatlanul összekapcsolódik a művészetek állami támogatásával. Az állam feladata az is, hogy – különös figyelemmel a gyermekekre és a fiatalokra – felkeltse és fenntartsa a kultúra és műveltség iránti igényt a közgondolkodásban.” De hogy idáig eljussunk, számos más, több évtizedes adósságot kellett törlesztenünk. Egyértelművé kellett tennünk, hogy a rendkívül gazdag, változatos kulturális élet, mely 2010-ben is jellemezte hazánkat és különösen a fővárost, az még nem jelenti egyben azt is, hogy a kultúrában ne lettek volna olyan irányított folyamatok, amelyek súlyos tehertételként nehezítették a valódi verseny kialakulását. Ha a szocializmus éveire, különösen is az utolsó évtizedére tekintünk, láthatjuk, hogy akkor is, a diktatúra alatt is színes és pezsgő kulturális élet zajlott Magyarországon. Akkor is éltek köztünk kiváló alkotók, és léteztek jól működő intézmények. A magyar

kulturális intézményrendszerre madártávlatból rátekintve úgy tűnt, hogy az gazdag és változatos. Közelebbről már látszott, hogy voltak hiányosságok, melyeket az azóta eltelt évtizedek sem orvosoltak. Ezek kezelése egyértelműen 2010 után kezdődött meg, ami jelzi, hogy 2010 korszakhatár az 1990 utáni demokratikus Magyarország életében, s a kétharmados kormányzás nyújtotta jogalkotási lehetőségek még az 1998 és 2002 között működött Országgyűlés és az első Orbán-kormány tevékenységéhez képest is jelentős tartalmi különbséget mutatnak. Ugyan elindultak nagyon jó folyamatok 1990 után, de hol a jobboldal kétharmados felhatalmazása, hol a baloldal jószándéka hiányzott a végig vite-lükhöz. Ezek közül kiemelkedő fontosságú a határon túli ma-gyarság szellemi és lelki integrálása – részben a nemzet szövetébe, részben pedig kulturális értelemben. A diktatúra bukása utáni törlesztés első szimbolikus lépése az volt, amikor Antall József miniszterelnök lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének nevezte magát. Konkrétan csak a 2010-es politikai fordulat után elfogadott új Alaptörvényben tettük egyértelművé: a magyar ál-lamnak kötelességei vannak a határon túli magyarsággal szem-ben. Nagyon hosszú volt az az út, amíg eljutottunk odáig, hogy a magyar állampolgárságot önkéntesen felvehetik a határon túli magyarok. Ez egy lelki rehabilitációs munka is volt, de emellett nagyon fontos kulturális mozzanatai is vannak, többek között az első kormányunk által kiépített határon túli magyar kulturá-lis támogatási rendszer helyreállítása, melyet 2002 és 2010 között a szocialista-szabad demokrata kormányzás rombolt le. Mind a Bethlen Gábor Alap megszervezése, mind a határon túli pályáza-tok, műemlékfelújítási programok elindítása, a határon túli törté-nelmi magyar egyházak támogatása ezt a célt szolgálta. Az őshonos magyar kisebbségek intézményeivel együttműködve az Orbán-

kormány elmúlt évtizedében sokat léptünk előre a nemzet kulturális egyesítése terén.

Az anyaországi civil világ újrateremtése szintén a rendszerváltozás utáni időszak nagy kihívása volt. Ebben hatalmas előnyre tettek szert azok, akiket már a nyolcvanas évek fellazuló diktatúrájában kinéztek maguknak és jelentős magánforrásokkal támogattak, majd képeztek is a Soros Alapítvány vezetői és aktivistái. A 2010-es évekre egy olyan civil világ létezett Magyarországon, amelynek egy jelentős része nem alulról létrejövő, hanem a liberális politika által direkt vagy indirekt módon generált szervezet volt. Ennek a lazítása óriási kihívás, s részben kultúrpolitikai, a közművelődéshez is köthető kérdés. Hiszen a baloldal helyzeti előnyének a kialakulása már jóval a Soros Alapítvány hazai megjelenése előttre tehető. 40 év kommunizmus ugyanis leszoktatott bennünket a civil aktivitásról. Leszoktatott bennünket a valódi önszerveződésről és öntevékenységről: álcivil szervezetek, a kommunista hatalom által létrehozott struktúrák, főállású szakszervezeti bizalmik uralkodása jellemezték a rendszerváltozáskori hazánkat. Gyakorlatilag 40 év kommunizmus minden egykori valódi civil aktivitást elpusztított vagy maga alá gyűrt, a mai napig sem tudunk ebből kilábalni.

Kultúra és identitás: a kurzusépítés alapjai

Korai lenne ítéletet alkotni, s különösen hiányzik az elemzői távolságtartás egy olyan személy részéről, aki az elmúlt években folyamatosan alakítója volt a Fidesz kultúrpolitikájának, s akinek a célja az elmúlt évtized értékelésén túl a konzervatív oldal számára fontos kulturális témák meghatározása, ezért nem jelenthetem

ki, hogy az Orbán-kormányok elmúlt tíz éve összeállt egy kulturális értelemben is felfogható kurzussá. A szándékunk viszont egyértelmű: olyan alapokat letenni, olyan identitásmegerősítő programokat alkotni, amelyek révén a mögöttünk hagyott évtized és az előttünk álló évek, s talán évtizedek egy szellemileg is jól körülhatárolható politikai-kulturális korszakká állnak össze. Ebben a kurzusépítő munkában a kultúra, pontosabban a kulturális igazgatás állami és azon kívüli, például a Magyar Művészeti Akadémiába outsourcingolt területei évről évre egyre jelentősebb szerepet kaptak. Hiszen egy történelmi dimenzióban is értelmezhető kurzusnak a kultúra és az attól elválaszthatatlan emlékezetpolitika az alapja, s ezt egészíti ki, teszi teljessé a sport-, a család- és ifjúságpolitika. A sikeres gazdaságpolitika mindennek az alapjait teremti meg. Hiszen a jól működő gazdaság, a szigorú költségvetési fegyelem, az eredményes infrastruktúra-fejlesztés, a hatékony egészségügy mit sem ér önmagában: alacsony inflációra, csökkenő államadósságra, új utakra, kortárs épületekre, korszerű, jól felszerelt kórházakra, értékes ipari termékekre, járművekre, gépekre, számítógépekre akkor is szükség lenne e kis hazában, ha a Kárpát-medencében már senki sem beszélne magyarul, s nem élne olyan ember, aki el tudná olvasni a szép magyar családneveket a magukra hagyott ősi temetők sírkövein. Az Orbán-kormány kultúrpolitikáját és a nemzetek Európájának megmaradása érdekében folytatott Európai Unión belüli küzdelmét annak a felismerése alakítja, hogy Magyarország éppen attól marad magyar ország, ha a kultúra, a nyelv, a történelmünkhöz és a hagyományhoz való viszonyunk alapjai nem változnak, s azok a jövőben is abroncsként fogják össze az itt élőket, és az innen elszármazottakat. Már 2009-ben Kötcsén úgy fogalmazott Orbán Viktor, hogy a kormányzás célja és feladata „Magyarország köz-

jogi értelemben vett vezetése, tartalmilag pedig annak biztosítása, hogy a nagybetűs Magyarország kisbetűvel és két szóban írva: magyar ország maradjon.” Tegyük hozzá, stabil és békés állam maradjon, aminek a jelentőségét sosem árt eléggé hangsúlyoznunk, amiként azt Douglas Murray is megtette egy interjújában: „Nagyon szerencsések vagyunk, hogy ilyen korban és itt élhetünk. Meg kellene értenünk, hogy mindezt történelmi múltunkon és körülményeinken kívül a gondolataink és a hitünk által értük el – amelyek mindig is kultúránk integráló, központi részei voltak. Újra kapcsolatba kell lépünk a történelmünkkel, meg kell őriznünk, részeivé kell válnunk és meg kell élnünk ezt a történelmi hagyományt. Mindezt egy olyan korban, amikor másfelé terelnek minket, amikor meg akarnak változtatni minket, de úgy, hogy nem igazán mondják meg, pontosan mivé kellene válnunk. Meg kell tartanunk Európa hitét – és nem csak a vallásos hitre gondolok –, hinnünk kell Európában és abban, amit elértünk, ezt pedig meg kell próbálnunk továbbadni.” Mindez egybevág azzal, amit az Orbán-kormány az elmúlt évtizedben tett a keresztény Európa, a nemzetállamok szövetségére épülő Európai Unió és Magyarország érdekében.

Békés Márton a 2018 februárjában publikált *Tihanyi tézisek* című írásában öt pontban foglalta össze azt a cselekvési programot, amely a jelenlegi politikai kormányzást korszakká érleli. Felvetései egybevágóak azokkal a gondolatokkal, és elképzelésekkel, amelyek a Fidesz–KDNP frakciónak is felvetődtek: történelmi szükségszerűség a kultúrát a politika fókuszába emelni, és az – európai, s azon belül a magyar – identitásunk megerősítését kell az előttünk álló időszak fő feladatákként definiálni. Ahogy Kornis Gyula írta 1921-ben: „a kultúra az a cél, amelyet a hatalomnak a jogtól szabályozott alkalmazása szolgálni

köteles”. Nyilvánvaló tehát, hogy „az állam valamennyi tevékenysége közül legfontosabb, centrális jelentőségű a kultúrpolitika.” Békés Márton szerint is az a kérdés, hogy „korszak lesz-e a rendszerből. A rendszer politikai rend, a korszak viszont több ennél: rá jellemző kulturális milió; vagyis szellemi eredmények összefüggése, közös hangulat és társas gesztusok sajátos közege, ízlés-világ, a viselkedés módja.” A hatalom megszerzése és megtartása önmagában még nem garancia a kurzusépítésre, pusztán csak az alapot jelenti. Arra szándék, politikai cselekvési terv és kellő forrás kell, valamint a terveket megvalósító személyek. Békés Márton szerint „a jobboldali konzervatív kulturális közeg többszólamúvá vált”.

A sokszínűség érdem, s remélhetőleg az egymás mellett felcsendülő szólamok képesek interakcióba is lépni egymással. S pontosan ez a lényeg. Egyrészt a szellemi világban a tájékozódást segítő kánonok létrejöttének a folyamata valóban „diszkurzív és kritikai folyamat”, s „nem feltétlenül igényli a konszenzust”, amely folyamatban a saját lokális közösségeink kánonjainak a megteremtése, „a saját referenciák követése erősíti az összetartozás érzését és biztonságot ad”. Másrészt viszont a nemzeti kánon kialakulása elképzelhetetlen az egymás mellett élő kisebb és nagyobb szakmai közösségek kánonjainak versengése, interakciója nélkül, s ebben a versenyben a polgári oldal évtizedes kormányzása után is hátrányban van. Ez az, amit a liberális kánonalkotók pontosan tudnak, s néhányan a jobboldali elemzők szerint éppen emiatt szorgalmazzák a konzervatívok kánonalkotási feladatát, illetve annak a szükségességét, hogy a saját referenciáinkhoz igazodjunk. Hiszen a valóban megszűnőben levő liberális hegemónia hatása még ma is olyan erős, hogy a konzervatív értelmiségi tábor tagjainak jelentős része hozzájuk méri magát, s ezzel

legitimálja azt a törekvésüket, hogy ők maradjanak kánonalkotó szerepben.

Ezt kell megváltoztatnunk. Mivel az egymás mellett létező, egymással konkuráló, egymásra ható kánonok poétikai és politikai értelemben is létező kategóriák, a kérdés az, hogy végül a folyamatosan formálódó nemzeti kánon mire, melyik kánonra fog épülni? Hogyan lesz a párhuzamosan létező kánonokból egy olyan közös, ami egyébként valóban nem feltétlenül igényli a konszenzust? Ez azért stratégiai kérdés, mert – miként Békés is megfogalmazta – „a kánon eligazít afelől, hogy mi van a körön belül és mi nem.” Ezt a munkát viszont nem a kormánynak kell elvégeznie, hanem a szellemi elit azon részének, amely magát a konzervatív oldalhoz tartozónak véli, függetlenül attól, hogy éppen azonosul-e a kormány munkájával, vagy annak egyes aspektusait – a szimpátiája, korábbi támogató szavazata ellenére, értelmiségi módon – erős kritikával illeti. A kormánynak ebben a lassan és módszeresen elvégzendő munkában az a része, hogy feltételeket és forrásokat biztosítson, vagy ahogyan korábban fogalmaztam, esélyegyenlőséget teremtsen. Ezt a kormányoldal meg is tette: a Magyar Művészeti Akadémia intézményesítésétől kezdve, a Magyar Tudományos Akadémia kutatói hálózatának átszervezésén, új kutatóintézetek, a jelentős forrásokból gazdálkodó Kárpát-medencei Tehetséggondozó Kft. vagy a Nemzeti Filmalap létrehozásán keresztül, számos fontos és erősen feltőkésített kulturális és művészeti program elindításáig. Mindez a magyar kultúra ügyét, valamint a korábban méltatlanul háttérbe szorított konzervatív elit kárpótlását szolgálta. Ezzel a kulturális élet szereplőinek kell élniük, tehát a korszak létrejöttének van egy kormányzaton kívüli, a kormányoldal által nehezen befolyásolható feltétele is: felismeri-e a történelmi lehetőséget a konzervatív szellemi hold-

udvar, és túl tud-e lépni a szocializmusból örökölt, az Antall-kormány kudarcaival megfűszerezett sértettségén és sérelmi politikáján. Ennek a jelei még nem látszódnak, sőt a mögöttünk hagyott évtized nyilvános kultúrharcos vitáit és álvitáit nem egyszer az jellemezte, hogy a megszólaló, önmagukat konzervatívként vagy kormánypártiként definiáló értelmiségei, művészei, újságírói a saját politikusaikra mutogatnak, számon kérve, hogy a kétharmados többség nem tett meg mindent a liberális kulturális hegemónia megtörése érdekében. Ignotus 1908-ban leírt szavaival kell azokat is óvatosságra intenünk, akik ma meg akarják mondani a kormánynak vagy az állami intézmények vezetőinek, hogy kiket szabad támogatni, felléptetni, rendezésre felkérni, kik is az igazi konzervatívok, az igazi magyarok. Az Orbán-kormányok sikerrel küzdöttek azon szűkkeblűség ellen, mely „minden újabb törekvésre, hangra vagy formára kimondja a szentenciát, hogy nem magyar, s védekezésre szólítja fel ellene a nemzeti szellemet.”

A kulturális szűkkeblűség általánossá válásának elkerülését, a sértettség felszámolását, a tehetség kibontakozását a megfelelő alkotási feltételek biztosításával lehet a legkönnyebben elérni. A választási győzelemre készülő Fidesz miniszterelnök-jelöltje zárt körben, a kötcsei értelmiségi találkozón elhangzott politikai programbeszédében ezt a kérdést is érintette 2009 szeptemberében. Orbán Viktor szerint „a kultúrpolitikának az a feladata, hogy azokat a személyeket és csoportokat, akik értékeket hoznak létre, megbecsülje, elismerje és alkotásra sarkallja, az így megszületett mintákat pedig a megfelelő formák és csatornák megtalálásával eljuttassa az emberekhez – ha úgy tetszik: a tömegkultúra részévé tegye.” Bibó István nyomán Orbán Viktor megfogalmazta, hogy milyen feltételeket kell biztosítani a szellemi elit számára: „ahhoz, hogy az elit teljesíthesse a kultúrateremtésen keresztül

fennálló kötelezettségét, néhány létformát nem választhat – már amennyiben szépen, nemesen és választékosan kíván élni. Ez az a minta ugyanis, ami kívánatos lenne, ha a társadalomban elterjedne. Szépen, nemesen és választékosan márpedig nem lehet élni, ha az elit az önteltség állapotában van. Akkor sem, ha az ön-elégültség, akkor sem, ha a törtetés állapotában van, akkor sem, ha az állandó támadás, vagy éppen a szorongás állapotában leledzik, s akkor sem, ha a számonkéréstől való félelem, az önvédelmi reflexek vagy az állandó önigazolási kényszer határozza meg a mindennapjait. Ezt mind el kell kerülni. Úgy gondolom tehát, hogy a következő kulturális kormányzatnak az a dolga, hogy a magyarországi kulturális elit számára ezeket a létformákat elkerülhetővé tegye, és a nyugodt lelkiállapothoz, a teremtő alkotáshoz, valamint a szép, nemes és választékos élethez szükséges feltételeket megteremtse és biztosítsa.”

Bővülő költségvetési források

A szabad alkotáshoz, a meglevő és az újonnan alapított intézmények működtetéséhez megfelelő költségvetési forrásokra van szükség. A 2010 előtti baloldali kormányzás időszakához képest jelentős eredményeket értünk el. A kormányváltáskor ugyan államcsőd közeli helyzetben vette át az Orbán Viktor vezette kabinet az ország irányítását, az elkövetkező években mégis maradt forrás a baloldal által okozott károk orvoslására. Ez nagymértékben összefüggött a megyei önkormányzati rendszer átalakításával, a megyék intézményfenntartói szerepének megszüntetésével, illetve az önkormányzatok adósságkonszolidációjával. Első lépésben a levéltári rendszer átalakítása történt meg 2012 őszén

a megyei levéltárak integrálásával a Magyar Nemzeti Levéltárba. A következő etapban a megyei könyvtárakat és a megyei múzeumok központi intézményeit – néhány kivételtől eltekintve – az állam átadta megyeszékhelyeknek, a múzeumi fiilálékat pedig azok a települések kapták meg, amelyek területén az intézmény működött. Kettő kivételével a megyei művelődési központok is megszűntek, feladataikat javarészt a Magyar Művelődési Intézetből létrejött Nemzeti Művelődési Intézet vette át. Mindezzel párhuzamosan 2013-ra visszaállítottuk azt az önkormányzatok számára adott kulturális normatívát, melyet a baloldali kormány 2010 előtt megszüntetett, s amelyből az alkotmányban, majd az alaptörvényben, az önkormányzati és az ágazati törvényben rögzített kötelező önkormányzati kulturális feladatok finanszírozhatók. Az önkormányzatok támogatása így jelentősen megnőtt, s ezt a normatívát a kistelepülések esetében 2018-ban még tovább emelte a kormány.

A mögöttünk hagyott évtizedben a kultúra valamennyi területén komoly forrásnövekedést könyvelhettünk el. Ez nemzetközi összehasonlításban is komoly eredmény. Az Eurostat statisztikája szerint az európai államok közül évek óta Magyarország fordít a legtöbbet a szabadidős tevékenység közé sorolt sport, vallási és kulturális célú kormányzati kiadásokra. A tisztán kulturális célú kiadások tekintetében – a GDP-arányos adatokat figyelembe véve – harmadik éve van az első helyen az EU tagállamai között. Nyilván ebben a büszkeségre okot adó adatot két nagyon fontos dolog árnyalja: egyrészt a második és harmadik Orbán-kormányok idején megvalósított kulturális nagyberuházásokra fordított összegeket is tartalmazza a statisztika, másrészt hazánk jelentős forrásokkal támogatja a környező országok őshonos magyar kisebbségeinek kulturális életét, illetve az elmúlt bő félévszázadá-

nak nyugati emigrációjának identitásmegőrző szervezeteit és programjait. De ezen források levonása esetén is kimagaslónak mondható az állami költségvetés kulturális téren történő vállalása. 2018-ban Magyarország GDP-arányosan a költségvetésének 1,3 százalékát fordította kultúrára, ez az uniós átlagnak (0,4%) több mint a háromszorosa. Közvetlenül utánunk Lettország következik 1,1 százalékkal, míg a velünk szomszédos Ausztria 0,5, Szlovénia 0,7, Szlovákia 0,6, Horvátország 0,7, Románia 0,4 százalékát fordította a költségvetésének kultúrára. Ugyanekkor az uniós sereghajtók 0,2 százalékkal Ciprus, Egyesült Királyság, Görögország és Írország voltak.

2009-ben a Fidesz kulturális programjában kifejeztük azon szándékunkat, hogy „A magyar kultúra megőrzéséhez, megújításához és minél szélesebb körű terjesztéséhez mindenekelőtt a kultúra finanszírozási elveit kell újragondolnunk.” Ez megtörtént, a pozitív változást mind a kulturális finanszírozás szerkezetében, mind a kultúrára fordított források folyamatos növekedésében tetten érhetjük. A kultúrára fordított költségvetési források növekedését jó láthatjuk a számokból. 2010-ben összességében 72 milliárd forintot fordítottunk kulturális kiadásokra. Egy évtizeddel később, 2020-ban ez a szám már 578 milliárd forint. A 2010-es kormányváltást követően az ország gazdasági stabilitásának a megteremtése, az adósságsapda, sőt az államcsőd elkerülése miatt 2011-ben nagyon visszafogott kulturális költségvetéssel lehetett számolni. Ha csak a szaktárca – beruházási és fejlesztési források nélküli – előirányzatait nézzük, akkor látható az Orbán-kormányok mozgásterének növekedése: 2011-ben az állami kulturális intézmények fenntartására 19.570.400 e Ft állt rendelkezésre, ez 2020-ban már 49.912.405 e Ft. A fejezeti kezelésű előirányzatok esetében még látványosabb a növekedés

dinamikája: 2011-ben 2 milliárd 55 millió forint állt rendelkezésre a kulturális tárcánál, 2018-ban (ez az eddigi csúcscsúcsadat) 82 milliárd, ami 2019-ben 63,8 milliárdra csökkent, de 2020-ban már újra növekedett, 79,2 milliárdra.

A társasági nyereségadóra épülő támogatási rendszer kivezetése

A kulturális terület jelentős forrásnövekedése részben annak a taotámogatási rendszernek volt köszönhető, melynek az előadó-művészeti szervezetek voltak a kedvezményezettjei. A rendszert a szocialista kulturális vezetés idején dolgozták ki, de üzemszerűen 2010 után tudott működni. A hihetetlen nagyszámú visszaélésnek köszönhetően 2019-re megszüntettük ezt a támogatási rendszert, ám a forrás nagy része (37,5 milliárd forint) bázisként beépült a kulturális terület költségvetésébe. A regisztrált előadó-művészeti szervezeteknek 2009. november 12. óta volt lehetőségük igénybe venni a nyereséges vállalatok társasági adójából nyújtott támogatásokat. Az állam által átengedett forrás után a „mecénást” további állami kedvezmények is megillették, ezzel is arra motiválva őket, hogy az adójukat ne közvetlenül a költségvetésbe fizessék be, hanem valamelyik színházi, zenei, táncos intézménynek vagy szervezetnek. Közel egy évtized alatt egész iparág alakult ki a taotámogatások közvetítésére, aminek következtében már rég nem érvényesült az a jogalkotói szándék, hogy minőségi színházi produkciók létrejöttét és anyagi biztonságát teremtsék meg ennek a támogatási formának a működtetésével.

A 2009-es bevezetésekor 51 szervezet jutott így többletforráshoz, összesen 875 millió forint erejéig, s ez a felhasznált adóösszeg

évről évre dinamikusan növekedett. 2010-ben 6,5 milliárdon osztozott 126 szervezet, 2011-ben 9,5 milliárdon 149, 2012-ben 11,6 milliárdon 186, 2013-ban 17 milliárdon 389, 2014-ben 22 milliárdon 404, 2015-ben 22 milliárdon 266, 2016-ban 25,6 milliárdon 287 intézmény osztozott, persze korántsem azonos mértékben. 2017-ben 37 milliárd 460 millió forintnyi adót engedett át az állam 315 előadóművészeti szervezeteknek.

Óvatos becslések szerint a támogatási összegnek minimum a 10 százalékát adták vissza „jutalékként”, de egyesek szerint a kézen-közön eltűnő pénz nagysága 2017-re már meghaladta a 7 milliárd forintot. Ráadásul a vélelmezhetően törvényesen felhasznált források nagy része is olyan produkcióknál és társulatoknál landolt, amelyek egyáltalán nem tartoznak a minőségi kategóriába, s nem is méltók a támogatásra. Mindeközben 2017-ben a Nemzeti Kulturális Alapnál kevesebb mint 800 millió forintot osztottak szét a nagyszámú színházi, zenei és táncos pályázó pályázataira. Ehhez jött még hozzá az üres adathordozók után beszedett díjaknak az NKA által felosztott része: a könnyűzenei támogatások nélkül ez nem éri el a 300 milliót.

Az állam újraelosztó szerepe hihetetlen mértékben és módon sérült, s a kormány úgy döntött, ennek az óriásira duzzadt forrásnak a felosztásáról a kultúrpolitika nem mondhat le, ezért 2019 óta a szaktárca osztja el a költségvetésébe beépült 37,5 milliárd forintot.

Strukturális változások az igazgatásban – fontosabb jogszabálmódosítások

Kormányzásunk kezdetén komoly vitát váltott ki a humán csúcsmínisztérium létrehozása. Az igazgatási szempontból a kultúrához

sorolt területek nagy része a Nemzeti Erőforrások Minisztériumához került 2010-ben (2012-től Emberi Erőforrások Minisztériuma az elnevezés), ez alól a kivétel a külföldi magyar intézetek hálózatát és a hungarológiát összefogó Balassi Intézet felügyelete és irányítása volt, amely 2014-ig az igazságügyi, azóta pedig a külügyi tárcához tartozik. A kulturális terület fennmaradó része sem maradt egy kézben, 2010 és 2014 között az akkor még egy helyettes államtitkársággal működő államtitkársághoz tartozott az örökségvédelem irányítása és felügyelete is, ez 2014 után átkerült a Miniszterelnökséghez. A filmművészetrel és filmiparral kapcsolatos jogszabályelőkészítés és ellenőrzés ugyan továbbra is az Emmi kompetenciája, ám a valóságos irányítás a magyar mozgóképipar fejlesztéséért felelős kormánybiztosnál, illetve a 2011-ben létrehozott Magyar Nemzeti Filmalapnál (2020 óta Nemzeti Filmintézet) van.

A szakterület kormányzati képviseletének struktúrájából nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni, az igazgatástörténet is azt igazolja, hogy a minisztériumok közötti hatáskör- és feladatmegosztás mindig is változott, részben a kormányfői elvárások, részben pedig az éppen hatalmon levő párton belüli, vagy pártok közötti erőviszonyok miatt. Bár végeláthatatlan akadémikus viták folynak arról, hogy jobban szolgálná-e egy a kulturális értelemben kurzusteremtő szándékú kormányzás céljait egy önálló kultusztárca, egy bizonyos: hatalom- és irányítástechnikai szempontból a nagy humánminisztériumi koncepció életképes volt. Különösen a kormányzásunk első négy évében láttuk hasznát annak, hogy számos kérdés nem a kormányüléseken, hanem minisztériumi kereteken belül dőlt el (ilyen volt például a baloldali kormányzatoktól örökölt gazdasági csődhelyzet elkerülését szolgáló költségvetési zárolások ügye, amikor a humánterületek

az Emmin belül voltak kénytelenek rendezni a rájuk rótt teher belső elosztását – ez sok fontos feladat megoldására hagyott időt és teret). S ne felejtjük el, a sokszor példaként élénk állított klebelsbergi tárca is egy hasonlóan nagy konglomerátum volt.

A csúcsminisztérium kezdeményezésére az Országgyűlés számos olyan törvényt fogadott el, amelyek eredményeképpen jelentős strukturális változások valósultak meg. A Fidesz 2009-es kultúrpolitikai programjában két hangsúlyos ígéret fogalmazódott meg: egyrészt a régészeti terület átalakítása, másrészt az előadó-művészeti törvény hibáinak korrigálása. Ezért közvetlenül a kormányváltás után megkezdődött a régészeti törvény felülvizsgálata. 2009-ben úgy foglaltunk, hogy „Történelmi okokból nemzeti kulturális örökségünk jelentős része régészeti örökség. Ez az államot komoly felelősségvállalásra kötelezi.” Hazánkban a nemzeti identitás szempontjából meghatározó jelentőségű régészeti örökség védelme, valamint egy-egy terület régészeti szempontú gondozása hagyományosan a leleteket őrző és bemutató közgyűjtemények feladata. „A megyei múzeumi rendszer megújításával hatékonyabbá tehető az örökségvédelmi munkák előkészítése és lebonyolítása. Ennek érdekében szükséges a terület jogi szabályozásának finomhangolása, a feladatok egyértelmű lehatárolása, különösen az állami nyomvonalas és a nemzetgazdaságilag kiemelt jelentőségű beruházásokat megelőző feltárások esetében.” A kormányzati ciklus elején a régészeti feltárási jogot visszaadtuk a területileg illetékes megyei múzeumoknak, s megszüntettük a baloldali kormányzás alatt létrehozott központosított szervet, a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálatot. Akkor ez jó s a vidéki értelmiségi támogatóink által nagyon várt döntés volt, ám ezzel egy olyan változás indult el, amely az örökségvédelem, s különösen is a régészeti terület folyamatos átalakítását hozta

magával. Ugyanis ha már 2010-ben meghozzuk a döntést a megyei múzeumi intézményrendszer 2012-ben végig vitt, már ismertett átalakításáról, akkor érdemes lett volna a KÖSZ-t megtartani. Így egyszerre két szempont, a régészeti szakmai és az esetleges lelőhelyeket is érintő beruházói, befektetői szempont érvényesülhetett volna. Kormányzásunk első évtizedének végére mi magunk is visszatértünk az előzetes régészeti feltárások központosításához, s tíz év távlatából visszatekintve ez a folyamat túl nagy vargabetűnek tűnhet. Ám mindez csak utólag látszik, tudva, hogy a jó kormányzásban mind a tárcasovinizmust, mind a saját szűkebben vett szakterületünk szakszervezeti szemléletű képviselőjét mellőzni kell, mert a közjó és az ország fejlődése érdekében sem a kulturális értékek feltárását és megmentését, sem a gazdaság hatékonyságának, termelékenység növelését nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezek helyes egyensúlyát kell megtalálni. S bár vitathatatlan, hogy az egész kulturális igazgatásban a régészeti területen kaptuk a legtöbb szakmai bírálatot, ezek nyilvánosságbeli súlya, politikaformáló szerepe eltörpült más – például a CEU-t, az MTA-t, az SZFE-t, a médiaviszonyokat érintő – viták mellett. Ez részben a régészeti és múzeumi szakma gyenge érdekérvényesítő képességének, részben a téma szakmai jellegének volt köszönhető. Az örökségvédelemben nem csupán a régészet területén alakultak ki viták. Az örökségvédelmi rendszer átalakítása során 2012-ben komoly támogatással hoztuk létre a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központot, új műemlékvédelmi szemléletet szorgalmazva és a széttagolt intézményeket (Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt és a Műemlékek Nemzeti Gondnokságát) integrálva. A Forster Központ 2017. január 1-jével, a Miniszterelnökséget vezető akkori miniszter, Lázár János javaslatára szűnt meg, egyes feladatköréit

a Miniszterelnökség, a Magyar Művészeti Akadémia, illetve a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. mint jogutódok vették át. Bár világörökségi kérdésekben is zajlottak a nyilvánosságban politikai viták, elsősorban a budavári királyi palota és a polgárváros egyes épületeinek felújítása és rekonstrukciója kapcsán, magát a 2011-ben elfogadott, a világörökségről szóló törvényt komoly szakmai konszenzus övezte. A budavári felújításokkal kapcsolatos vitákat a kormány politikai ellenfelei akarták világörökségi témává tenni annak szellemében, melyet más területeken is nap mint nap megtapasztaltunk: belpolitikai ügyeket indokolatlanul emelnek nemzetközi szintre annak érdekében, hogy külföldi szervekre, intézményekre hivatkozva gyakoroljanak aztán nyomást a nemzeti kormányra. A budai vár és környezetének felújítása, egyes lebontott vagy elcsúfított épületek felújítása történelmi adósságunk, ennek a munkának a felvállalása jelentős lépése az Orbán-kormányban.

A *Minőség a kultúrában* című programban arról írtunk, hogy „kijavítjuk az előadó-művészeti törvény hibáit. A törvénynek a jelenlegi struktúra alapelemeit – a társulati rendszert és a repertoárjátszást – széleskörűen védenie kell, miközben biztosítja minden szervezet lehetőségét a támogatások megszerzéséhez. A részlegesen központi költségvetésből fenntartott előadó-művészeti szervezet fogalmának törvénybe foglalása segítheti a vidéki városok színházainak operatagozatait, nagyszínpadi drámák bemutatására vállalkozó társulatait is. Az előadóművészeti-támogatási rendszerben is különbséget kell tenni az üzleti sikert hozó kommersz produkciók, valamint az értéktéremtő műhelyek, színvonalas előadások között. Számunkra mind a hagyományos kőszínházak, mind az alternatív színházi és táncművészeti műhelyek sorsa egyaránt fontos. A magyar színházi rendszer jelentős

értéke az épületállomány. Odafigyelünk a színházi épületek felújítására, az új színházak létrehozására.” Ennek szellemében módosítottuk 2011-ben az előadó-művészeti törvényt, új nyilvántartási és minősítési rendszert, és új kategóriákat kialakítva. Az előadó-művészeti törvénynek és a színházi rendszernek azóta több módosítása is megtörtént, amelyek közül a leglényegesebbet 2019-ben fogadtuk el, a kőszínházak esetében egyértelműen szabályozva és megosztva az állami és az önkormányzati (tulajdonosi) felelősséget és finanszírozási, fenntartói kötelezettséget, intézményvezetői kinevezési jogot.

A magyar állami mecenatúra legrégebbi és legstabilabban működő szervezetét az 1993-ban létrehozott Nemzeti Kulturális Alapot is átalakítottuk, korszerűsítettük a kormányzati ciklus első felében, új kollégiumi rendszert, elektronikus pályáztatást, hatékonyabb és átláthatóbb működést bevezetve. Mindehhez egyre több jelentős forrást biztosítottunk, aminek fedezete részben az ötöslottó folyamatosan növekvő játékadójának az NKA számára átadott 90 százaléka volt: míg a kormányváltás évében az Alap ténylegesen befolyt bevétele 11,7 milliárd forint volt, 2011-ben már 12,5 milliárd forint, 2012-ben pedig 13,6 milliárd forint volt. Ehhez jött hozzá a közös jogkezelők által az úgynevezett üres adathordozók után beszedett díjak egy részének az NKA részére történő átadása, ami a nagysikerű könnyűzenei programnak, a Cseh Tamás Programnak (2017-től Hangfoglaló Program) biztosít kereteket. A kormányzásunk első évtizedének végén viszont érdemes újra felülvizsgálnunk az NKA működését, annak a megváltozott körülményekhez való igazítását.

A 2011-ben alapított Magyar Nemzeti Filmapal (2020-tól Nemzeti Filmintézet) gazdasági stabilitását az NKA-hoz hasonlóan a szerencsejáték-adóra alapoztuk, hiszen a szervezet működését

a hatoslottó játékadójának 80%-a garantálja. A Nemzeti Filmin-tézet támogatja a moziforgalmazásra szánt egész estés játékfil-mek, dokumentumfilmek és animációs filmek fejlesztését, előké-sztését, gyártását és terjesztését, emellett oktatási programmal is segíti a szakmát. A filmes területen óriási előrelépés volt azon adókedvezmények rendszerének kidolgozása, ami egy sor nem-zetközi produkciót hozott a fővárosba, valamint az etyeki Korda Filmparkba, és a Mafilm fóti stúdiójába.

Az Orbán-kormányok egyik legfontosabb kultúrpolitikai lé-pése volt a Makovecz Imre által alapított Magyar Művészeti Aka-démia köztestületté nyilvánítása 2011-ben. Az MMA olyan erős politikai és jogi támogatást kapott, amelyre a rendszerváltozás óta eltelt évtizedekben korábban nem volt példa, hiszen az új Alaptörvénybe is bekerült, a tudományos akadémiával egy sor-ban említve. Az MMA fő feladata, hogy elősegítse a magyar és az egyetemes kultúra értékeinek érvényesülését, megővását, a ma-gyar művészeti élet hagyományainak tiszteletét, új, értékes al-kotások születését. Jelentős ingatlanvagyonot kapott tulajdonba, köztük a főváros egyik patinás kulturális helyszínéként számon tartott csodaszép Pesti Vigadót. Annak szellemében, amit Orbán Viktor 2009-ben mondott Kötcsén („a következő kulturális kor-mányszatnak az a dolga, hogy a [...] a nyugodt lelkiállapothoz, a teremtő alkotáshoz, valamint a szép, nemes és választékos élet-hez szükséges feltételeket megteremtse és biztosítsa”), 2018-tól az állam minden olyan 65 év feletti alkotónak nyugdíjkiegészí-tést ad, akiket minimum művészeti középdíjjal tüntettek ki. Ezt a rendszert is az MMA működteti.

Az 1946-ban Illyés Gyula által létrehozott Magyar Népi Mű-velődési Intézet szellemi örökösének is számító Nemzeti Művelő-dési Intézetet 2013-ban hoztuk létre a Magyar Művelődési Intézet

átstrukturizálásával. 2017 óta nonprofit kft.-ként működik a Lakitelek Népfőiskola égisze alatt, kikerülve az államháztartás rendszere alól. Ez utóbbi lépés komoly vitát váltott ki a közművelődési terület dolgozói körében, ezért többen felvetették, hogy a következő években érdemes lesz felülvizsgálni a kiszervezésről szóló korábbi döntést. Egyelőre viszont hatékonyan és jól működik a szervezet, ami részben a vezetők személyének, részben a népfőiskolai háttérnek köszönhető. Az NMI szakmai szolgáltató intézmény, módszertani feladatokat végez, integrálja a közösségi művelődés irányzatait, előkészíti a kormányzati közművelődési stratégiát. Közművelődési intézményeket, civil szervezeteket támogat, állami pályázatokat bonyolít le, közművelődési szakembereket képez. Az NMI legfontosabb szakmai partnere a Lakitelek Népfőiskola. A Lezsák Sándor névvel fémjelzett népfőiskolai mozgalom is komoly lendületet vett 2010 után. Nem csupán a Lakiteleken levő bázis kapott több tízmilliárd forintos nemzeti forrást a fejlesztéseihez és a működéséhez, egyúttal helyet adva, székházat, épületet biztosítva az NMI-nek, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívumnak, valamint az Antológia Kiadó és Nyomdának, hanem további népfőiskoláknak nyújt szakmai segítséget. A Lakitelek Népfőiskola társintézményeként létrejött a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola, amelynek a szakmai munkáját szintén támogatja a kormányzat.

A kormány 2011-ben szüntette meg a Magyar Alkotóművészeti Közalapítványt, és alapította meg annak bázisán a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú NKft.-t. A gazdasági társaság feladata az alkotóművészet támogatása, az alkotóházi rendszer, művésztelepek működtetése, a műteremlakások bérbeadása, művészeti ösztöndíjak, pályázatok lebonyolítása. A MANK feladatainak egy részét 2020-ban a Petőfi Irodalmi Múzeum és a keretein belül mű-

ködő Petőfi Irodalmi Ügynökség vette át. A szervezet működése egy évtized elmúltával erős felülvizsgálatra szorul, ezt érdemes még ebben a ciklusban megtenni.

A vidéki közgyűjteményi (levéltári, múzeumi, könyvtári) intézményrendszer 2012-ben történt átalakítása már több ponton is szóba került, a jelentősége miatt viszont ebből a felsorolásból sem maradhat ki, hiszen az intézmények életében legalább akkora változást hozott, mint amikor a szocializmus időszakában létrejött a megyei tanácsok fenntartásában működő megyei kulturális intézményrendszer.

Az Orbán-kormányok elmúlt évtizede alatt az egyik legmélyrehatóbb változást a kulturális közalkalmazotti státusz 2020-ban elfogadott átalakítása hozta magával, melynek az igazi társadalmi hatásait a 2018–2022-es parlamenti ciklus második felében lehet mérni. A kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról 2020 tavaszán elfogadott jogszabály alapján a kulturális ágazat munkavállalói elveszítették közalkalmazotti státuszukat, és az intézmények *A munka törvénykönyve* hatálya alá tartozó munkaviszony keretében foglalkoztatják őket. A dolgozók fizetését az átalakulás időpontjától nem a közalkalmazotti bértábla alapján határozzák meg, s egyúttal az intézményvezetőknek jelentősen nő a mozgásterük a személyzeti politikában, a szakdolgozók premizálásban és motiválásában. A sok évtizede megcsontosodott rendszer egyik legnagyobb hibája volt, hogy az elkényelmesítette a munkavállalók egy részét, és az intézményvezetőknek ugyan volt lehetőségük a pozitív teljesítmény-premizálással a motiválásra, de nem lehetett szankcionálni a szakmai munka hiányát. A kulturális területen sem volt ismeretlen a közalkalmazottin kívüli alkalmazotti lét, hiszen az

állam és az önkormányzatok tulajdonában álló gazdasági társaságok, illetve a magánintézmények és a civilszervezetek alkalmazottjai is többségükben *A munka törvénykönyve* hatálya alá tartozó munkavállalók. A kormány megközelítése szerint *A munka törvénykönyvében* is számos garancia van, amely a dolgozók érdekeit védi, de természetesen a legfőbb garancia mindig a tisztességes munkavégzés. Ezért már a parlamenti vitában kiemeltük, hogy a közgyűjteményekben dolgozók legnagyobb része komoly szakmai felkészültséggel, alázattal, a szerény fizetés ellenére elhivatottan végzi a munkáját és kiváló eredményeket ér el. Az ő teljesítményük mögé bújva azonban nem lehet, hogy valaki a közalkalmazotti státusszal visszaélve évezzen jogi védettséget.

A 2010 utáni kultúrpolitika egyik szimbolikus, ugyanakkor konkrét strukturális változásokat is magával hozó döntése volt a Nemzeti Kulturális Tanács létrehozása. A Tanács 2020 februárjában tartotta az alakuló ülését, a testület elnöke a Magyar Művészeti Akadémia elnöke, tagjai a jogszabályban kultúrstratégiai intézménynek elnevezett intézmények vezetői. A 2019-ben elfogadott törvény szerint Magyarország felelősséget vállal a nemzeti kultúra megőrzéséért és a nemzeti identitás megerősítéséért, amelynek keretében biztosítja a nemzeti kultúra és a kulturális értékek egyenlő esélyű hozzáférhetőségét és megőrzését a jövő generációi számára. A tanács biztosítja a kulturális ágazatok egységes kormányzati stratégiai irányításának szakmai alapjait, javaslatot tesz a kormány részére a kultúra kormányzati stratégiájára, véleményezi és összehangolja a kulturális ágazati fejlesztési terveket. Tevékenységéről évente beszámol a kormánynak. A magyarországi kultúrstratégiai intézmények a Nemzeti Színház, a Magyar Állami Operaház, a Budapesti Operettszínház, a Nemzeti Artista- Előadó- és Cirkuszművészeti Központ, a Művészetek

Palotája, a Honvéd Együttes, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyarságkutató Intézet, a Hagyományok Háza, a Néprajzi Múzeum, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Nemzeti Művelődési Intézet, valamint a Nemzeti Filmintézet.

Új programok elindítása

A 2010 utáni évtizedben számos értékes kultúrpolitikai programot indítottunk el. Az örökségvédelem intézményi és szervezeti átalakításai miatt számos kritika érte a kormányunkat, ám ezeket ellensúlyozzák a kiemelt jelentőségű műemlékfelújítások, valamint a hazai és határon túli, állami, önkormányzati, egyházi és magántulajdonban levő értékes műemlékek renoválását támogató átfogó tervek. Ezek felsorolása rámutat a kormány által fontosnak tartott emlékezet- és kultúrpolitikai témákra és ügyekre is. Nemzeti Hauszmann Tervet 2014-ben útjára bocsátó kormányhatározat szerint „a budai Várnegyed védelme, megőrzése, méltó bemutatása kiemelt feladat, melynek érdekében a Palotanegyed és a polgárváros átfogó rekonstrukciója szükséges, a Várnegyed reprezentatív, kulturális és turisztikai funkcióinak erősítése céljából.” A Hauszmann Terv új korszakot nyitott a vár újjászületésében: megújult a Várkert Bazár, közterületeket, parkokat tettünk rendbe, régi épületeket építettünk újjá (Királyi Lovarda, Főórség), illetve megindult a Palota teljes felmérése, a felújítás tervezése. A Hauszmann Terv 2019-től kezdődően Nemzeti Hauszmann Programként folytatódik, s 2024-ig határozza meg a budai várban zajló és tervezett felújítási munkálatokat.

A 2014-ben indított Nemzeti Kastélyprogram, majd az ezt 2015-ben kiegészítő Nemzeti Várprogram a kiemelt jelentőségű, a nemzeti kulturális örökség részét képező vidéki kastélyok és várak fejlesztését és egységes kezelését tartalmazza. A program célja az örökségmegőrzés, műemlékhelyreállítás, új turisztikai funkciók megtalálása, illetve a helyi gazdaság erősítése és a közösség összetartása.

A 2015-ben elindított Rómer Flóris Programmal a külföldi magyar vonatkozású épített kulturális örökség feltárását, kutatását, dokumentálását, az emlékek méltó helyreállítását szolgáljuk. Mindezzel a külföldi magyarokat is munkához segítjük, valamint az ottani turisztikai kínálatot gazdagítjuk. Mindezt kiegészítik a Bethlen Gábor Alap határon túli magyar kultúrát szolgáló pályázatai, támogatásai.

A 2017-ben meghirdetett Népi építészeti programban a veszélyeztetett népi műemlékek, a történeti értéket képviselő vidéki épített örökség megőrzését, felújítását támogatja a kormány.

A Publishing Hungary program (2012) célja, hogy segítse a magyar szerzők és könyvek, a magyarországi könyvkultúra bemutatását és reklámozását a külföldi könyvvásárokon, irodalmi fesztiválokon, illetve hogy minél több külföldi kiadónak nyújtson anyagi támogatást magyar szerzők műveinek lefordításához és kiadásához.

Négyezer fő részvételével, 2,5 milliárd forintos kerettel indult a hazai települések harmadát érintő kulturális közfoglalkoztatási program 2013 novemberében az NMI irányítása mellett. A program célja, hogy újító módon, kulturális és közösségi értékteremtésre, a nemzeti kultúra terjesztésére használja ki a Belügyminisztérium közmunkaprogramjának lehetőségeit. A program megkezdését ezért széleskörű felmérés előzte meg, amelynek során

15 ezer közművelődési intézmény és önkormányzat, civil és művelődési szervezet jelezhetette igényeit, javaslatait.

A Cseh Tamás Program (2014, 2017-től Hangfoglaló Program néven) a pályakezdő előadók és zenekarok első hang- és képfelvételének elkészítését szolgálja. Segíti a pályakezdők kommunikációját, már ismert előadók nemzetközi megjelenését, hazai és külföldi fellépését támogatja. A program elindítását példaértékű társadalmi egyeztetés előzte meg.

Az NKA a Cseh Tamás Program sikerén felbuzdulva indította el 2015-ben a Halmos Béla Programot 150 millió forintos keretösseggel. A Program célja a népzenei utánpótlás támogatása, színvonalas népzenei és világzenei produkciók fellépési lehetőségeinek, bel- és külföldi népszerűsítésének elősegítése.

A 2014-es választás után létrejött Csoóri Sándor Alap a hazai magyar és nemzetiségi, valamint a határon túli magyar népi kultúrát támogatja (néptánc, népzenei együttesek és népdalkörök, tárgyalgató népművészeti alkotóközösségek tudásátadásának elősegítése, szakmai munkájának fejlesztése, a közösségek megerősítése). A célok megvalósításához 2017-ben 2,5 milliárd, 2018-ban 5 milliárd, 2019-ben 4,997 milliárd, 2020-ban 3 milliárd forint állt rendelkezésre.

2014-ben a Mozaik Múzeumtúra elindításával a mai gyermekeket is szeretttük volna becsalogatni a múzeumokba, a fiatalok számára is bemutatva a magyar kultúra kiállítóterekben őrzött értékeit. A múzeumok rendkívül fontos szerepet tölthetnek be az ifjúság értékrendjének formálásában, a nemzeti emlékezet őrzésében, valamint a magyar identitás megerősítésében is. Ezeket a fontos feladatokat a múzeumok akkor tudják hatékonyan el látni, a küldetésüket akkor tudják csak igazán betölteni, ha a közszolgáltatásban minél több érdeklődőnek nyújtanak korszerű ismereteket.

reteket, és teremtenek alkalmat a szabadidő hasznos, ugyanakkor izgalmas eltöltésére. A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával és a Néprajzi Múzeum szakmai közreműködésével megvalósuló, az Örökség Kultúrpolitikai Intézet által kidolgozott és lebonyolított programhoz mára közel 400 magyarországi és 90 határon túli, Kárpát-medencei magyar múzeum csatlakozott. A mind volumenét, mind pedig intenzitását tekintve Magyarország eddigi legnagyobb múzeumnépszerűsítő kezdeményezése színvonalas és hiánypótló könyvsorozattal, digitális matricagyűjtő játékkal és számtalan saját szervezésű múzeumi és iskolai programmal szólítja meg a fiatalokat, a jövő múzeumlátogatóit. A Mozaik Múzeumtúra eddigi sikerei, eredményei, valamint a felhalmozott tapasztalatok is mind azt bizonyítják, hogy a program olyan hosszabb távú befektetés, amely alkalmas mind a hazai, mind a határon túli magyar fiatalok számára a gazdag magyar kultúrkincs megismertetésére, ezáltal pedig önazonosságtudatuk megerősítésére.

A 2014-ben indult történelmi dokumentumfilm pályázatot Nemeskürty István nevével hirdette meg a Médiatanács a Magyar Média Mecenatúra Program keretében. A kiírás célja értékes, magas színvonalú, archív anyagok újrafelhasználásával készülő, 20-21. századi történelmi eseményeket, személyeket, helyszíneket és évfordulókat feldolgozó történelmi dokumentumfilmek gyártásának támogatása volt. A televíziós bemutatásra szánt alkotások támogatásával a Nemzeti Filmintézet foglalkozik.

2018 után részben a felszabaduló taoforrásokra, az Emmi előadó-művészeti többlettámogatásának terhére, részben további nemzeti forrásokra építve több új program indult el. Közülük a Lázár Ervin Program a legeredményesebb, melynek keretében az általános iskolás tanulók évente egyszer ingyenesen ellátogat-

hatnak előadó-művészeti programokra, illetve az őshonos állatok bemutatóhelyeire. A 2019/2020-as tanévben több mint 360 ezer tanuló vett részt közel 100 előadó-művészeti szervezet programjain. A kormány 2019-ben 6 milliárd forintot biztosított a programra, 2020-tól pedig beépülő jelleggel 5,5 milliárd forinttal támogatja azt.

A Déryné Program 2020 tavaszán 1 milliárd forintos kerettel indult el a Nemzeti Színház keretein belül. Vezéreszméje, hogy a nézők az ország bármely területén részesülhessenek minőségi színházi előadásokban. A program keretében eddig megvalósult 48 előadást 2020 szeptemberéig több mint 12 ezer néző látta.

A Makovecz Imre Program keretében a nagy magyar építész művészetének népszerűsítése, az általa tervezett épületek jó karban tartása a cél. A programban a fővároson kívül további 24 település érintett, a már lezárult 12 projektre 13,5 milliárd forintot költöttünk el 2016 és 2021 között, de a következő esztendőknél is évenként további 1,4 milliárd forintot szán erre a célra az Orbán-kormány.

A kormány által indított Magyar Falu Programnak is van kulturális vonatkozása: a *Nemzeti és helyi identitástudat erősítése* című alprogramban, valamint a közösségi terek kialakítását támogató alprogramban sok milliárd forint áll rendelkezésre.

Felújítások, beruházások

2010 óta számos kulturális nagyberuházás valósult meg Budapesten és országszerte egyaránt. 2013-ban megtörtént a Zeneakadémia és a Pesti Vigadó rekonstrukciója, újra megnyitotta kapuit a felújított Mátyás templom (a Zeneakadémia felújítása Europa

Nostra-díjat kapott). 2014-ben befejeződött a Várkert Bazár oly régóta várt rekonstrukciója és bővítése, valamint egy ez idáig legteljesebb Csontváry-kiállítással megnyitott a budai várban a felújított Honvéd Főparancsnokság (ennek rekonstrukciója a Nemzeti Hauszmann Program keretében fog folytatódni).

2011-ben megkezdődött a fővárosi Városliget komplex fejlesztése, ami egyben hazánk történetének eddigi legnagyobb múzeum-építési programja. A Baán László vezette Liget Budapest Projekt keretében 2019-ben átadtuk a Szabolcs utcai kórház helyén létrejött Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központot, ami a Néprajzi Múzeumot, a Szépművészeti Múzeumot és a Magyar Nemzeti Galériát fogja kiszolgálni, s ezeknek a több mint háromezer műtárgyból álló gyűjteményét őrzik, és dolgozzák fel itt. A speciálisan a műtárgyak csoportjaihoz készített egyedi raktárak mellett restaurátorműhelyek, laborok és kutatószobák is működnek majd itt, összesen 250 szakembernek adva munkát. Szintén felújítottuk a Millennium Házát (Olof Palme Ház), a Szépművészeti Múzeum román csarnokát, épül az új Néprajzi Múzeum, a Magyar Zene Háza, és meg fog épülni az új Nemzeti Galéria is. A program külső elemeként megújult a komáromi Csillagerőd, valamint új sportpályák és játszóterek is épültek a Ligetben. A becslések szerint a Liget Budapest Projekt forrásigénye közel 240 milliárd forint, melyet a nemzeti költségvetésből finanszíroz a kabinet. Az egykori Vidámpark területének rekonstrukciója keretében, a Fővárosi Állat- és Növénykert részeként jön létre a köznyelvben biodómnak hívott új látványosság, a Pannon Park.

A magyar operakultúra szolgálatában 2013-ra felújítottuk azt az Erkel Színházat, amit a Gyurcsány-kormány el akart bontani. 2015-ben elindult a Magyar Állami Operaház fejlesztési prog-

ramja, átfogó műemléki és műszaki felújítása. Az Andrassy úti Ybl Miklós tervezte palota korszerűsítése és műemléki rekonstrukciójára 2015 és 2021 között 40,9 milliárd forintos forrás áll rendelkezésre. 2020-ban befejeződött a Magyar Állami Operaház Műhelyházának (Eiffel Csarnok) kialakítása a MÁV Északi Jár-műjavító területén Kőbányán 27,6 milliárd forint forrásból.

2018 őszén régi-új otthont kapott a Hagyományok Háza: a Budai Vigadó teljes körű felújítása közel 7,9 milliárd forintot fordított a kormányzat. 2020 októberében Lakiteleken megnyitotta kapuit a Nemzeti Művelődési Intézet új székháza, melynek építése 3,3 milliárd forintból valósult meg, továbbá 2020-ban új otthont kapott a fővárosban a Kertész Imre Intézet is.

2017-ben megkezdődött az Iparművészeti Múzeum fejlesztése teljes körű műemléki rekonstrukcióval és új szárny megépítésével. A fejlesztésre a kormány 2021-ig 10,8 milliárd forint forrást ítélt meg. Folyamatban van a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély tájegységének megújítása, mely várhatóan 7,4 milliárd forint forrásigénnyel 2024-ben készül el. Az Árpád-ház Program keretében a székesfehérvári Szent István Király Múzeumot is fejlesztjük, amelyre 2022-ig közel 6 milliárd forintot biztosít a kormány. Megtörtént a Magyar Nemzeti Múzeum kertjének történeti hitelességű helyreállítása is mintegy 2 milliárd forintból.

Az elmúlt években megvalósult a kaposvári Csiky Gergely Színház felújítása (9,5 milliárd Ft) és a budapesti Thália Színház fejlesztése (985 millió Ft), továbbá folyamatban van a Szolnoki Szigligeti Színház és a debreceni Csokonai Színház felújítása.

A Modern Városok Program keretében 14 városban 21 kulturális projekt valósult vagy valósul meg. A kormány eddigi döntéseivel ezekre 67,2 milliárd forint forrást biztosított (ebben szerepelt a már említett kaposvári Csiky Gergely Színház re-

konstrukciója is). A veszprémi Kittenberger Kálmán Növény- és Vadaspark bővítése, valamint a nyíregyházi Kállay-kúria és a városi szabadtéri színpad felújítása is megvalósult. Több nagyvárosban pedig, így Pécsen, Szombathelyen, Tatabányán, Győrben, Szolnokon vagy Debrecenben folyamatban vannak olyan kulturális célú fejlesztések, amelyeket a kormány generált és finanszírozott.

Előkészítés alatt áll az Országos Széchenyi Könyvtár piliscsai archiválási raktárának a felépítése. Illetve folynak a Veszprémi Petőfi Színház és a kecskeméti Katona József Színház felújítási tervezési munkálatai. Készül a koncepcióterv a Fővárosi Nagycirkusz és a Nemzeti Cirkuszművészeti Központ elhelyezésére, valamint tervezés alatt áll a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum elhelyezése az Északi Járműjavító területén.

A Nemzeti Táncszínház új épülete 2019-ben nyílt meg a Millenáris Parkban, ugyanebben az esztendőben adták át a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem új és látványos zugligeti campusát is. 2020-ra fejeződött be a fővárosi palotanegyed egyik ékkövének, a Károlyi-Csekonics Palotának a 2017 óta zajló felújítása, ami a magyar restaurátor szakemberek világszínvonalú munkájának igazolásán túl azért is fontos állomás, mert a kormány az épületet átadta ez egyik történelmi egyháznak, s a jövőben a Károli Gáspár Református Egyetem fogja azt használni.

A fertődi Esterházy-kastély felújítása is kiemelt kormányzati cél: már 2000-ben az első Orbán-kormány arról rendelkezett, hogy a kastélyt fel kell újítani, ám a felújítás első üteme csak 2009-ben kezdődött meg. Az Esterházy-kastély 2014-ben kivált a Forster Központból. Az új intézmény létrehozásával a kormánynak az volt a célja, hogy a fertődi Esterházy-kastélyegyesület a közép-európai régió, Európa, illetve a világ egyik kulturális-

szellemi központjává váljon, és mint ilyen, Magyarország meghatározó kulturális-turisztikai helyszíne legyen.

A kormány jelentős magánberuházások megvalósulását is támogatta. A Budapesti Music Centert 1996-ban alapította Gőz László. 2013-ban nyílt meg a 4000 négyzetméteres zenei központja a fővárosi Mátyás utcában, melyet a kormány 500 millió forinttal támogatott – jó példa a magánmecenatúra és az állam együttműködésére.

A 2010 óta regnáló Orbán-kormány tízéves munkáját összefoglaló kötet megjelenésének időpontjában a kulturális ágazathoz tartozó, kormánydöntéssel rendelkező projektek megítélt forrása: 532,89 milliárd forint, a kulturális ágazathoz tartozó, már elfogadott fejlesztési tervek, tervezett beruházások teljes forrásigénye: 962,15 milliárd forint.

Kiemelt évfordulók

A kormány által lényegesnek tartott évfordulók jól mutatják a konzervatív politikai közösség emlékezetpolitikai törekvéseinek csomópontjait. Az elmúlt tíz évben számos olyan emlékévet rendezett a kabinet, amelyek a magyar társadalom többségét megszólították, megérintették, közösségi aktivitásra készítettek, vagy legalábbis eljutott hozzájuk a programok, megemlékezések híre. A sok-sok évforduló közül néhányat érdemes kiemelni. A 2011-es Liszt-emlékév megmutatta a kormány azon törekvését, hogy a világ számára ismert magyarokon keresztül tegyük még vonzóbbá hazánkat és kultúránkat. Ezt a célt szolgálta nagy zeneszerzőnk születésének 200. évfordulóján a ferihegyi repülőtér átkeresztelése is Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtérre.

Jól látszik, kik azok a személyek, akik nemzetközi ismertsége alkalmas nemzeti brand építésére is: Liszt Ferenc, Bartók Béla, Lehár Ferenc, Kálmán Imre, Puskás Ferenc, Kertész Imre.

2014-ben a Holokauszt 70. évfordulója kapott kiemelt figyelmet: a kormány által biztosított forrás felhasználásával az Országgyűlés Kulturális Bizottságában döntöttünk az országos pályázatokról, amelynek keretében a megemlékezéseken túl számos művészeti alkotás jött létre, és sok zsidó temető feltárása és felújítása valósult meg.

Már 2013-ban megkezdte a működését az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság, amelynek munkáját Schmidt Mária kormánybiztos fogja össze. Az emlékbizottságot életre hívó kormányhatározat szerint „a Kormány a XX. század egyik legfontosabb, a magyar és az egyetemes történelemnek is meghatározó, hatásaiban legmesszebbre nyúló eseménye, az első világháború kirobbanásának 100. évfordulója alkalmából megrendezésre kerülő programsorozat, illetve az azt megelőző értelmező- és kutatómunka előkészítésére [...] javaslattevő, véleményező és tanácsadói tevékenységet ellátó testületként létrehozza az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottságot.”

2016-ban az 1956-os forradalom 60. évfordulójára emlékezett az ország. Az egész országot megmozgató rendezvények azért is fontosak voltak, mert a tíz évvel korábbi atrocitások, amikor az ötvenedik évfordulón a Gyurcsány-kormány karhatalmi erőkkkel verette és lövette szét a békés ünneplőket, még eleven sebként élt a magyar társadalomban.

Az elmúlt tíz év talán legeredményesebb, a határon túli magyarság nagy részét is megszólítani képes emlékévet 2017-ben rendezte meg a kormányzat. A Reformáció 500 sikerét az időbeli távolság is garantálta: a reformációról jóval kevesebb vita folyik,

mint például az 1956-os forradalomról vagy a holokausztról. A sikert az is garantálta, hogy a Reformáció Emlékbizottság elnöke személyesen a miniszterelnök volt, s 2015-ben és 2016-ban, az emlékévet előkészítő két esztendőben hatszáz programot, projektet valósítottunk meg összesen egymilliárd forintból, a 2017-es emlékév négyszáz programjára újabb egymilliárd forintot költöttünk el.

Ugyanebben az esztendőben Arany János születésének 200. évfordulóján rangos irodalmi programok zajlottak le, de megújult a költő nagyszalontai szülőháza és a nagykőrösi Arany János Múzeum is. Az emlékév rangját nagymértékben emelte Áder János köztársasági elnök fővédnöksége és aktív részvétele.

2020-ban, a nemzeti összetartozás évében az igazságtalan trianoni békediktátum 100. évfordulójára készült a magyarság, ám a Covid-19 vírus okozta járvány tompította a megemlékezések életét. Ennek ellenére mind az Országgyűlés június 4-i emlékülése, mind Orbán Viktor miniszterelnök június 6-i sátoraljaújhelyi beszéde, mind a Kossuth téri Nemzeti Összetartozás Emlékhegyének augusztus 20-i felavatása felemelő, büszkeségre okot adó alkalmak voltak nemzeti közösségünk számára.

Zárszó

Tíz év kormányzás jelentős eredményeket és változásokat hozott, pedig a kulturális építkezés csak 2018 után került a kormányzati munka fókuszába. Ennek egyszerű okai vannak: 2010 és 2014 közötti időszakban az országot fenyegető gazdasági katasztrófát hárítottuk el, valamint új közjogi kereteket teremtettünk. A 2014–2018-as ciklusban az alkotmányos rendszert szilárdított-

tuk meg, belakva az általunk létrehozott kereteket. Így a 2018-ban kezdődő időszakban stabil jogi és pénzügyi körülmények között, remek nemzetközi kapcsolatrendszerrel, kiváló államháztartási adatok mellett vághattunk bele további komoly kulturális fejlesztésekbe. Merjünk nagyot álmodni, folytatva a megkezdett programokat, köztük a budai vár felújítását. Megtervezhetjük az OSZK kiköltöztetését a palotából, és a Citadella új funkcióját. Adósságunk még a hazai könyvkiadás és könyvterjesztés konzervatív megközelítésű szabályozása. Nagy nemzetközi tárlatokon kell bemutatnunk a magyar történelem, képző- és iparművészet kimagasló eredményeit és értékeit, de a hazai és a külföldi műtárgykereskedelem, a műgyűjtés, és a múzeumi műtárgygyarapítás terén is jócskán lesznek feladataink.

Mindezeket és a további – itt nem részletezendő – vállalásainkat annak szellemében kell megvalósítanunk, amit az Alaptörvényben megfogalmaztunk: „Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.

Hisszük, hogy nemzeti kultúránk gazdag hozzájárulás az európai egység sokszínűségéhez.

Tiszteljük más népek szabadságát és kultúráját, együttműködésre törekszünk a világ minden nemzetével.”

(2020)

Szellemi és lelki nemzetegyesítés

Závogyán Magdolna beszélgetése
L. Simon Lászlóval

Kápolnásnyéken gyönyörű környezetben ülünk a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola központjában, ahol L. Simon László országgyűlési képviselővel, az Emberi Erőforrások Minisztériuma egykori kultúráért felelős államtitkárával beszélgetünk a kultúrának a nemzetépítésben betöltött szerepéről. Valamint arról, hogy mi lehet a kultúránk szerepe a közeljövőben, mit értünk el eddig, s milyen feladatok elé kell még néznünk az elkövetkező évtizedekben.

Závogyán Magdolna: Indítsuk távolabbról a beszélgetésünket: mi alakította nemzetünk kultúráját a rendszerváltás után? A leg meghatározóbb kultúrpolitikusként hogy látod az elmúlt évtizedeket?

L. Simon László: Nem állíthatjuk azt, hogy a rendszerváltozás időszakában ne lett volna rendkívül színes és pezsgő kulturális élet Magyarországon, s ne lettek volna nagyszerű alkotók, jól működő intézmények, és a magyar kulturális intézményrendszerre madártávlatból rátekintve ne tűnt volna úgy, hogy az ne lenne rendkívül gazdag és változatos. Közelebbről már látszott, hogy voltak hiányosságok, melyeket az azóta eltelt évtizedekben orvosolnunk kellett. Az egyik ilyen a határon túli magyarság szellemi és lelki integrálása – részben a nemzet szövetébe, részben pedig kulturális

ertelembe –, és ez az óriási feladat nem volt magától értetődő. Ugyanis a határon túli magyarságnak a mindennapjairól, az egzisztenciális viszonyairól, problémáiról, kulturális állapotáról viszonylag keveset tudtunk. A rendszerváltozás előtt évtizedekig alig lehetett erről beszélni, a „baráti” szocialista országokban élt határon túli magyarok problémáját szőnyeg alá söpörték. Az első, az egész anyaországi közvéleményt megrázó vagy megrendítő mozzanat az erdélyi falurombolások híre volt. Ekkor szembe kellett nézni azzal, hogy hány milliónyi magyar anyanyelvű él a határainkon túl, és hogy milyen atrocitások érik őket, milyen konkrét cselekményekkel próbálták meg még a szocializmus utolsó évtizedében is az identitásuktól megfosztani őket. Ez egy olyan sorsfordító időszak volt, amikor egyik pillanatról a másikra súlyos kérdések kerültek elő, az elhallgatott trianoni traumának az ügye, a határon túli magyar kisebbségnek a sorsa, amikor is a „baráti” szocialista országokban egyik pillanatról a másikra megláttuk a kisebbségeket elnyomó többségi nemzeteket. Ezen a területen nagyon komoly adósságunk volt, s a diktatúra bukása utáni törlesztés első szimbolikus lépése az volt, amikor Antall József miniszterelnök lélekben 15 millió magyar miniszterelnöknek nevezte magát. Ez akkor óriási felháborodást váltott ki, aminek az okaival egyáltalán nem tudok azonosulni. Ráadásul Antall szép gesztusa semmilyen konkrét gyakorlati lépést nem jelentett, de úgy látszik, már ez a gesztus is félelmet váltott ki nem csupán a szomszédos államok többségi nemzeteiben, hanem az itthon egyre erősödő liberális táborban. Ilyen nehézségek közepette kellett elindulnunk, miközben igyekeztünk a határon túli magyarsággal egyre szorosabbra fűzni a szálakat. Láthatólag nem mindenki számára volt ez egyértelmű a rendszerváltozás után, sőt ma sem mindenki számára az, hogy ez erkölcsi kötelességünk és

felelősségünk. A 2010-es politikai fordulat után elfogadott új Alaptörvényben már egyértelművé tettük: a magyar államnak kötelességei vannak a határon túli magyarsággal szemben. Nagyon hosszú volt az az út, amíg eljutottunk odáig, hogy a magyar állampolgárságot önkéntesen felvehetik a határon túli magyarok. Ez egy lelki rehabilitációs munka is volt, de emellett nagyon fontos kulturális mozzanatai is vannak.

A szocialista kormányzás 2002 utáni nyolc esztendeje például a 1998 és 2002 között kiépített határon túli magyar kulturális támogatási rendszert is lerombolta. 2010-ben szinte előről kellett kezdenünk a munkát. Részben a határon túli magyar politikai partnerekkel, részben a történelmi magyar egyházakkal. Különösen Erdélyben fontos az egyházak szerepe, ahol a református, az evangélikus, az unitárius vagy a római katolikus felekezetek alapvetően a magyarsághoz kötődnek, hiszen a többségi román nemzet javarészt ortodox, kisebb részben görög katolikus vallású. Ezekkel az intézményekkel együttműködve sokat lehetett a nemzet kulturális egyesítése terén is előre lépni. Tehát ez az egyik fontos dolog szerintem, ami a rendszerváltozás utáni 30 évben feladatként és kihívásként jelentkezett.

A másik feladat a civil világ újrateremtése volt. Ez a közművelődéshez is köthető, ugyanakkor azon túlmutató kérdés. 40 év kommunizmus leszoktatott bennünket a civil aktivitásról. Leszoktatott bennünket a valódi önszerveződésről és öntevékenységről: álcivil szervezetek, a kommunista hatalom által létrehozott struktúrák, főállású szakszervezeti bizalmik uralkodása jellemezték a rendszerváltozáskori hazánkat. Gyakorlatilag 40 év kommunizmus minden egykori valódi civil aktivitást elpusztított vagy maga alá gyúrt, ami óriási nagy vesztesége az országnak, mai napig nem tudtunk ebből sem kilábalni.

A civil önszerveződésen túl a magánmecenatúrának a rendszere is hiányzott a rendszerváltozás időszakában. Az a magánmecenatúra, amely a két világháború közötti Magyarországot jellemezte: rangos művészeti díjak, ösztöndíjak magán támogatásokból jöttek létre, intézmények magán támogatásokból működtek, irodalmi, szellemi, kulturális műhelyek sora kizárólag magánmecenások forrásaiból léteztek. A feltörekvő polgárság tagjai, az iparos és kereskedőréteg tagjai, nemesi családok tagjai, egyházi vezetők a patriotizmus jegyében fontosnak tartották, hogy a magyar kultúra ügyét szolgálják és segítsék. Nem létezett volna a Nyugat folyóirat Hatvany báró nélkül, de sorolhatnánk számtalan további példát. Akkor polgári erénynek számított adakozni, ezt mindenki a maga szintjén tette meg. Egyesek a falujukban a saját katolikus legényegyletüket támogatták. Az én nagygazda dédapám például a református színjátszókört segítette, sőt aktív tagja is volt. A módos főszolgabírótól a gazdag iparmágnásokig hosszú a sor: szinte kötelességnek számított az egyébként sok-sok verejtékes munka árán megtermelt pénzből valamennyit a közösség számára visszaadni. Ezt a szemléletet ölte ki a kommunizmus, a helyettünk gondolkodó, a rólunk gondoskodó állam nehezen volt összeegyeztethető a függetlenségre és szabadságra, az önszerveződésre és öngondoskodásra építő közösségek világával. Nyilván az is cél volt, hogy csak az tudjon élni és létezni, akinek és amire az állam pénzt adott. Ezen a szemléleten három évtized alatt sem tudtunk túllépni. Ebben az értelemben Magyarország egyértelműen posztszocialista jegyeket mutat. Sajnálatos, hogy miközben a magyar vállalatok sora nőtt ki az elmúlt évtizedekben – javarészt állami megrendeléseknek, közbeszerzéseknek köszönhetően – ezen vállalatok nagy része úgy érzi, hogy nem kötelessége segíteni másoknak, vagy ha segítenek is, elsősorban

az egészségügyre, vagy a gyermekeik iskolai sportéletére, esetleg az oktatási infrastruktúra fejlesztésére áldoznak. A magyar kultúrát magánpénzből támogatni nem divatos dolog. Ráadásul a 2010 előtti szocialista kormány által kitalált, az előadó-művészet intézmények finanszírozását szolgáló modell sem segítette a magánmecenatúra erősödését. Hiszen ebben az azóta egyébként megszüntetett rendszerben az állam lemondott arról a társasági nyereségadóról, amivel az eredményesen gazdálkodó vállalatok a színházak és zenekarok működését „támogatták”. Ez még inkább leszoktatta a tehetős embereket az adakozásról, mert akik a társasági nyereségadójukból jelentős forrásokat biztosítottak előadó-művészeti szervezeteknek, színházaknak, tánccsoportoknak, zenekaroknak, azok úgy gondolták, hogy ők már adakoztak sok száz millió forintot is akár, elfelejtve azt, hogy valójában nem a saját pénzüket adták oda, hanem megengedte az állam, hogy az adójuk egy részéről ők rendelkezzenek ilyen módon.

Továbbá probléma az irigység kultúrájának a széles körben való hódítása. Ebben megint nagy a szocializmusnak a felelőssége. Az a kicsinyesség, mely a kádárizmust jellemezte sokféle szempontból (például vizuálisan, építészetileg stb.) kitörölhetetlen nyomot hagyott az emberek lelkében. A szabadságnak a kis körei, amiről a kádárizmus kapcsán szoktak beszélni, egyúttal béklyót is jelentettek, mert a rendszer azt megengedte, hogy legyen a tsz-dolgozóknak háztájijuk, megengedte, hogy a falusiak kalákában házat építsenek, a városiaknak kis vityillóik legyenek a vidéki hegyekben és vízpartokon, de nem engedte meg, hogy az egyéni ambíció egy szintnél erősebb legyen. Ennek az eredménye, hogy az emberek nem mertek, sőt sokan ma sem mernek nagyot álmodni, ráadásul a szomszédaik, a barátaik, az ismerőseik merész álmait, jelentős sikereit, látványos szellemi és anyagi

gyarapodását gyanakvással és irigységgel nézik. Ha valaki mégis adakozik a sajátjából, sokan nem is tartják dicséretre méltónak, hanem azt mondják, úgysí lopott eleget, adjon csak, van miből adnia. Még csak véletlenül se a jószándékot nézik, az irigység kultúrája nagyon sok mindent behálóz. Ez egy súlyos kulturális és szocializációs probléma, amin egyszerűen képtelen a posztkádári társadalom túllépni.

Z M.: Valóban így van, nem is tekinthetünk el ettől.

L.S.L. Egyáltalán nem, ez egy adottság, amivel számolnunk kell. Itt a kápolnásnyéki kulturális központunkban is megtapasztaljuk ezt. Évtizedekig dolgoztam azért, hogy legyen egy modern művészeti bázisunk, ehhez sok kiváló partnert és kollégát találtam. Szerencsére nagyon sokan örülnek ennek a közös sikernek, így nem tudják elvenni a kedvünket és a lelkesedésünket a fejlődést csak irigy és buta megjegyzésekkel illető személyek. Tehát haladni kell előre, újabb és újabb produkciókkal, művészeti alkotásokkal, kiállításokkal, zenei, színházi rendezvényekkel, eseményekkel kell bizonyítanunk azt, hogy amit csinálunk, azt komolyan gondoljuk, a közösséget is szolgáló értéket teremtünk, mindezt nem állami vagy önkormányzati bázison, hanem sok-sok magán forrást felhasználva, magántulajdonú ingatlanban. Az Orbán-kormány ezt a munkát, az eddigi eredményeket ismer- te el azzal, amikor jelentős forrásokkal segíti a művészeti népfő- iskola fejlődését, ingatlanvásárlását. A magyar kultúra szolgálata mellett nem lehetünk álszerények, ezért fontos, hogy a munkatársaink meg legyenek fizetve, hogy a kulturális élet munkásai is rendes bért kapjanak, és hogy minél szebb környezetet varáz- soljunk magunk köré. Ugyanakkor a kistérségünkben azt is meg

kell értetnünk a polgárokkal, hogy mi a különbség egy állami, egy önkormányzati és egy magánalapítványi formában működő intézmény között. A nyilvánosság előtt is igazolnunk kell a létjogosultságát a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskolának, illetve az immár másfél évtizede működő Velencei-tavi Kistérségért Alapítványunknak. Ez egy nehéz, ugyanakkor szép nevelési vagy öznevelési folyamat is. Azzal is meg kell küzdenünk, hogy sokan szeretnének inkognitóban maradni, sok ok miatt nem vállalják a nevüket. Vannak olyanok, akik azt mondják, hogy a támogatóinkat feltüntető réztáblára ne írjuk ki a nevüket. A Kápolnásnyéken látható közéleti panteonunkat úgy próbáljuk meg kialakítani, hogy minden egyes műtárgy elkészítéséhez, ami egy Fejér megyéhez kapcsolódó jelentős közéleti személyiségnek állít emléket – Fekete János egykori főjegyzőtől Prohászka Ottokár katolikus püspökön át Bory Jenő szobrászművész portréjáig –, megpróbálunk magántámogatót találni. Ez nem egyszerű dolog. Számtalanszor előfordult, hogy azt mondták, hogy jó-jó, segítünk, de ne mondjátok, hogy mi segítettünk. Vagy egy másik példa: amikor általam jól ismert komoly magángyűjtőket próbálok meg rábeszélni arra, hogy itt, az alapítványunk kastélyában, ahol egyébként minden műtárgyvédelmi feltételt biztosítunk, rendezünk kiállítást a gyűjteményükből, udvariasan elutasítanak. Sokszor pusztán azért, mert nem akarják, hogy az irigyeik megtudják, hogy milyen gyűjteményük van. Kevés gyűjtőt sikerült rábeszélnem arra, hogy mutassák be a gyűjteményeiket, miközben régóta gondolkodom arról, hogy hogyan lehetne a lappangó gyűjteményeket abban az értelemben közkinccsé tenni, hogy mások is lássák a műtárgyakat, ne csak a tulajdonosaik.

Z.M.: 2020-at trunk, a rendszerváltás óta eltelt már 30 év. A kultúrában, a közművelődésben melyek az elmúlt 30 év mérföldkövei?

L.S.L.: Minthogy állami vezetőként dolgoztam a közigazgatásban, és másfél évtizede foglalkozom kultúrpolitikával, ezért a közigazgatásilag is értelmezhető szempontokat figyelembe véve határozom meg, hogy mi fontos. Az intézményrendszer alakulása, változása meghatározó, a magyar kulturális élet egyébként is erősen intézményközpontú. Hiszen az állami, önkormányzati és magánintézmények biztosítják a hátteret az alkotóknak: a művek megszületését, nyilvánosságra hozatalát, a közönséghez való eljuttatását szolgálják. Innen közelítve a rendszerváltozás utáni időszak első fontos mérföldköve a Nemzeti Kulturális Alap létrejötte. Ami azért is jelentős fegyvertény, mert mind a mai napig működik. Kisebb-nagyobb átalakításokkal, átszervezésekkel, sok-sok, ma már aktuálisan fölvethető kérdéssel, de mégis egy lassan három évtizede létező intézményről van szó. Az összes többi rendszerváltás utáni kultúrafinanszírozó szerv vagy megszűnt (mint a Magyar Könyv Alapítvány), vagy átalakult, vagy jóval fiatalabb, s még nem bizonyította az időtállóságát. Léteznek olyan intézmények is, amelyek vagy hiányoztak, vagy nagyon nehéz helyzetbe kerültek a szocializmusban. Ezek megeremtése, rehabilitálása, megfelelő ingatlannal való ellátása lényeges állomásai az intézménytörténetnek, s nem meglepő módon szinte mind konzervatív kormányoknak köszönhető. Az első Orbán-kormánynak köszönhető az új Nemzeti Színház felépítése. A Hevesi Sándor téren ugyan korábban is működött a Nemzeti Színház utódintézménye, de saját székház nélkül maradt a Nemzeti. Először egy épületet kellett megalkotni, majd egy új társulattal ezt fölépíteni. Legalább ilyen fontos a Művészetek Palotájának a meg-

építése, szintén az első Orbán-kormány idején. Ami európai rangú és színvonalú művészeti intézménnyé vált. A vidéki infrastruktúrafejlesztések közül kiemelkedik a pécsi Kodály Központnak a megépítése. A 2002 és 2010 közötti szocialista időszak intézkedései közül a folyóirat- és könyvkiadás áfájának öt százalékra csökkentését emelem ki, amely ugyan nem intézményi fejlesztés, de nagyon pozitív kulturális hatásai voltak. Egy folyamatosan zsugorodó piac esetében ez is komoly segítség. Érdeemes ránézni a könyves tendenciákra: a kilencvenes évek elejétől ugyan folyamatosan nőttek a megjelenő címszámok, hiszen a szabad világban már bárki kiadhat könyvet. Ám míg hihetetlen módon megnőtt az egy év alatt megjelenő könyvcímeknek a száma, aközben az egy könyvre, az egy címre eső átlagpéldányszám drasztikusan csökkent. Míg a rendszerváltozás előtt 80–100 ezer példányban is megjelent Magyarországon egy-egy kortárs írónak a regénye, addig ma örülnek, hogyha ezer példányban megjelenik és el tudják adni. Egy olyan viszonylag kicsi nyelvi piacon, amilyen a miénk, a könyves szakma mindenképpen állami segítségre szorul.

2010 után egy évtized alatt egy sor fontos dolog valósult meg. Az Orbán-kormány Európa egyik legnagyobb múzeumi beruházását indította el a fővárosban. A korábban a budai várba kényszerített Nemzeti Galéria, a Kúria épületét elfoglaló Néprajzi Múzeum új, eredetileg is múzeumnak tervezett épülettel való költöztetése óriási jelentőségű tett, hiszen több mint száz éve nem épült múzeum a fővárosban (a Ludwig Múzeum társbérlete a Műpában semmiképpen sem nevezhető tudatos múzeumfejlesztésnek). A Magyar Zene Háza vagy az Fővárosi Állat- és Növénykertet kiegészítő Pannon Park (közismert nevén a biodóm), valamint az Olof Palme Ház felújítása a Városligetet a kontinens egyik legvonzóbb kulturális negyedévé teszik. A 30 milliárd

forintból felújított Eiffel Csarnok a Hungária körúton kívüli városrészek kulturális vérkeringésbe csatolását is szolgálják, egyúttal a magyar operajátszásnak adnak új lendületet az Erkel Színház már lezárt, illetve az Operaház még folyamatban levő renoválása mellett. A közművelődésben igazán büszkéek lehetünk a Nemzeti Művelődési Intézet új, Lakiteleken álló székházára is, ami a Lakitelek Népfőiskola szomszédságában, azzal szorosan együttműködve tudja kifejteni a hatását.

Z.M.: Talán mérföldkő az is, hogy a tudomány mellett a művészet is akadémiai szinten van jelen, és köztestületként tevékenykedhet.

L.S.L.: Az intézmények épületének a felújításán vagy megépítésén túl nagyon fontosak az olyan szervezeti változások, amelyek a magyar művészek egzisztenciális körülményeit is javítják. Az sem mellékes, ha az állam által támogatott vagy életre hívott szervezetek és intézmények azt vallják, hogy a nemzeti identitás megerősítésének és kiteljesítésének a programja az nem valami avított, korszerűtlen, retrográd dolog. Ebből a szempontból a 2010 és 2014 közötti időszakban nagy politikai felhatalmazással, 2/3-os törvénnyel létrehozott Magyar Művészeti Akadémia létezése nagy lehetőség. Az már a művészek feladata és nem a politikáé, hogy az állam által megalkotott keretrendszert és a hozzá biztosított jelentős anyagi forrásokat a lehető legmagasabb színvonalon használják, és valóban képes legyen az MMA a művészet terén arra, amire az Magyar Tudományos Akadémia – már csak a sok évszázados helyzeti előnyéből következően is – a tudomány terén képes. Optimista vagyok: a folyamatos megújulás és tagfelvétel eredményeképpen a Művészeti Akadémiának megvan a lehetősége arra, hogy betöltsse azt a küldetését, amit az alapításkor a Magyar

Országgyűlés, illetve az Orbán-kormány megfogalmazott. Az elmúlt évtized fontos eredményei között tartom azt is számon, hogy a kormány számos művészeti és kulturális programokat indított el. Az örökségvédelemben szimbolikus erejű programokról van szó, ilyen például a Nemzeti Kastély- és Vár Program. Büszke vagyok arra, hogy ennek az elindítója én lehettem. A Nemzeti Hauszmann Tervet is útjára bocsáthattam, s ma az utódaim működtetik a ma már Nemzeti Hauszmann Programot, amelynek keretében a Budai Vár és környezetének történeti és építészeti rekonstrukciója történik meg. Bízom benne, hogy az előttünk álló évtizedekben meg fog tudni újulni a magyar nemzet egyik szimbolikus történelmi helyszíne. A Rómer Flóris Terv elsősorban a határon túli magyar kulturális örökség megővését célozza. Illetve lényeges elem az a Népi Építészeti Program, amelyik kifejezetten az anyaországi, javarészt magántulajdonban levő népi épített örökség rendbe tételéhez tud jelentősen hozzájárulni. Az örökségvédelmen túl is indultak el jelentős programok. A könnyűzenében a Cseh Tamás Program, amely ma a Hangfoglaló Program nevet viseli, amely ahhoz tud hozzájárulni, hogy minél több fiatal értelmesen töltse az idejét. A fiatalok a lakóhelyükön ne a kocsmában kössenek ki, hanem ha már nem sportolnak – bár bízunk benne, hogy az is fontos számukra –, akkor mondjuk, ifjúsági klubokban zenéljenek, álljanak össze, tanuljanak meg gitározni, zongorázni, dobolni, és jó dolgokat hozzanak létre. Ugyanakkor a könnyűzene már aktív, magas színvonalú műhelyei számára is biztosít a program számos alprogram keretében forrásokat. A Mozaik Múzeumtúra a mai fiatalokat szeretné elvinni a múzeumokba. A magyar irodalom külföldi megjelentését szolgálja a Publishing Hungary Program. Ennek keretében külföldi kiadókat anyagilag segítünk magyar szépirodalmi művek

fordításában és kiadásában, illetve innen finanszírozzuk Magyarországon minél intenzívebb részvételét a rangos nemzetközi könyvvásárokon, promotálva szellemi értékeinket, kincseinket. Az utóbbi évek eredménye a Csoóri Program, és emellé zárkózik föl most a Nemeskürty Program. A vidéki művelődés tereinek szellemi és fizikai értelemben való kiteljesítését is nagymértékben fogják szolgálni ezek a programok.

Lezsák Sándornak a nagy álma is kezd valóra válni, hatékony népfőiskolai hálózat is működni fog a Kárpát-medencében, amelynek vannak olyan tematikus lábai is, mint a mi Művészeti Népfőiskolánk. Ezekben az egymáshoz lazán kapcsolódó intézményekben a felnőttképzés vagy az iskolarendszeren kívüli művészeti oktatást tudjuk fölkarolni. Miközben a magyar kulturális életet a folyamatos küzdelem, létharcok, mocsár- és ketrecharcok is jellemzik, amit elegánsan kultúrharcnak szoktak nevezni. Valójában nincsen olyan jelentős alkotói kör Magyarországon, nincsen olyan – akár markáns ellenzéki nézetet hangoztató – rangos alkotó vagy alkotói közösség, aki és amelyik a művének a létrejöttéhez ne tudna állami támogatást kapni. Mindez azt mutatja, hogy a szabadság – mint alapvető érték – az rendszerváltozás után három évtizeddel érvényesül hazánkban, amire büszkék lehetünk, hiszen a rendszerváltozásnak a viharos időszakában a legfontosabb közösségi érték, amelynek a kivívása az mindannyiunk számára fontos volt, és amely mögött valóságos konszenzus volt, az a szabadság. Ez az egy, amiben mind egyetértettünk, hogy szabadságra van szükség, a nemzet és a haza szabadságára, szuverenitásának a megeremtésére és folyamatos megóvására, illetve az egyén szabadságának a visszaadására. A szabad gondolkodás, a gyülekezési szabadság, a szabad alkotás biztosítására. Ami ma teljesen evidens a rendszerváltozás után született gyere-

keinknek, az a mi számunkra és a szüleink számára egyáltalán nem volt az. A nagyszüleink számára pedig végképp nem, akik az ötvenes évek fekete autós időszakát is megélték, ami a mi gyerekeink számára csak valami távoli történelmi téma, talán el sem hiszik, hogy ilyen létezett. Ma valóban szabadon lehet beszélni, szabadon lehet gondolkodni, szabadon lehet véleményt nyilvánítani, újságot szerkeszteni, könyvet írni stb. Ez nagyszerű dolog, és ez az egy, amihez feltétlenül ragaszkodnunk kell, mert minden másról vitatkozunk, semmi másban nem tudunk egyetérteni. Sokan érezzük úgy, hogy a rendszerváltozásnak számos törekvése kudarcot vallott: valószínűleg életünk végéig vitatkozni fogunk az ügynökkérdésről, az ügynökakták nyilvánosságra hozatalának a szükségességéről, a kárpótlás sikerességéről vagy sikertelenségéről, a privatizációnak a hatékonyságáról, a nemzeti vagyon kiárusításának, a nemzeti ipar leépítésének, a magyar kiskereskedelmi hálózat külföldi kézbe adásának a katasztrofális következményeiről. Ezek mind-mind olyan dolgok, amelyek a diktatúra összeomlásának és a ránk köszönő szabadság időszakának a vitatott elemei. Ám a szabadságról, mint alapértékről, és annak a fontosságáról, kivívásáról és megőrzéséről arról nem fogunk vitatkozni, mert az egy olyan érték, amely független attól, hogy baloldaliak, jobboldaliak, ateisták vagy hívők vagyunk, bizonyosan egyetértünk.

Z.M.: Arról már beszéltünk, hogy az elmúlt 30 évben nagyon sok mindent kellett kulturális területen tenni azért, hogy adósságot törlesszünk. Van-e még teendő az állami vagy az önkormányzati kulturális szférában?

L.S.L.: A kulturális intézményrendszer mindig változik. Tehát azt gondolni, hogy valamit megcsináltunk, megalkottunk egy jogszabályt, létrehoztunk egy intézményt, és akkor ez így örökké változatlan formában létezni fog, finoman szólva: idealizmus. Emlékszem, amikor kulturális államtitkári működésem során elfogadtuk a magyar múzeumi intézményrendszer átalakításáról szóló törvénymódosítást, az 1997-es CXL. törvénynek a 2010 utáni első, átfogó módosítását. Ekkor a megyei múzeum intézményrendszert szétszedtük, a fiilálékat odaadtuk a településeknek, amelyeken működnek, a nagy megyeszékhelyek megkapták a megyei hatókörű múzeumokat. Hasonlóan jártunk el a megyei könyvtárakkal is. Mikor a sok erőt kívánó munkán túl voltunk és hátradóltunk, Vörösmarty szavaival mondtuk: ez jó mulatság, férfi munka volt. De csak egy napig lehetett hátradólni, mert újabb és újabb feladatokkal, kihívásokkal, problémákkal, finanszírozási gondokkal szembesültünk. Ez történt a levéltári törvény módosítása után, a megyei levéltáraknak a Nemzeti Levéltárba való integrálása egy sor új problémát generált. Ebben az évben a kulturális területen a közalkalmazotti státusz kivezetése ad újabb feladatokat, és azzal kell szembe néznünk, hogy nem mindenki tud ezzel a helyzettel könnyen boldogulni és megbékélni. Ezért türelemmel kell segítenünk a kollégáknak. Ahogyan tettük ezt a közművelődési intézményrendszer átalakításakor, a megyei művelődési központok nagy részének a megszűnésekor.

Amikor még 2010 előtt a kormányváltásra készülődve Halász János iránymutatása mellett megírtuk a *Minőség a kultúrában* című kulturális programját a Fidesznek, akkor az intézményrendszer számos eleméről mást gondoltam, mint ma. Számon is kérirajtunk, hogy nem tartjuk magunkat a programunkhoz. Akkor például egészen máshogyan vélekedtem a közkönyvtárak jövőjéről

mint manapság. Nem arról van szó tehát, hogy elvtelenek vagyunk, hanem arról, hogy tíz év alatt hihetetlenül megváltoztak a körülmények és a bennünket körülvevő világ is. Ma hiába ragaszkodnék ahhoz, hogy még a legkisebb településen is legyen önálló könyvtár, életszerűtlen és fenntarthatatlan lenne. Az Alaptörvényben, az önkormányzati és az ágazati törvényben kötelezőként rögzített önkormányzati könyvtári feladatellátás ma már nem értelmezhető úgy, hogy azt kizárólag önálló intézményben kell megvalósítani. És nem azért, mert kevésbé fontos az emberek számára számunkra a könyv, az olvasás vagy a könyvtár, hanem azért, mert az internet világa teljesen átalakította az olvasási szokásokat, a kommunikációt és a könyvtárba járási szokásokat is. Ezért, ha mi fontos célnak tekintjük, hogy az olvasás a következő nemzedékek számára is alapvető ismeretszerzési mód legyen, és hogy a magyar szépirodalomnak a forgatása a következő nemzedékek szocializációjában meghatározó szerepet kapjon, akkor be kell látnunk, hogy ehhez változtatnunk kell az olvasást közvetítő intézményrendszeren is. Nem ragaszkodhatunk görcsösen az elavult struktúrákhoz.

Ráadásul ezt türelemmel és szeretettel kell megértetnünk azokkal a kollégákkal is, akik egy másik világban nőttek fel, még máshogyan szerezték az ismeretanyagukat, mint a mi gyerekeink és unokáink. Folyamatosan képesnek kell lennünk a változás érzékelésére és az ahhoz való – az elveinkről és értékeinkről nem lemondó – igazodásra. Azaz magunknak is folyamatosan képesnek kell lennünk a változásra. És vezetőként másokkal is el kell fogadtatnunk a változás szükségességét.

Z. M.: A Nemzeti Művelődési Intézet új székházát 2020. október 3-án adjuk át. Azért elevenítsük fel, hogy 2012-ben még „halálközeli”

állapotban volt ez a terület. Miért gondoltad kultúrpolitikusként akkor azt, hogy a közművelődésnek van létjogosultsága?

L.S.L.: A politikusok és a közélet szereplői szeretnek arra hivatkozni, hogy mi az, ami Nyugat-Európában vagy Amerikában más-hogyan működik, mint nálunk. Ezt valamikor a saját érvrendszerünk alátámasztására („lám-lám, Amerikában is ugyanígy van”), vagy éppen az ellenfelünk érvrendszerének a megcáfolására („lám-lám, Amerikában nincs is ilyen”) használjuk. Ez a kommunikáció hatékony tud lenni, de alapvetően a mi életünket és a mi világunkat, a mi intézményrendszerünket, a mi kultúránkat a magunk hagyományaihoz, a magunk szokásaihoz, a mi adottságainkhoz és a saját önazonosságunkhoz kell igazítani. Az nem érv, hogy Amerikában nincsen kulturális minisztérium, ezért Magyarországon se legyen. Az nem érv, hogy vannak olyan országok, amelyeknek nincsen olyan kulturális intézményrendszerük, mint amilyenek a magyar intézetek külföldi hálózata. Valamelyik ország fenntart hasonlót, van, amelyiknek meg nincs ilyen rendszere. Nekünk a magunk hagyományait kell mindig figyelembe venni. Éppen ezért, ha a közművelődésre tekintünk, ott sem lehet szempont az, hogy ez a rendszer ebben a formában a szocializmusban jött létre. Ezért még nem dobhatjuk ki. Sok dolgot egyébként sem dobtunk ki, ami a szocializmusban jött létre, hála a Jóistennek, mert sok értelmes dolgot is teremtettek a magyar emberek, nem ritkán a kommunista rendszer ellenében. Nyilvánvalóan az sem lehet érv, hogy például Angliában nincsenek olyan művelődési házak, mint amilyenek nálunk működnek. Egyébként pedig ennek az egész rendszernek és a mögötte levő gondolatnak a gyökei a klebelsbergi kultúrpolitikánál keresendők, már a népiskolai rendszer kiszélesítésének, az analfabetizmus fől számolásának

a politikai programja mögött ott volt az az igény, hogy legyenek a művelődésnek olyan terei, amelyek az „alacsonyabb néprétegek” művelődését, felzárkózását és a fiatalok értelmes időtöltését szolgálják. És ne felejtjük el Illyés Gyula szerepét, aki megalapította az NMI elődjét, aki a diktatúra időszakában is arra törekedett, hogy legyen magyar irodalom, magyar kultúra és erős nemzeti identitás. Mindezt az internacionalista elvtársak ellenében, sok esetben okos kompromisszumokat kötve, amit könnyű utólag kárhóztatni, de nehéz volt megcsinálni. Tehát én a magyar közművelődési intézményrendszerre értékként tekintek. Nyilván ebben az is benne van, hogy az én gyerekkoromnak is meghatározó része volt két intézmény, minthogy kistelephelyesen nőttem föl, a községi könyvtár és a művelődési ház. A kettő között éltem az életemet: szakkörökre jártam, kézműves körbe, agyagozni tanultam, zenéltünk, és persze mindent elolvastam, amit a könyvtárosok a kezembe nyomtak. Olyan dolgokat tanultam meg gyerekkoromban a művelődési házban, melyek bennem élnek, és amelyekhez ragaszkodom. Emiatt tudtam azt az adottságot is kezelni, hogy a sokáig népművelőnek hívott szakemberek többsége erős baloldali, elsősorban úgynevezett népi baloldali kötődésű volt. Mindennek ellenére értékként és bázisként tekintettem és tekintek ma is ezekre az intézményekre, ugyanakkor látom, hogy milyen komoly változásokra kényszerülnek. A minap éppen Nagykanizsán a Hevesi Sándor Művelődési Házban jártam, és jó volt szembesülni a vezetők a beosztott szakdolgozók elhivatottságával, érzékelni, milyen szép feladat egy negyvenezres városban a színház és a hangversenyerem hiányát pótolni, egyszerre foglalkozni az amatőr és profi alkotókkal. Nagyon komplex feladatot látnak el, s nem csökken a kedvük, pedig a látogatásom idején kellett éppen átállítani a dolgozókat

a közalkalmazotti jogviszonyból a munka törvénykönyve hatálya alá tartozó munkavállalóvá. Ilyen élmények és benyomások határozták meg a gondolkodásomat és a viszonyulásomat 2012-ben is, amikor valamit kellett kezdenünk ezzel az intézményrendszerrel. Nemcsak a megyei könyvtárakhoz és a múzeumokhoz kellett hozzányúlnunk, hanem az önkormányzatok vagyonkonszolidációjának és feladataik átalakításának része volt az is, hogy náluk levő megyei művelődési központokat valamilyen módon átszervezzük. És mindeközben még egy nagyon lényeges dolog történt – amiben említsük itt meg szövetségesemnek és támogatómnak, a költségvetésért felelős akkori államtitkárnak, Naszvadi Györgynek a nevét –, újra kellett teremtenünk a szocialisták által megszüntetett kulturális normatívarendszert. Azaz az önkormányzatok számára az alaptörvényben rögzített kötelező feladatokhoz biztosított garantált forrásnak a költségvetési kereteit kellett újraalkotni, ami egyáltalán nem volt olyan könnyű. Valamit szétrombolni, egy tollvonással a költségvetésből kihúzni sokkal egyszerűbb, mint megteremteni. Ez óriási eredmény volt, amiért most is hálás vagyok a kultúrát szerető Naszvadi Györgynek. Ugyanekkor kaptunk még egy szövetségest, Závogyán Magdolnát, akinek átfogó koncepciója volt a közművelődés megreformálásáról. Hárunk találkozásának eredménye a Nemzeti Művelődési Intézet reformja is, amelyhez szintén kimagasló költségvetési forrást tudtunk biztosítani. 2012-ben az NMI-be én még a múzeumi módszertani feladatokat ellátását is bele akartam tenni, de az idő igazolta azt, hogy nektek volt igazatok abban, hogy kifejezetten a közművelődési feladatellátásra fókuszáljon az intézet. A Nemzeti Művelődési Intézet céljának azt szántuk, hogy a magyar nemzet szellemi és lelki újraegyesítését követően az egész nemzet művelődésének érdekében folytasson szakmai koordinálást és

nyújtson iránymutatást, dolgozza ki azokat a módszertani anyagokat, amelyek a szakma reformját is magukkal hozhatják. És nem mellékesen olyan programokkal tudtuk segíteni a kormány foglalkoztatáspolitikai elképzeléseit, mint a kulturális közfoglalkoztatás rendszerének bevezetése. Egy évtizeddel a munkánk kezdete után sikerült a Nemzeti Művelődési Intézetnek vidéken egy új, építészeti értelemben is jelentős székházat építeni, aminek az előzmények ismeretében állíthatjuk: tartalommal és kiválóan képzett munkatársakkal való megtöltése nem lesz nehéz feladat. Az új intézmény hosszú évtizedekre fog megnyugtató hátteret nyújtani a közművelődési intézményrendszernek.

Z. M.: A Lakitelek Népfőiskola mellett a Nemzeti Művelődési Intézet szakmai koordinációjával, kezd kiépülni a Kárpát-medencei Népfőiskolai hálózat. Így elsőik között kápolnásnyéki központtal valósult meg a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola is. Mi ennek a viszonylag új intézménynek a feladata?

L.S.L.: Sokáig nem értettem Lezsák Sándor népfőiskolai koncepcióját, azt gondoltam, amit neki sikerült megvalósítania, nem lehet rendszerszinten bevezetni. Emlékszem arra a beszélgetésünkre, amikor először voltam államtitkár, ő elmagyarázta, miként képzei el a népfőiskolai hálózatot. Én akkor még alapvetően azon gondolkodtam, miként tudnék az államháztartási rendszeren belül minél hatékonyabb intézményeket létrehozni. És akkor úgy tűnt, a népművelésnek – és itt szándékosan használom ezt a fogalmat – már kialakultak és megszilárdultak az iskolarendszeren belüli és kívüli intézményei. Az idő és a közoktatást, valamint az iskolarendszeren kívüli oktatás világát átalakító kormányzati szándék ezt sem hagyta konzerválódni. Velem is sok

minden történt. Egyszer beszélgettem a miniszterelnök úrral a Művészeti Akadémia létrehozásának háttéréről. Ez egy rövid, de a gondolkodásomat formáló beszélgetés volt, akkor barátkoztam meg az outsourcing fogalmával. Amikor Balog Zoltán egyik pillanatról a másikra kipenderített az államtitkárságból, és min-dennek ellenére a kultúrpolitikának egyik meghatározó alakja tudtam maradni, magam számára is új utakat kellett keresnem. És így a miniszterelnöki iránymutatás az outsourcingról, valamint az a gondolat, amit számomra Lezsák Sándor megfogalmazott, egy új minőségként jelent meg. Lezsák elnök úrnak az a felvetése ragadott meg, hogyan miként tud egy nem állami kulturális intézmény úgy sok lábon állni, hogy anyagi értelemben is ön-fenntartóvá váljék. Minél jobban csökkentse a kiadásait és mi-nél inkább növelje a bevételeit. Vajon lehetséges-e ez a kulturális intézményrendszeren belül? Főleg úgy, hogy emögött az a szán-dék is meghúzódik, hogy ne legyen kiszolgáltatva a politikának, egy esetleges kormányváltásnak. Kápolnásnyéken eredetileg nem népfőiskolában gondolkodtunk, hanem egy műemlékegyüttes felújításával első lépésként egy művészeti kiállítóhelyet hoztunk létre. És aztán emellé mindenféle kisebb egységeket alakítottunk ki. És mikor Lezsák Sándor meglátogatott bennünket, alaposan bejártuk az alapítványunk területeit, az inspirációjára elindult a művészeti népfőiskolának a szervezése. Egy olyan intézményé, amelynek vidéken, a fővárosban és majd a határon túl is lesznek bázisai. A szervezésben és a fejlesztésben kormányzati partnereink, segítőink is lettek, elsősorban Fekete Péter kulturális államtit-kár utódom, Krucsai Anikó helyettes államtitkár, illetve Latorcai Csaba közigazgatási államtitkár személyében. Rövid idő alatt újabb szervezetekkel, köztük nyári színházzal is gazdagodtunk. Egy nagyon komplex művészeti intézmény felépítésén dolgozunk,

amelynek a központja a kápolnásnyei Halász-kastély. Ez egészül ki szabadtéri színpaddal, alkotótáborral, művészteleppel, bronzöntő és tűzzománcégető kemencékkel felszerelt műhelyekkel. Mindeközben a véletlen és szerencsés emberi találkozások és barátságok is formálják a gondolkodásunkat meg a lehetőségeinket. Például a térségünkbe költözött Miklósa Erika operaénekes, aki miatt nemcsak az alkotóművészetre fókuszál a formálódó, kibontakozó népfőiskolánk, hanem a szobrászat, képzőművészet és kisgrafika világán túl a helyszín alkalmas lesz énekes és zenei mesterkurzusok szervezésére is. A Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola Alapítvány kuratóriuma is a komplexitást mutatja, hiszen tagja a Kossuth-díjas operaénekes Gulyás Dénes, a WOMEX fesztivál szervezésében sikeres, a Hangvető művészeti igazgatójaként is tevékenykedő Liber Endre, a Munkácsy-díjas képzőművész Pető Hunor, a Pesti Broadway Musicalstúdiót megalapító Pál Gábor, aki a TEMI hálózatába tartozó, volt szakszervezeti művelődési házak egy részét is mellénk állította, illetve a kuratórium elnökként a kastélyunkat is igazgató Rodics Eszter, akit annak idején már bevettem a Várbazár kulturális tartalommal való megtöltésébe is. A Várbazár felújításáért felelős kormánybiztosként annak idején nemcsak az volt a célom, hogy a budai városrésznek az egyik csúfságát eltüntessük és a romok helyén egy ékszerdobozt hozzunk létre, hanem az is, hogy a felújítás után értékes, a közönséget megszólító tartalommal töltsük meg. A Várbazár ma már egy rangos kulturális helyszín, ennek az elindításában volt az egyik munkatársam Rodics Eszter, aki ott jól vizsgázott, nem véletlen tehát, hogy ma ő irányítja a Velencei-tó környékének legfontosabb művészeti központját. A népfőiskolánk esetében Lezsák Sándor nyomán egy önfenntartó, ugyanakkor az állami és európai uniós közösségi forrásokra is pályázó, ala-

pítványi formában működő intézményt hoztunk létre, amelynek alapítója a Makranczi Zsolt vezette Örökség Kultúrpolitikai Intézet. A népfőiskola alapjait leraktuk, a kormány segítségével ingatlanokat is tud vásárolni az alapítvány, így már a szakmai programon is tudunk dolgozni, valamint rangos művészeti eseményeket is meg tudtunk valósítani. A harmadik lépés lesz az, amikor a képzéseket is beindítjuk, amikor már az ehhez szükséges infrastruktúra is rendelkezésre fog állni, amikor a telephelyeink alkalmasak lesznek arra, hogy fiatal művészeket fogadjunk mind az anyaországból, mind a határon túlról. És remélhetőleg a negyedik lépés lesz annak a nagy álmunknak a megvalósítása, hogy a népfőiskolánknak a határon túli magyar közegben is létrejön néhány bázisa. Olyan helyszínek, ahova egyébként csereprogramok keretében anyaországi diákokat tudunk elvinni. Olyan művészekkel és művészpálántákkal szeretnénk foglalkozni, akik a saját tehetségük révén később utat találnak az olvasóikhoz, a nézőikhez, a hallgatóikhoz. Akik tovább adják a lángot.

(Szín – Közösségi Művelődés 2020. augusztus)

L. SIMON LÁSZLÓ

korábbi fontosabb publikációi

K Ö N Y V E K

- (visszavonhatatlanul...), Árgus Kiadó – Orpheusz Kiadó, 1996
Egy paradigma lehetséges részlete, Magyar Műhely Kiadó, 1996
met AMorf ózis, Orpheusz Kiadó, 2000
Secretum sigillum, Magyar Műhely Kiadó, 2003
nem lokalizálható, Orpheusz Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, 2003
Hidak a Dunán. Esszék, tanulmányok, Ráció Kiadó, 2005
Édes szőlő, tüzes bor. A Velencei-tó környékének szőlő- és borkultúrája, Ráció Kiadó, 2005 [társszerző]
Versenyhátrány. A (kultur)politika fogságában, Kortárs Kiadó, 2007
Japán hajtás, FISZ – Kortárs Kiadó, 2008
Háromlábú lovat etető lány, Magyar Műhely Kiadó, 2009 [társszerző]
A római szekér. Kulturális politika – politikai kultúra, Ráció Kiadó, 2010
Személyes történelem. Esszék, Ráció Kiadó, 2011
Szubjektív ikonosztáz, Ráció Kiadó, 2012
Polgári kultúrpolitika. Eredmények és dilemmák, Ráció Kiadó, 2014
Körbejárni a hazát. Esszék, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2017

I D E G E N N Y E L V Ű K Ö T E T

Ednosztajno treperejki, forította és az utószót írta: Paszkal
Gilevszki, Matica Makedonszka, Szkopje, 2015

M Ű V É S Z K Ö N Y V

ISBN 963 7596 26 7, Magyar Műhely Kiadó, 1997

H A N G O S K Ö N Y V

Japán hajtás, elmondja: Blaskó Péter; Dubrovay László zenéjével,
FolkEurópa Kiadó, 2008

K I Á L L Í T Á S I K A T A L Ó G U S

A tipográfia bővületében, Székesfehérvár, 2009

Névmutató

Aba-Novák Vilmos 42–50, 58,
190

Ady Endre 11–16, 26, 38, 65,
75, 190

Alexa Károly 63, 66

Alexovics László 64

Antall József 128, 134, 162

Apollinaire, Guillaume 21

Apponyi Albert 37–40, 190

Arany János 159

Arisztotelész 109–110, 116

Áder János 159

Ágoston, Szent 67

Baán László 154

Babits Mihály 67, 69–71, 73,
75, 97, 102

Balog Zoltán 180

Barta Lajos 72

Bartók Béla 158

Batthány Lajos 53

Békés Márton 131–133

Beneš, Edvard 33

Bethlen Gábor 128, 150

Bethlen István 34, 36

Bibó István 134

Biró Mihály 58, 59

Blaskó János 23

Blaskó Péter 184

Bory Jenő 54–57, 167

Botos Máté 98, 99, 101, 102,
104, 105

Bölöni György 72

Ceaușescu, Nicolae 33

Cole, Henry 117, 118, 120

Corneille, Pierre 67

Cseh Tamás 144, 151, 171

Csekonics Margit 156

Csiky Gergely 155

Csillag István 5

Csók István 42

Csontváry Kosztka Tivadar 154

Csoóri Sándor 151, 172

Darvas Iván 43

Deák Ferenc 91

Delcassé, Théophile 38

Demeter Zsófia 56

Déryné Széppataki Róza 153

NÉVMUTATÓ

Dick, Philip K. 115
 Diogenész 109
 Dózsa György 48
 Dubrovay László 184

Egedy Gergely 110, 111
 Elek Imre 18
 Eötvös József 14
 Erős Kinga 80
 Erzsébet, Szent 32
 Esterházy János 33
 Esterházy Miklós 156

Farkas Aladár 64
 Fehér Dezső 65
 Fekete Gyula 82
 Fekete János 167
 Fekete Péter 180
 Feldman, Deborah 34
 Ferenc Ferdinánd 56
 Ferenc József 56, 59
 Filatky Endre 65
 Finkelstein, Arthur J. 102, 104
 Fitz Péter 47
 Fodor Oszkár 65
 Forster Gyula 142, 156
 Földes Imre 59
 Friedrich István 100
 Fülöp Gyula 47

 Gerevich Tibor 49
 Gibson, William 115

Gilevszki, Paszkal 184
 Gömbös Gyula 45
 Görög István 53
 Góz László 157
 Gramsci, Antonio 112
 Gulyás Dénes 181
 Gulyás Gergely 23

Gyóni Géza 60

Halász János 174
 Halász Sámuel 18, 181
 Halmos Béla 151
 Hatvany Lajos 164
 Hauszmann Alajos 149, 154, 171
 Hegedűs Nándor 65
 Heidegger, Martin 16
 Herder, Johann Gottfried 28, 36
 Hevesi Sándor 168, 177
 Hindenburg, Paul von 54
 Hohenberg Zsófia 56
 Hóman Bálint 48, 125, 126
 Horthy Miklós 45, 46, 48,
 49, 100
 Horváth János 12, 14
 Huszár Gábor 53

Ignotus (Veigelsberg Hugó) 134
 Illyés Gyula 79, 145, 177
 István király, Szent 155

Jankovics Marcell 79

- Jedlik Ányos 109
 Jézus Krisztus 23, 63
 József Attila 15
 Juhász Gyula 23, 69, 77
- Kádár János 8, 165, 166
 Kállay György 156
 Kálmán Imre 158
 Karinthy Frigyes 76, 77
 Károlyi István 156
 Károlyi Mihály 7
 Kassák Lajos 43, 50, 64, 74, 75
 Katona József 156
 Kenyeres Zoltán 14, 16
 Keresztury Dezső 14
 Kertész Imre 155, 158
 Kittenberger Kálmán 156
 Klebelsberg Kuno 23, 24, 44, 100,
 110–113, 126, 141, 176, 190
 Knausz Imre 107, 115
 Kodály Zoltán 169
 Konrád György 106
 Kornis Gyula 24, 110, 111, 131
 Kós Károly 29
 Kósa Ferenc 43
 Kossuth Lajos 36, 61, 159, 181
 Kosztolányi Dezső 75
 Kovács Kiss Gyöngy 26, 27
 Kovács Péter 47
 Körner Éva 46
 Kövér László 77
 Krucsai Anikó 180
- Kun Béla 64, 74, 75
 Kurz, Sebastian 30
- Lánczi András 104, 105
 Landler Jenő 64
 Laszky Ármin 65
 Latinovits Zoltán 11
 Latorcai Csaba 180
 Lázár Ervin 152
 Lázár János 142
 Lehár Ferenc 158
 Lenin, Vlagyimir Iljics 48, 66,
 69, 74
 Lezsák Sándor 146, 172,
 179–181
 Liber Endre 181
 Ludmann Mihály 58
- Madách Imre 116
 Magyary Zoltán 23, 25, 190
 Makovecz Imre 44, 145, 153
 Makranczi Zsolt 182
 Malcsiner Emil 65
 Mann, Thomas 102
 Márai Sándor 32, 69, 78, 103
 Marx, Karl 67, 112
 Mednyánszky László 57
 Megadja Gábor 98, 99, 101
 Mezey Katalin 80
 Michelangelo Buonarotti 55
 Miklósa Erika 181
 Mikszáth Kálmán 43

NÉVMUTATÓ

Moholy-Nagy László 156

Moldován Béla 59

Molnos Péter 50

Móra Ferenc 69

Móricz Zsigmond 11, 14, 15, 73

Munkácsy Mihály 181

Murray, Douglas 131

Nagy Imre 61–63

Naszvadi György 178

Navracsics Tibor 23, 25

Nemeskürty István 47, 152, 172

Németh László 14, 27, 110,

Neumann János 109

Olcsai-Kiss Zoltán 64

Orbán János Dénes 98

Orbán Viktor 25, 30, 62, 90, 94,

97, 103, 106, 123, 128, 130,

131, 134, 135–137, 143, 145,

147, 153, 156, , 157, 166, 168,

169, 171

Oshii, Mamoru 115

Osvát Ernő 72

Pál Gábor 181

Palme, Olof 154, 169

Papp-Für János 80

Pátzay Pál 48

Pázmány Péter 98

Péntek Imre 42

Pető Hunor 23, 181

Petőfi Sándor 15, 146, 147,
149, 156

Pilinszky János 12

Pius pápa, X. 21

Platón 67

Pogány Gábor Benő 23, 42

Pokorny Attila 37, 40

Princip, Gavriilo 57

Prohászka Ottokár 18–22,
167, 190

Pulszky Ferenc 120

Puskás Ferenc 158

Puss Sándor 32

Rákóczi Ferenc, II. 32

Rátóti Zoltán 40

Rétvári Bence 23

Révay József 46

Riesman, David 108

Róbert Zsófia 74

Rodics Eszter 181

Rómer Flóris 150, 171

Rózsa Gyula 46

Sáray László 80

Sárosi Péter 63

Schmidt Mária 158

Scott, Ridley 115

Simon Ferenc 64

Simon László, L. 7, 161, 183, 191

Somogyi Győző 44

Soros György 129

- Sótér István 71
Spányi Antal 18
Suján Pál 59
Supka Magdolna 50
- Szabó Dezső 67
Szabó Lőrinc 70
Szabolcsi Miklós 71
Szamuely Tibor 64–66
Széchényi Ferenc 149, 156
Széchenyi István 14, 23, 24, 90
Szekfű Gyula 110
Szentmártoni János 80
Szókratész 67
Sztálin, Joszip Visszarionovics 55
- Szücs Julianna, P. 44–46, 48
- Tisza István 13, 26
Tóth Árpád 68, 73
- Varga István 26, 190
Vaszary János 58
Végvári Lajos 46
Vidnyánszky Attila 79
Vörösmarty Mihály 40, 174
- Whitman, Walt 67
- Závogyán Magdolna 161,
178, 191

Tartalom

Előszó (<i>Boross Péter miniszterelnök</i>)	7
---	---

A REMÉNYTELENSÉG GYŐZELME

Ady 100	11
A természet egy darabja. Prohászka Ottokár domborművénél	18
Széchenyi – Klebelsberg – Magyary	23
A reménytelenség győzelme. Trianon 100 (társszerző: Varga István)	26
A Vén tigris. Apponyi Albert emlékezete	37
„Színek és színek megint”. Aba-Novák Vilmos székesfehérvári kiállítása	42

A SEBZETT HŐS – A TOKAJI ÍRÓTÁBORBAN

A sebzett hős. A nagy háború emlékezete	53
„Versek nem kellene”. Proletárdiktatúra és irodalmi emlékezet	61
„Valami fáj, ami nincs”. A 48. Tokaji Író tábor megnyitója	76
A Tokai Író tábor küldetése	82

EGY GYÁR SZÜLETÉSE

Ipartörténeti pillanat. Egy új gyár születésére	87
---	----

INTÉZMÉNYES KULTÚRPOLITIKA

Ki viszi a puskát? Értelmiségiek versus politikusok	97
---	----

Múzeum a kibertérben	117
----------------------	-----

Intézményes kultúrpolitika 2010–2020 között Magyarországon	123
---	-----

Szellemi és lelki nemzetegyesítés. Závogyán Magdolna beszélgetése L. Simon Lászlóval	161
---	-----

L. Simon László korábbi fontosabb publikációi	183
---	-----

Névmutató	185
-----------	-----

Nemzeti Művelődési Intézet

Lakitelek, 2020

www.nmi.hu

Felelős kiadó: Závogyán Magdolna ügyvezető

Felelős szerkesztő: Bednánics Gábor

Tördelés: Arany Imre | Layout Factory

Nyomdai munkák: Antológia Kiadó és Nyomda Kft.

ISBN 978-963-651-535-5



„Erre a könyvre szükség van. Különösen most, amikor egyre dühödtebb támadások érik az országot és a kormányzati irányultságot kifejező felfogásrendet. Amikor a Nyugat szellemi zavarai egyre erőteljesebben törnek ránk, s ehhez hazai szövetségeseket is szereznek. Szükség van vezető kultúrharcosokra e nem lekezelendő ellenfelekkel szemben. Egy halódó civilizáció kulturális arculatát láthatjuk a maga sokszor aberrált követeléseiben.

Kellenek tehát az ilyen könyvek és írók. Adjanak biztatást és reményt a kesergőknek is! A szerzőtől pedig igényeljünk további írásokat, mert minden egymásra rakott betű egyben a nemzet szolgálata is.”

Boross Péter

Magyarország korábbi miniszterelnöke

A kötetben L. Simon László (1972) József Attila-díjas író, országgyűlési képviselő, korábbi államtitkár 2017 és 2020 között született írásaiból, esszéiből, kultúrpolitikai elemzéseiből olvashatnak válogatást.

2200 Ft

ISBN 978-963-651-535-5



9 789636 515355